

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Jan Pořízek

Etický rozměr současné literatury pro děti a mládež

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracoval samostatně a pouze z uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Podpis

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucí práce, paní doc. PhDr. Vlastě Řeřichové, CSc., za vstřícnost, ochotu a osobní přístup při odborném vedení práce.

Obsah

Úvod.....	5
1 Etika.....	7
1.1 Problém konstituce etiky.....	8
1.1.1 Spor o fakta sporem o předmět disciplíny.....	8
1.1.2 Shrnutí a závěr diskuze o předmětu etiky.....	13
1.2 Základní pojmy etiky.....	17
1.2.1 Počátek etiky a pojetí svobody.....	18
1.2.2 Mrav, morálka, etika.....	20
1.3 Možné podoby lepšího a nejlepšího.....	24
1.4 Závěr kapitoly.....	27
2 Etický rozměr literatury.....	29
2.1 Umění v dialogu etiky a estetiky se zaměřením na literaturu.....	29
2.1.1 Autonomismus a eticismus.....	30
2.1.2 Odpovědnost umělce (aristotelský ozvuk etiky a estetiky).....	31
2.1.3 Platónské hodnoty jako výzva v kultuře relativismu.....	32
2.1.4 Shrnutí a závěr dialogu.....	35
2.2 Etický rozměr současné intencionální literatury pro děti a mládež.....	37
2.2.1 Literatura pro děti a mládež jako nástroj výchovy k hodnotám.....	37
2.3 Závěr kapitoly a metodická východiska.....	39
3 Etický rozměr literatury pro děti a mládež v kontextu současné knižní produkce.....	42
4 Literární analýza a interpretace.....	49
4.1 Teoretická východiska analýzy.....	49
4.2 Kdo zabil Snížka?.....	50
4.2.1 Děj.....	52
4.2.2 Motivická práce.....	55
4.2.3 Kompozice.....	62
4.2.4 Jazyk.....	67
4.2.5 Shrnutí analýzy a interpretace s přihlédnutím k etickému rozměru literatury.....	68
Závěr.....	73
Seznam použité literatury a zdrojů.....	75
Anotace.....	80

Úvod

Filozofie čelí po celou dobu své existence pochybnostem o své užitečnosti, zpochybňována je vůbec legitimita její konstituce coby samostatného vědního oboru, zejména v opozici k přírodním vědám. Relativizující tendence umocňují mnohé nynější materiální hodnoty derivované z ekonomických cílů, které pronikly do každodenních motivů společnosti a do velké míry nahradily předchozí ideová i jednacích paradigmat, tedy i paradigmat praktické filozofie. V tomto ohledu se lze proto setkat s frekventovaným názorem, že v případě filozofie jde o intelektuální luxus odtržený od reálného světa, navíc s nejasným výsledkem. O co horší má postavení provokativní etika...

Přírodním vědám nepochybně vděčí vyspělá společnost za mnohé. Od stále bližšího poznávání toho, co jest, po dostupné progresivní technologické nástroje, jež člověku v leccem usnadňují práci, vzdělávání, konečně život na denní bázi ve všech ohledech. S pozitivy se ale posupně objevují i negativa, na která může reagovat také filozofie a především etika. Oproti úzce vymezeným předmětům *vědy* a snaze spíše „pouze“ vysvětlovat, filozofie, etika, ale i teologie zaujímají širší prostor a jejich těžiště spočívá v interpretaci. Určitá pravda reflektovaná smysly zajisté může postačovat rozumu jako myšlenková „materie“ s přímými více méně pozitivními i negativními konkrétními konsekvencemi-produkty, jež jsme nastínili, ale nutně nemusí vést ke smyslu (života). Jedním z cílů práce je tedy poukázat na naléhavou a svrchovaně lidskou potřebu interpretace, kterou etika nabízí. Konečně právě díky neustálým pokrokům vědy, techniky, hospodářství a dalších oblastí vzrůstá také moc člověka, se kterou je třeba umět odpovědně nakládat. Také v dnešní době proto relevantně zaznívá archetypální otázka „Jak mám žít?“ či spíše „Jaký bych měl být?“.

Struktura diplomové práce koresponduje s logickým rámcem tématu a vychází od obecnějších teoretických tvrzení k hlubším, aplikovaným rovinám, kterými je postupně ozřejmována umělecká a zejména literární oblast, respektive přímo oblast literatury pro děti a mládež.

Sám obecný předmět práce, *etický rozměr slovesného umění*, není příliš reflektovaným pojmem patrně z mnoha důvodů, z nichž ústřední je metodologického rázu. Ve světle empirických požadavků moderní vědy se cokoli, co je spojeno spíše s praktickým jednáním člověka než s teorií, ocitá na vratkém základu. Snahy o odůvodnění morálky rozumem, jež vzešly z osvícenských ideálů, bohužel v tomto ohledu nutně selhávají.

Širší souvislosti i důsledky tohoto problému předkládá první kapitola, která vymezuje předmět etiky a také se snaží uchopit alespoň základní terminologii s jejími specifiky. Jelikož etika ze své podstaty nemůže být axiomatickou a nepracuje s pregnantními definicemi, neboť se vztahuje právě k povaze lidského jednání, můžeme s odkazem na Aristotela požadovat pouze tolik přesnosti, kolik povaha předmětu připouští.¹

Dalším důvodem, proč je konstituované téma práce sporné a obtížné zároveň, je nejednoznačné vymezení problému ve vztahu k současné literární teorii. Jasná kategorie, která by univerzálně pojala skutečně etické hledisko – nikoli moralizující či didaktizující – de facto neexistuje. Partikulární ozvuky lze nalézt v konkrétních žánrech jako mýtus, antické drama, moralita, bajka či pohádka a v k nim vztahujícím se teoretickém pojednání. Však v nich převažuje právě onen didaktický zřetel.

Navzdory relativní nepřízni, jíž je obecně pojatý předmět tématu práce vystaven ve výše anticipovaném duchu, se však ve druhé kapitole pokusíme o syntézu etického atributu a literární oblasti do možného metodického východiska práce. Využijeme k tomu poznatků jak ze samotné etiky a literární teorie, tak z oboru teorie umění a pedagogiky.

Třetí kapitola poskytuje stručný vhled do současné knižní produkce orientované na dětského a dospívajícího čtenáře s etickým potenciálem a v první instanci předběžně dokládá legitimitu metodických východisek, jež vzešla z druhé kapitoly.

Závěrečná, čtvrtá kapitola má ambici verifikovat naše přístupy a doložit či vyvrátit jejich platnost. Za tímto účelem je zvolena literární analýza a interpretace konkrétního díla z oblasti literatury pro děti a mládež, *Kdo zabil Snížka?* od české autorky Petry Soukupové. Analýza bude postupovat v souladu s tematickou výstavbou díla.

Soustava cílů vyplývá z hierarchického uspořádání práce, přičemž hlavním cílem je nalezení takových kritérií, jimiž lze co možná nejuniverzálněji, i když zcela konkrétně identifikovat a obsáhnout etický rozměr v intencích současné literatury pro děti a mládež. Dílčím, implicitním cílem je doložení etického atributu literatury coby možného požadavku na distinkci hodnotné a méně hodnotné literatury. V neposlední řadě chceme poukázat na potřebu etického jednání právě v dnešní době.

¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6.

1 Etika

Počínaje německým myslitelem osmnáctého století, Imanuelem Kantem rozlišujeme ve filozofii dvě základní disciplíny; jako praktickou označujeme tu, jejímž předmětem je jednání, tedy i rozhodování a hodnocení. Zmíněná disciplína nazírá na člověka jako na bytost, která je nejen jednání potenciálně schopna, ale dokonce je to pro ni také příznačné. Právě jednáním se člověk odlišuje od ostatního živého. Vedle této části filozofie existuje rovněž obor teoretický, jenž se zabývá bytím a poznáváním, tedy tím, co jest.² V praktické filozofii jde především o to, co je dobré a špatné, co by mělo být a nemělo být.

Jan Sokol však přesně dodává, že již sama tato základní diference filozofických disciplín není novum novověku, sahá podstatně dále do historie například k osobě Sokrata, který se tázal, jak má člověk žít; vedle této otázky neméně naléhavě vystává otázka druhá po tom, zda lidé nečiní zlo pouze proto, že se mýlí, z důvodu, že žijí v nevědomosti. Pokud bychom přijali druhou zmíněnou otázku a odpověděli na ni kladně, tak jako Sokrates, tedy pokud by dobré jednání bylo snad pouze otázkou poznání dobra a zla, pak můžeme směle uvážit, že by se lidstvo tyto kategorie za dobu svých dějin již naučilo rozlišovat a dobrého se jistě přidržovalo. Z vlastních zkušeností však víme, že v reálných situacích to často natolik jednoduché není. V řadě případů naopak velmi dobře víme, co je dobré a co bychom měli dělat, přesto vlivem různých okolností – zejména emocí – volíme variantu druhou.³

V etice, tedy v tom, čemu říkáme dle Aristotela a Kanta též praktická filozofie, není předmětem pouze „něco“ poznat a vědět, ale především jednat dobře, totiž lépe: Aristoteles píše o získávání habitu dobrého jednání, čímž je pojmenován procesuální charakter osobnostní kultivace i samotného jednání.⁴

² SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 11.

Nauka o bytí je běžně označována ontologií, naukou o teorii poznání myslíme noetiku (případně epistemologii, gnozeologii, jakožto ekvivalenty téhož).

³ VÁCHA, M. Ranní úvaha Marka Orko Váchy: Umění žít. In: *Radiozurnal.rozhlas.cz* [online]. 13. 7. 2018, [cit. 2019-01-25]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/ranni-uvaha-marka-orko-vachy-umeni-zit-7407443>

⁴ „Poněvadž tedy toto pojednání nemá účel teoretický, jak bývá u ostatních zkoumání – neboť neuvažujeme, abychom věděli, co ctnost jest, nýbrž abychom se dobrými stali, sice by to nemělo žádné ceny –, jest nutno uvažovat o praktických jednáních, jakým způsobem se mají konat;“ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6, s. 49.

Dodejme, že Aristotelovy spisy se běžně citují odkazem na souhrnné kritické vydání, jež uspořádal německý filolog August Bekker. Podoba této citace odkazuje na číslo stránek, příslušný sloupec *a* nebo *b*, respektive též řádek tohoto standardního akademického vydání. Budeme proto uvádět v závorce také tento zkrácený standardní odkaz: (EN 1104b26-29).

1.1 Problém konstituce etiky

Jak je zřejmě patrné, už sama o sobě je praktická filozofie něčím skutečně odvážným a choulostivým; zatímco teoretická část filozofie se snad může pokoušet o určitou nestrannost, neutralitu, nezaujatost, těmito atributy praktický předmět spíše nedisponuje a ocitá se na vratkém základě, tam, kde člověk zaujímá určité stanovisko ke světu i k sobě samému, rozhoduje se, hodnotí. Etika má zájem o oblast lidské svobody, kterou člověk přirozeně považuje za intimní, střeží ji, a je naprosto legitimní ptát se, jakým právem tak chce etika činit.

„Na každém novém pokusu o praktickou filozofii je navíc po staletích této disciplíny – jedné z nejstarších vůbec – nutně cosi opovázlivého, neskromného či nepřiměřeného a čtenář má dobré důvody k pochybovačným otázkám.“⁵ Očekávaná je v tomto ohledu tázání se po odbornosti autorů etických konceptů či jejich hraničící smělost vměšovat se člověku do života. Koneckonců nám historie dokládá extrémní vyústění mnoha polemik na etickém pozadí, jež byly definitivně ukončeny až násilně; transparentním příkladem je známá smrt zmiňovaného Sokrata, Ježíše Krista, ale třeba i mnoha obětí diktatur minulého století.

1.1.1 Spor o fakta sporem o předmět disciplíny

Mnohé současné etické koncepce vyvěrají, tak jako v dějinách filozofie zcela běžně, z určité naléhavé potřeby vymanit se z dřívějších (důvodně nepřijatelných) myšlenek a teorií, respektive mnohé koncepce se pokoušejí o určité nastavení zrcadla soudobé společnosti. Z takových zmíněných polemických reakcí vznikaly konkrétní etické přístupy dříve i v době nedávno minulé. Zmíňme praktickou filozofii respektovaných etiků dvacátého století Emmanuela Lévinase a Hanse Jonase, již radikálně akcentovali v názorově fragmentované době důraz na osobní odpovědnost člověka.⁶

Zejména v druhé polovině dvacátého století a s přesahem do dneška je součástí etického diskurzu systematicky rozvíjena etika ctností, jež se zasloužila o renesanci aristotelské filozofické koncepce tohoto druhu. Vůdčími představiteli proudu jsou Elizabeth Anscombová, Philippa Footová a Alasdair MacIntyre, kteří ač původně vycházeli z

⁵ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 12.

⁶ JIRSA, J., CÍBIK, M., DÜWELL, M. et al. *Přístupy k etice III*. Praha: Filosofia, 2016, 360 s. ISBN 978-80-7007-482-4.

téhož dominantního filozofického proudu minulého století, analytické filozofie,⁷ konečně se z něj postupně vymanili a stali se jeho kritiky.

V lokálním, českém prostředí shledáváme podobně orientovaného filozofa Jiřího Fuchse, který se ve svých publikacích rozhodně vymezuje vůči týmž tendencím analytické filozofie a z ní konstituované etiky, které jsou poměrně hluboce zakořeněny. Mnohé konečné konsekvence oněch kritických výtek, jež Fuchs formuluje a dokládá ve svých dílech, pro tuto chvíli pomineme, neboť nejsou hlavním předmětem této kapitoly. Zaměříme se ovšem na hlubší reflexi příčin, které ve svých přístupech Fuchs, MacIntyre a jiní, jimiž budeme problematiku argumentačně dokládat, shledávají pro etické myšlení nejen nežádoucí, ale destruktivní. Za pomoci těchto úvah se budeme snažit doložit problematické postavení etiky v současné době.⁸

Již nyní chceme anticipovat problematiku nesnadnou, však pro objasnění mnohého nezbytnou. Budeme se snažit postupovat systematicky a v souladu s odbornou literaturou, však rovněž se zřetelem na omezený prostor, kterým v této práci disponujeme. Ze všeho nejdříve nastíníme výchozí situaci, tak jak ji představují Fuchs a MacIntyre.

MacIntyre začíná svou etickou koncepcí *Ztráta ctnosti* slovy: „*Tato kniha vznikla na základě dlouhých úvah nad nedostatky mým dosavadním prací o morální filozofii a z rostoucí nespokojenosti s pojetím ‚morální filozofie‘ jakožto nezávislé a izolované oblasti bádání.*“⁹ Autor dále poukazuje na obecně přijímaný étos, že se snad pod dnešní pluralitní nazorovou paletou nelze dovolávat morálních kritérií tak, jak to bylo možné v dřívějších dobách.¹⁰ Fuchs pesimisticky konstatuje, že se vytrácí ze společnosti zájem o mravně motivované jednání. Vystává totiž pochybnost, jestli ony mravní, tisíciletou tradicí akcentované hodnoty vůbec odpovídají životu dnešního člověka.¹¹

⁷ Analytickou filozofii blíže upřesňuje Slovník filozofických pojmů současnosti těmito slovy: „*Metoda filozofického myšlení vycházející z empirie a logiky; někdy se ztotožňuje s analytickou filozofií jazyka. Jako teorie vědy se vztahuje na zkoumání problémů vědeckého poznání a utváření teorií. Její počátky lze nalézt u G. Fregeho, L. Wittgensteina, B. Russella a G. E. Moora.*“ OLŠOVSKÝ, J. *Slovník filozofických pojmů současnosti*. Vyd. 2., rozš. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1266-4, s. 12.

Dále zmiňuje tentýž slovník logický pozitivismus Vídeňského kruhu, polskou větev analytického filozofování a některé další představitele.

⁸ MacIntyre vyzdvihuje pro pochopení stavu, jež označil *přítomným zmatkem*, také znalost jeho dějin. MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené. ISBN 80-7298-082-3.

⁹ Tamtéž, s. 8.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ FUCHS, J. *Morálka bez mezí?: Krize etického myšlení*. Praha: Academia Bohemica, 2017. ISBN 978-80-904469-7-7.

Fuchs dále vyslovuje tezi, že soudobá společnost spíše neuznává objektivní, obecně platný mravní zákon, a pokud jeho existenci snad přece jen připouští, „nevěří, že by se dal poznat.“¹² Fuchs kriticky nazývá současné pojetí etiky jako egoistické a negativní, a to zejména v kontrastu s klasiky morální filozofie povinnosti a ctností – Platóna, Aristotela a Kanta. Zjevným signálem je to, co mnozí označují relativizací hodnot.¹³ Sokol k tomuto dodává, že filozofie určitou relativizaci myšlenek a z nich vyvozených faktů řešila v podstatě od svého počátku. „Starověké i novověké společnosti hledaly cesty, jak se s touto nesnází vyrovnat, a těm úspěšnějším se to více méně podařilo.“¹⁴

Klimsza též poukazuje na podmíněnost hodnotových systémů tak zvanému duchu doby – filozofii, která v konkrétní epoše utváří myšlení.¹⁵ Ptáme-li na otázku, co je tímto možným podstatným ideovým paradigmatem současnosti, lze odpovědět, že je to důraz na faktičnost, vědeckost.¹⁶

V čem tedy tkví jádro sporu, respektive z čeho vyvěrá přesvědčivost radikálního skepticismu? Vůči čemu se snažili Fuchs, MacIntyre a mnoho jiných kriticky postavit? V jádru na touž jedinou otázku budeme hledat odpovědi. Pro úplnost dodejme, že konfliktní situace ve filozofickém diskurzu dosud není zcela konsolidována a postrádá tedy historický odstup. Přesto lze pojmenovávat rozpoznatelné důsledky.

MacIntyrova etika ctností se vymezuje z hlediska soudobého vůči dvěma nosným tendencím filozofie první poloviny minulého století. První z nich je podepřena tezemi George Edwarda Moora, Moore jako jeden ze zakladatelů analytické filozofie kladl důraz na precizní pojmosloví a neméně precizní logiku. Filozof je autorem myšlenky o dobru, jehož význam není redukovatelný či převoditelný na prospěšnost, štěstí či slast a vlastně na cokoli dalšího. Argumentoval tím, že morální pojmy není možné zaměňovat za ne-morální pojmy a kdokoli se o tuto operaci jakkoli snaží, dopouští se takzvaného naturalistického klamu

¹² FUCHS, J. *Morálka bez mezí?: Krize etického myšlení*. Praha: Academia Bohemica, 2017. ISBN 978-80-904469-7-7, s. 18.

Srov. též KLIMSZA, L. *Hermeneutická etika hodnot*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2013. ISBN 978-80-7464-404-7.

¹³ FUCHS, J. *Morálka bez mezí?: Krize etického myšlení*. Praha: Academia Bohemica, 2017. ISBN 978-80-904469-7-7. s. 19-20. Srov. též PETROUSEK, M. Emotivismus. In: Sociologický ústav AV ČR. *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 1.5.2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Emotivismus>

¹⁴ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 76.

¹⁵ KLIMSZA, L. *Hermeneutická etika hodnot*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2013. ISBN 978-80-7464-404-7, s. 13.

¹⁶ „...vědy dnes do značné míry určují veřejný diskurz.“ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 25.

(naturalistického omylu). Tuto teorii nazývá non-redukcionismem a poprvé ji formuluje v díle *Principia Ethica* roku 1903.¹⁷ Praktickým důsledkem takové teorie je konstituovaný fakt, že samotný pojem *dobra* ve své celistvosti dostal radikální redukce, totiž není možné jej definovat,¹⁸ a samotná etika tak může být pouze reflexí našich intuic či „*konceptuálním vyjasňováním významu*.“¹⁹

Druhým myšlenkovým fenoménem „tehdejšího“ filozofického diskurzu je logický pozitivismus, respektive emotivismus. Podle logických pozitivistů je nepřekonatelný rozdíl mezi skutečností reprezentovanou fakty a hodnotami. „*Jelikož hodnoty nejsou fakta, o kterých vypovídají standardní propozice a soudy, jsou morální hodnocení (zdánlivé morální soudy typu ‚x je dobré‘) vyjádřením našeho postoje či tužeb*.“²⁰ Odtud tedy přesný výraz emotivismus. Jelikož mají morální soudy právě tuto povahu, nemohou být verifikovány vědeckými metodami, proto o nich také nelze říci, zda jsou pravdivé, nebo ne. Jsou to pouze zdánlivé soudy.

Další pokračovatelé emotivistického myšlenkového proudu Alfred Jules Ayer a Charles Stevenson pregnantní jazykovou logikou skutečně dokládají, že žádné morální vlastnosti reálně neexistují a hodnotící soudy nic nevypovídají o hodnocené skutečnosti; „*naopak jsou plně vyjádřením postoje hodnotícího*.“²¹ Podle emotivistů je mylné, kdybychom promítali svůj subjektivní souhlas či nesouhlas s jednáním do reálných skutků, jako by byly samy o sobě dobré či špatné. Toto popření existence mravních soudů ale odporuje jak tomu, co Arno Anzenbacher nazývá předporozumění,²² tak i všelidské zkušenosti. Proč tedy odmítá tento radikální filozofický směr objektivitu mravního rozlišování v pojmech dobrý a špatný?

Pro úplnost je nezbytné dodat, že emotivismus explicitně nedeklaroval neopodstatněnost morálních soudů, ale důsledně hájil jejich nesmyslnost ve svém

¹⁷ JIRSA, J., CÍBIK, M., DÜWELL, M. et al. *Přístupy k etice III*. Praha: Filosofia, 2016, s. 179-218. ISBN 978-80-7007-482-4, s. 184.

¹⁸ Srov. PETROUSEK, M. Emotivismus. In: Sociologický ústav AV ČR. *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 1.5.2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Emotivismus>

¹⁹ JIRSA, J., CÍBIK, M., DÜWELL, M. et al. *Přístupy k etice III*. Praha: Filosofia, 2016, 360 s. ISBN 978-80-7007-482-4, s. 184.

²⁰ Tamtéž, s. 185.

²¹ Tamtéž, s. 185.

²² ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0953-1, s. 13-17.

sémantickém významu slova.²³ I „přesto“ je „v *postmoderním kontextu emotivismus živý silnými relativistickými elementy*.“²⁴

Připomeňme, v dosavadním průběhu jsme uvedli do vzájemného opozičního postavení etiku ctností Alasdaira MacIntyry na straně jedné, a tak zvaný non-redukcionistický koncept George E. Moora spolu s emotivismem na straně druhé. Pokládáme za nezbytné se o hlubší rekonstrukci problematiky pokoušet dále, neboť usilujeme o vyjevení celistvějšího kontextu sporu o fakta v etickém myšlení, jímž sledujeme další cíle.

Navazujeme tedy na výše zmíněnou otázku po fundaci emotivistických názorů. Pokud uvážíme soud, který uvádí jako příklad též Jiří Fuchs²⁵, *vražda je mravně špatná*, rétorikou emotivismu nemůžeme doložit, zda tomu tak skutečně je. Emotivismus se vyhýbá morální normativnosti, ve svém argumentačním pojetí je vposled důsledným agnosticismem s myšlenkou, že obsah mravních imperativů s pojmy *musíš* a *nesmíš* – které obsahují nutnost – nelze objektivně poznat, jak jsme nastínili již výše. Svě uvážení opírá o osvícenské snahy zdůvodnit morálku, jež jsou reprezentovány předně Immanuelem Kantem, ale zde zejména empirikem Davidem Humem.

Hume „*vykázal poznání jakýchkoli nutných určení reálných objektů do říše iluzí*.“²⁶ V etické aplikaci objevil, že z faktuálních soudů, které vyjadřují, co existuje, nelze vyvozovat normativní závěr implikující mravní nutnost *musíš* či *nesmíš*.²⁷ Tento nárok však zapřičiňuje to, čemu MacIntyre říká *morální chaos*²⁸ a Fuchs *etický relativismus*.²⁹

Otázka, odkud takový fundamentální rezultat Huma čerpá svou legitimitu, je opodstatněná. Spor o její platnost vedli již sami osvícenští filozofové své doby, kteří své filozofické, respektive etické koncepce stavěli proti sobě (zde nejvýrazněji Kant s argumentačním odůvodněním původu morálky z rozumu vůči Humovu doložení zdroje ve

²³ PETROUSEK, M. Emotivismus. In: Sociologický ústav AV ČR. *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 1.5.2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Emotivismus>

²⁴ Tamtéž.

²⁵ FUCHS, J. *Morálka bez mezí?: Krize etického myšlení*. Praha: Academia Bohemica, 2017. ISBN 978-80-904469-7-7, s. 43.

²⁶ Tamtéž, s. 43.

²⁷ Srov.: „...ze žádného konstatování faktu, z nějakého ‚jest‘ nemůže přímo plynout nějaké ‚máš‘.“ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. *Moderní myšlení*. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 24.

²⁸ MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. *Oikúmené*. ISBN 80-7298-082-3, s. 14.

²⁹ FUCHS, J. *Morálka bez mezí?: Krize etického myšlení*. Praha: Academia Bohemica, 2017. ISBN 978-80-904469-7-7, s. 39.

vášních); stejně tak je spor předmětem nekonečných polemik filozofů dneška.³⁰ Každý příspěvek v tomto kritickém dialogu je předmětem variace na dané téma, poněvadž „*Kant a Hume mají vlastně dodnes řadu bystrých a nadaných žáků, jejichž diskuse každého proti všem snad nejzřetelněji charakterizuje vládu výhradně negativních argumentů.*“³¹

Fuchs pro objasnění Humova objevu upozorňuje na noetický předmět problému. Hume podle něj zrušil obsahově nutný, a proto i obecně platný mravní zákon, neboť v diskuzi o něm aplikoval výklad lidského myšlení Johna Locka, který však není bezproblémový.³² Zmíněný model poznání byl vytvořen jako polemika na koncept vrozených idejí Reného Descarta, v němž zakladatel moderního racionalismu podle Fuchse neúměrně akcentoval samostatnost rozumu na úkor zkušenosti. Zakladatel moderního empirismu opozičně zdůraznil význam lidské zkušenosti v celku poznání.³³

„*Kritikou vrozených idejí dospěl Locke k aristotelské sentenci, podle níž není nic v rozumu, co by nejprve nebylo nějak ve smyslech.*“³⁴ Oproti Lockovi byl však Aristoteles prozíravější a možná i pokornější, protože uznal, že rozum ve vnímaném objektu postihuje „*něco sobě přiměřeného, co smysly vnímat nemohou; poznává neempirické aspekty objektů.*“³⁵ Locke naopak tento výrazný aspekt do své noetické teorie nezahrnul. Locke ve svém výkladu o přechodu poznání ze smyslů do rozumu bez hlubší úvahy doslova uvěřil, že sám akt myšlení spočívá v pouhém přebírání původního smyslového obsahu, který jediný je zárukou objektivitu.

Vyjevený spor je tedy v důsledku sporem o metafyziku jako takovou.

1.1.2 Shrnutí a závěr diskuze o předmětu etiky

George Edward Moore coby jeden ze zakladatelů metody analytického filozofování vychází z přísného empirismu a logiky. Své myšlení staví na východiskách, jež jsme se snažili

³⁰ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

³¹ MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené. ISBN 80-7298-082-3, s. 66-67.

³² FUCHS, J. *Morálka bez mezí?: Krize etického myšlení*. Praha: Academia Bohemica, 2017. ISBN 978-80-904469-7-7.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž, s. 46.

³⁵ Tamtéž.

ve zhutnělé podobě předložit při hlubší rekonstrukci příčin krize morální filozofie;³⁶ vlivem tohoto poznání dochází ke svému non-redukcionismu. Připomeňme, že v této filozofické disciplíně se ocitáme v neřešitelné situaci, poněvadž sám její předmět, pojem *dobro*, je nedefinovatelný. Jediným možným krokem vpřed takto pojaté etiky může být pouze reflexe našich intuic či konceptuální vyjasňování významu, jak napsal Jakub Jirsa.³⁷

Na Moorovy závěry navazoval přibližně od třicátých let dvacátého století emotivismus. Rudolf Carnap, představitel jednoho z center analytické filozofie, tak zvaného vídeňského kruhu, logicky dokázal, že hodnotící soudy nejsou fakta, poněvadž je nelze empiricky verifikovat vědními metodami. Alfred Jules Ayer doložil, že morální soudy nemají jakoukoli pravdivostní hodnotu, nezakládají si na pravdě. Proto jsou ve svém sémantickém významu prázdné, tudíž nesmyslné.

Autoři opozičně stojící vůči těmto scientistickým³⁸ pokusům analytické filozofie o teoretickou neopodstatněnost etiky shledávají oprávněnou obavu o etiku jako takovou, z níž by zbylo torzo. Kořeny přitom spatřují v na první pohled možná drobných, ale ve svém důsledku nikoli marginálních redukcích, které vzešly z osvícenské snahy o racionální odůvodnění morálky.³⁹ MacIntyrova apologetická *Etika ctností*, stejně jako předtím respektované pojetí Elizabeth Ascombové publikované v článku *Modern Moral Philosophy*⁴⁰ dokládají, že takové pojetí etiky je více než devastující.

Na výše popsané problematice jsme chtěli názorně ilustrovat obtížnou situaci etiky ve světle empirického zkoumání přírodních věd. Osvícenské koncepty, na nichž stavěli pozdější filozofové své morální závěry a na které si činili obecně platný nárok, se ukázaly minimálně

³⁶ PACOVSKÁ, K. Morální pravidla před Wittgensteinem a po něm. *Filosofie dnes: Časopis pro současnou filozofii* [online]. Hradec Králové [cit. 4.5.2019]. Dostupné z: <https://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php/hen/article/view/42>

³⁷ JIRSA, J., CÍBIK, M., DÜWELL, M. et al. *Přístupy k etice III*. Praha: Filosofía, 2016, 360 s. ISBN 978-80-7007-482-4.

³⁸ Scientismus je myšlenkové paradigma, pro které je charakteristická absolutizace úlohy vědy – tedy ve smyslu pozitivismu. Tíhne k systémové tak zvané přísné vědě. Scientismus pokládá společenský pokrok za jediný nutný důsledek pokroku vědeckého. Vědní disciplíny matematika, fyzika, ale i logika jsou fundamentálně zdůrazněny. Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Vyd. 2., rozš. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1266-4.

³⁹ MacIntyre ještě předtím, než tento obsáhlý problém důkladně argumentačně vyvrací, předznamenává, že všichni vlivní filozofové, zejména David Hume, Immanuel Kant, i pozdější Søren Kierkegaard, na které se vesměs všichni novověcí filozofové do dnešních dnů odvolávají, zakládali svou morální filozofii výlučně na neúspěchu zbylých dvou. „*Jejich vzájemné kritiky tak nakonec prokázaly, že selhala všechna*“ [stanoviska]. MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené. ISBN 80-7298-082-3, s. 66.

⁴⁰ PACOVSKÁ, K. Morální pravidla před Wittgensteinem a po něm. *Filosofie dnes: Časopis pro současnou filozofii* [online]. Hradec Králové [cit. 4.5.2019]. Dostupné z: <https://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php/hen/article/view/42>

z perspektivy etiky jako nedostatečné. Přesto jsou ale dodnes předmětem vášnivých příměr se svými nejen teoretickými důsledky.⁴¹

MacIntyre tyto teoretické snahy nezlehčuje a zdůrazňuje neoddělitelnost teoretické etiky od její praktické podoby: „Každé jednání je nositelem a vyjádřením přesvědčení a pojmů zatížených teorií; každá teoretická úvaha a každý výraz nějakého přesvědčení je politickým a morálním jednáním.“⁴² Sokol shledává v osvícenských snahách zúžení oblasti odpovědnosti člověka.⁴³ Podle něj nemůže „mrvní myšlení postupovat jako obviněný, který hledá, jak se vyvinit, nýbrž spíše jako veřejný žalobce, který sám vyhledává možná ohrožení a snaží se jim nějak čelit.“⁴⁴ Tato praxe přináší soudní moci, avšak podle Sokola musíme svou odpovědnost chápat podstatně širěji: „z trpké zkušenosti totiž víme, že důsledky – ať jsme je způsobili, či nezpůsobili – tak jako tak dopadnou na nás a naše potomky.“⁴⁵

Co do požadavku vědeckosti a fakticity, Marek Vácha sděluje, že od faktů přírodovědného zkoumání se zcela pochopitelně nedá vyvozovat hodnota, nemůžeme se proto touto cestou dostat k etice. „Přírodní vědy nám nepomohou při hledání správného jednání.“⁴⁶ Jedině člověk je díky své svobodě schopen nahlížet situaci z perspektivy i ostatních účastníků a jednat tak eticky či neeticky. „Proto mluvíme o tom, že pouze člověk je propuštěnec přírody, že je vyvázán ze svého okolí či že příroda není ani tak naše matka, jako spíše poloviční matka, macecha (stepmother).“⁴⁷ Právě proto může jedině člověk ze své podstaty jednat ještě i jinak. Není odkázán pouze na „nekonečný“ více či méně kauzální sled událostí a pochodů, kterých je však nepochybně také součástí. Nicméně tendence vnímat člověka prizmatem determinovaného, nesvobodného jedince je značná, a nakonec pro mnoho lidí atraktivní.

⁴¹ MacIntyre doslova uvádí, že tyto osvícenské myšlené objevy mají „podíl na utváření naší emotivistické kultury.“ MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené. ISBN 80-7298-082-3, s. 80.

⁴² MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené. ISBN 80-7298-082-3, s. 79.

⁴³ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

⁴⁴ Tamtéž, s. 24.

Pro označení zmíněného pojetí novověké etiky se někdy užívá výraz „právní“. Srov. PACOVSKÁ, K. Morální pravidla před Wittgensteinem a po něm. *Filosofie dnes: Časopis pro současnou filosofii* [online]. Hradec Králové [cit. 4.5.2019]. Dostupné z: <https://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php/hen/article/view/42>

⁴⁵ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 24.

⁴⁶ VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9, s. 15.

⁴⁷ Tamtéž.

Walter Brugger přímo o faktech sděluje, že jsou to vnímatelné konkrétní stavy věci s jejich vztahy v konkrétních souvislostech svých účinků.⁴⁸ Nenahlíží na popsané veličiny pouze v pozitivistickém hledisku, naopak rozhodně konstatuje, že veškerá fakta nejsou schopna vyčerpat objektivní stavy věci.⁴⁹ Nezanedbatelné je porozumět právě souvislostem.

Nicolai Hartmann rovněž akcentuje smysl etiky v propojování světa faktů s existencí člověka. Etika má být nápomocna při řešení základní otázky – co máme činit. Jejím posláním je zkoumání konstituce všech zásad v dialogu se světem, v němž člověk nejen existuje, ale který také spoluutváří.⁵⁰ Nic menšího. A dodává: „*Chybou všech ,ismů‘, ať je to racionalismus, sensualismus, materialismus, psychologismus nebo logicismus je úzké vytyčení problémů.*“ (...) *V etice tomu není jinak.*⁵¹ V neposlední řadě k tomuto s určitostí poznamenejme, že o jakékoli etice se lze bavit až teprve tehdy, shodneme-li se, že existuje způsob jednání, který je lepší než jiný.

Konstituce etiky je odedávna problematizovaná; ty nejzásadnější obtíže jsme představili výše. Vedle pejorativně vnímaného všudypřítomného závanu moralizování se jako podobně obtížně jeví prosazení etiky v intencích ekonomicky aplikovatelné účelnosti.⁵² Jednat eticky není v apriorním rozporu s řekněme „hedonisticky“ chápanou ekonomikou, ale přece jen je pro mnoho lidí atraktivnější hodnotou *mít* než *být* dobrým⁵³. Jak jsme také doložili, z určitého pohledu je hraničně problematizovaná především práce s fakty, která se podílí na delegitimizaci samotné normativní etiky, vposled atrofuje etické smýšlení vůbec. Vůči relativizujícím snahám se však vymezila nemalá část filozofů, kteří etiku více méně úspěšně rehabilitovali.⁵⁴ Řadu dalších problémů jsme zejména z důvodu omezeného prostoru neexponovali.

⁴⁸ BRUGGER, W. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 2006. ISBN 80-206-0820-6, s. 136.

⁴⁹ „*Všechna fakta spadají do řádu skutečnosti, ale nevyčerpávají rozsah objektivních stavů věci. (...) Neexistují žádná ,holá fakta‘.*“ Tamtéž, s. 136.

⁵⁰ HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. Přeložil Karel HLAVOŇ. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0970-1.

⁵¹ Tamtéž, s. 87.

⁵² Liessmann tuto ekonomickou teleologii vnímá coby destruktivní nejen v oblasti současné filozofie, ale v důsledku ve veškeré evropské vzdělanosti a vědě. LIESSMANN, K. P. *Teorie nevzdělanosti: Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia, 2008. XXI. století. ISBN 978-80-200-1677-5.

⁵³ Srov. FROMM, E. *Mít, nebo být?*. Vyd. tohoto překladu 2. Přeložil Jan LUSK. Praha: Aurora, 2014. ISBN 978-80-7299-106-8.

⁵⁴ Připomeňme konstatování Sokola k problému relativizace: „*Starověké i novověké společnosti hledaly cesty, jak se s touto neshodou vyrovnat, a těm úspěšnějším se to více méně podařilo.*“ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 76.

Sokol ale příznivě konstatuje, že navzdory všem nesnázím a pochybnostem se různé oblasti etiky těší nečekanému zájmu, který, jak dodává, není náhodný.⁵⁵ Nejen vlivem rostoucích úspěchů vědy se značně rozšířily možnosti člověka, který hledá odpověď na otázku, jak s takovou mocí nakládat. Opět podtrhneme, že je to potřeba výsostně lidská.

Dále vycházíme z poznání, že etika ze své podstaty nemůže být axiomatická.⁵⁶ Je nutné umně rozlišovat, nikoli však oddělovat. „*Má-li se týkat vedení života, nemůže chtít svá témata ostře oddělit a zařadit do disjunktních kategorií, jako to dělá matematika nebo byrokracie.*“⁵⁷ Odtud plyne též, že o etice se nelze bavit slovníkem pregnantních definic.⁵⁸ Pojednali jsme, ačkoli přece trochu schematicky, jak citelné konsekvence s sebou může nést svévolné či přinejmenším neobratné manipulování s pojmy. Přesto, i právě proto musí být maximální snaha o jazykovou správnost podmínkou jakéhokoli odborného pohledu, pokud má dostát této ambici. V následující části práce se tedy budeme zabývat verbálním uchopením alespoň základních etických fenoménů.

1.2 Základní pojmy etiky

Etické tázání po dobrém životě či po dobrém člověku je kontinuálně vázáno na filozofii. Základní pojmosloví filozofie se však z velké části opírá o slova běžně užívaná, která tak nesou zpravidla mnoho různých významů; jiná pro tyto účely však nemáme. Pokud bychom je chtěli uchopit a definovat, záhy zjistíme, že toho nejsme s určitostí schopni. V běžném hovoru problém nemusí být tak zjevný, poněvadž se uskutečňuje vždy v konkrétní komunikační situaci a obsahuje určitý kontext. Máme-li pocit, že něčemu nerozumíme, lze se doptat. Teoretické pojednání má ale jinou povahu, a proto se budeme snažit o přehledné vyjasnění základních pojmů, se kterými v této práci nakládáme.

⁵⁵ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 76.

⁵⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6.

⁵⁷ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 22.

⁵⁸ Tohoto postřehu si všímá již Aristoteles ve své Etice Nikomachově: „...*neboť vzdělanci přísluší hledat v každém oboru pouze tolik přesnosti, kolik povaha věci připouští*“. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6. s. 25. (EN 1094b24).

S tímto lze souhlasit, neboť povaha lidského života a jednání velkou přesností nedisponují.

1.2.1 Počátek etiky a pojetí svobody

Konrad Paul Liessmann se ve své knize *Chvála hranic* zamýšlí nad pojmem počátku a vychází z jednoduchého postřehu Georga Wilhelma Hegela. Podle něj počátek čehokoli rekonstruuje teprve tehdy, až když jsme dospěli konce.⁵⁹ Co však můžeme říci o počátku etiky?

Otázka je velmi obtížná, poněvadž se vztahuje k počátku člověka na Zemi. Stojí za povšimnutí, že ani současná evoluční biologie či biologická antropologie si v těchto otázkách není tak jistá a zcela uspokojivý výklad neposkytuje vlastně žádný vědní obor.⁶⁰ Nevíme, kdy přesně se z onoho společného předka stává člověk.⁶¹ Pokud jde o obvyklý postup biologické antropologie, vychází z objemu mozku, jenž je stanoven minimálními 650 cm³, někdy též 750 cm³⁶² – což snad může poskytnout konkrétnější představu právě biologickým antropologům. Filozofické antropologii však nepřináší závěr. Do úvah jistě mohou připadat první slova, první jeskynní malby, zhotovení si vlastního šperku, hudebního nástroje či první užaslé zaklonění hlavy pod noční oblohou; Vácha však rozmýšlí možnou odpověď v uvědomění si vlastní svobody.⁶³ Připomeňme známou myšlenku Jean-Jacquesa Rousseaua, že člověk je první propuštěnec přírody, a může tak jednat ještě i jinak.

Vedle vědomí vlastní svobody však existuje i svíravá pochybnost, protože součástí takřka nekonečné palety různých možností je skutečnost, že mohu jednat také špatně. Doslova nejsme bohy, abychom dohlédli veškeré důsledky svého jednání, proto také zakoušíme noční probouzení strachem ze špatného rozhodnutí. Kromě svobody existuje i odpovědnost.

Co tedy rozumíme svobodou? Svobodu v první řadě nelze definovat. Řada filozofů se o to pokoušela, však výsledkem je spíše zmatek.⁶⁴ Svoboda nevychází z nějakého pozitivního určení jednotlivce, ale jedná se spíše o možnost, jež vzniká až v prostředí více subjektů. Svoboda není nutná (neměnná) danost, ale proces. Pojetí tohoto fenoménu budeme ilustrovat

⁵⁹ LIESSMANN, K. P. *Chvála hranic: kritika politické rozlišovací schopnosti*. Praha: Academia, 2014. XXI. století. ISBN 978-80-200-2331-5.

⁶⁰ VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9.

⁶¹ Můžeme tvrdit jen to, že evoluční vydělení recentních šimpanzů, představující odlišnou vývojovou větev od větve směřující k *Homo sapiens sapiens*, proběhlo před 4–8 miliony let. Srov. Tamtéž.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

na třech charakteristických situacích, které obsahují jeho podstatné rysy. Vycházet budeme především ze Sokolova trojího modelu.⁶⁵

Zmínili jsme Hegelovu tezi o začátku, který je poznatelný teprve tehdy, je-li celý proces u konce. Tohle přiblížení není absolutní, však odhaluje nám podstatnou informaci o našem vnímání svobody. „Svou“ svobodu totiž zpravidla začínám vnímat teprve ve chvíli, kdy se mi zdá, že jí nemám dostatek.

První typ svobody je svoboda *od něčeho*. Člověk vnímá omezenost celého světa typicky v období pubescence. Na co se podívá, to jej nějak limituje. Od rodičů, učitelů, přes společenské konvence, povinnosti až po zákony. Tato svoboda je tedy nazírána z pozice odstranění vnějších překážek. Známe ji nejen coby dospívající lidé – pro český národ je kupříkladu symbolicky přítomna v událostech listopadu 1989. Sokol tuto podobu didakticky připodobňuje k reklamním heslům, která vytrvale hlásají: „Nevaž se, odvaž se!“, „Tak chutná svoboda...“ či všudypřítomné „Užij si!“, které někdy skrytěji, jindy explicitněji komunikují svévolnou svobodu.⁶⁶ Bannery třeba vybarvují západ slunce a mladíka, který odjíždí v sedle motorky do bezmezné americké pouště. Nikde žádná limitující dopravní značka, cesta rovná – pryč od všeho.

Supermarket symbolizuje druhý model svobody. Představuje svobodu jako *možnost volby*. Je to tedy již svoboda *k něčemu*. Mohu si vybrat z množství alternativ, ale mohu si vybrat vposled pouze z toho, co supermarket nabízí. Je to také model svobodné volby politických stran. Vždy před volbami složitě rozmýšlíme a jedna strana jako by chyběla. Zrovna ta, kterou bychom osobně volili. I tato svoboda je vyčerpatelná. Supermarket přestane být dostatečně „super“ a hypermarket nakonec rovněž. Člověk, ač může volit ze značných možností, stejně pak volí z nabídky, kterou připravili jiní.⁶⁷

Třetím modelem je soupeřivá hra. Je to model, který je rozpracován detailně mnoha filozofy i sociology.⁶⁸ Podstata této svobody tkví ještě ve větších možnostech jedince: uvážíme-li tenisovou partii, hráč může míč zahrát nespočtem úderů. Navzdory tomu je jeho svoboda vymezena pravidly a samým protihráčem.

⁶⁵ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

⁶⁶ Tamtéž, s. 50.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Viz např. FINK, E. *Hra jako symbol světa*. Praha: Český spisovatel, 1993. Orientace. ISBN 80-202-0410-5.

Zde poukážme na jeden důležitý fenomén, o kterém se autoři zmiňují: pokud mám na zřeteli svobodu, pak čistě svobodný je vždy jen první krok, který zahrají. V tenise mám-li podání, v šachu pouze první tah bílého, který zahajuje hru. Ostatní kroky jsou vždy více méně ovlivněné předcházející akcí. Během hry se tedy střetávají dva svobodné subjekty. V protihráči však nevidíme pouze překážku, ale také konstitutivní prvek hry, stejně jako v pravidlech.⁶⁹

Autoři této koncepce poukazují na paralelu soupeřivé hry k životu společnosti i k našemu životu vlastnímu. Chceme-li si zahrát hru života, je jasné, co se od nás očekává. Dobrá pravidla teprve hru umožňují – jinými slovy teprve v mantinelech dobrých pravidel se uskutečňuje naše svoboda.

Tedy prvotní model individualisticky pojaté „svobody reklamy“ nahlížel na pravidla a druhé osoby coby překážky. Limitem je vyčerpatelnost, poněvadž člověka dříve či později tato bezbřehost omrzí. Další model druhého člověka vnímal jen jako personál doplňující zboží, popřípadě jako otravný element podmiňující naše čekání ve frontě. Třetí situace vyjevuje druhého jako protihráče, jenž je podmínkou hry. Sokol sumarizuje: „*Podle toho, jak kdo chápe svobodu, bude ji chtít také pěstovat.*“⁷⁰

Je zajímavé, že v zemích, kde má demokracie velkou tradici, tedy zejména ve Velké Británii či ve Spojených státech, je sport ceněn a vysoce kultivován také ve školství. Díky výborným výsledkům se lze například dostat na vysoké školy a mít nárok na nemalá stipendia. Patrně tedy na tomto modelu svobody „něco je“ a sportem se učíme žít svůj život ve svobodě, která není absolutní, ale vymezená – však teprve tím uskutečňovaná.

1.2.2 Mrav, morálka, etika

Již jsme anticipovali, že o jakékoli etice v nejširším slova smyslu lze funkčně hovořit teprve tehdy, shodneme-li se, že existuje možné jednání, které je lepší než jiné. Sám pojem jednání, činnost praktická, *praxis*, charakterizuje Aristoteles, který jej chápe jako jeden z modů lidské činnosti. Jednání má smysl – účel, cíl – samo v sobě, čímž se vyčleňuje zejména ze zhotovování, činnosti tvořivé, *poiésis*, při níž je jediným cílem samotný výsledek, tedy

⁶⁹ „...pravidla hry jsou důležitější než tým, za který hrají, neboť bez pravidel není hra a bez hry není tým.“ VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetřovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9, s. 19.

⁷⁰ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 56.

výrobek.⁷¹ Předpokladem pro jakékoli jednání je, že jeho původce ví, že mohl jednat ještě i jinak, případně že mohl také nejednat.

Za otázkou po mravnosti, po řeckém *éthos* a latinském *mos* nachází Sokol otázku po tom, čím se řídí naše více méně svobodné rozhodování a jednání.⁷² A už z úvodní charakteristiky jednání můžeme zřetelně usoudit, že tak jako je pro člověka právě ono jednání příznačné, je pro něj neméně příznačná i schopen jej regulovat.

Celou tuto oblast více či méně dobrovolné seberegulace Sokol nazývá oblastí mravní. Nelibozvučné sebeomezování nutně nemusí být nahlíženo pouze ve svém prvním plánu, ale rovněž ve vedlejších konotacích coby usměrňování.

1.2.2.1 Mrav

První samostatnější oblast tvoří společný mrav. Etymologicky je toto slovo odvozeno z ruského *nraviťsja*, líbit se⁷³. Mrav je tedy to, co se líbí, co se sluší, co se ve společnosti dělá, respektive co se dělat má. Mrav je úzce propojen s konkrétními nároky, které možná mnohdy do poslední příčiny nelze rekonstruovat a cele vyjevit, ale zkratka zde „prostě“ jsou.⁷⁴ Úloha zmíněného společenského jevu je přitom nezastupitelná. Sokol vyzdvihuje zejména dvojí funkci: v první řadě na mrav nahlížíme jako na prvek značného usnadnění života ve společnosti. Osvojené kulturní vzorce chování nám kupříkladu pomohou při „ranních rituálech“ – s hygienou, snídáním, oblékáním a podobně. Stereotyp je mnohdy natolik zautomatizován, že člověk nemusí vše vědomě neustále rozhodovat, ale už pouze koná, a koná rychle, poněvadž rutinně a takřka intuitivně.

⁷¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6.

⁷² SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

⁷³ Problém nastává v další terminologii. Z vrstvy společného mravu vyrůstají i další oblasti „mravního“ chování, pro které však de facto máme etymologicky shodné ekvivalenty z jiných jazyků; latinské *mos*, zejména *moris*, i řecké *éthos* znamenají původně přenesené označení pro *mrav*. Kvůli poměrně velkorysým sémantickým možnostem těchto starých jazyků lze konečně slova jemněji diverzifikovat, což nakonec částečně ozřejmí i významy, ke kterým se v naší práci přikláníme. Rozlišíme tedy společný mrav, individuální morálku a etiku, kterou budeme v užším smyslu slova vnímat jako hledání lepšího a nejlepšího. K tomuto rozlišení se přiklonil též Jan Sokol, Paul Ricoeur a mnozí další.

Srov. SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

⁷⁴ „Společenský význam tohoto všudypřítomného jevu dokážeme těžko docenit – zejména proto, že jej běžně vůbec nevnímáme.“ Tamtéž, s. 69.

Druhý praktický dopad mravní enkulturace sledujeme v běžném životě zejména v sociálních interakcích, kdy se „nějak“ očekávaně chováme; vcházíme do objektu a pozdravíme, na společenských událostech nosíme příslušný typ oděvu a tak dále. Spadá sem tedy veškerý zjev, mimika, gesta, řeč. Společný mrav nás činí rozpoznatelnými příslušníky téže společnosti a kultury. Konvence dává našemu okolí implicitně najevo, že se na nás může spolehnout, že jevíme zájem být příslušníky této společnosti, jinými slovy že se s námi může počítat; ale také naopak, že si mají ostatní spíše dávat pozor.⁷⁵

Ve věci osvojování „dobrého mravu“ nutno si uvědomit, že proces připadá zejména na rodiče a další autority, které odmalička působí na dítě – dosti nedemokraticky – a to pak pod tímto tlakem základní návyky získává.⁷⁶ Krize nastává posléze v období dospívání, kdy naopak jedinec ve svém hledání sebe sama a uvědomování si svých nových možností zkouší, kam až lze ve své nonkonformitě zajít, aby se odlišil. Pro okolí z toho vyplývá jeden z možných momentů, kdy si uvědomí, že nepsané mravní paradigma vůbec existuje a co asi obnáší.

V neposlední řadě dodejme, že mrav s sebou nese neméně podstatný důsledek v kultivaci člověka. Veškeré zdvořilostní projevy, kultura stolování a podobně mohou nejen společně sdílený čas všem účastníkům zpříjemnit, ale mohou z něj dokonce vytvořit takřka estetický zážitek.

Mrav je také dynamizujícím prvek kultury ve smyslu nestálosti. Najdeme příklady toho, co dříve nebylo myslitelné a dnes je nejen akceptovatelné, ale dokonce zcela přijímáno.

1.2.2.2 Morálka

Slovo morálka je odvozeno z latinského *mos*, původně značící vůli. Touto vůlí se tradičně chápala vůle panovníka či boha.⁷⁷ Odtud příbuzné slovo *mores* pro předpisy a zákony. Přestože je zde zřetelný význam určitého plošného a univerzálního zákona, který platí pro všechny, lze nahlížet zákonný požadavek v individuální rovině. Takový morální imperativ nacházíme v mnoha starověkých kodexech, které stojí na pomezí náboženské morálky a

⁷⁵ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

⁷⁶ „Společnost naše chování a jednání poměrně silně homogenizuje, vynucuje si opakování přijatých vzorců a různě trestá každou odchylku.“ Tamtéž, s. 68.

⁷⁷ VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9.

práva.⁷⁸ Například prosté sdělení ve *Starém zákoně* v knize *Exodus*: „*Nepřidáš se k většině, páchá-li zlo.*“⁷⁹ Všimněme si, že najednou je situace přesně opačná. Vyžadovaný a doslova libivý souhlas většiny (společnosti) je zavrhován tehdy, pokud většina jedná špatně. Kritérium je postaveno mimo společnost a člověk musí ono „lepší“ hledat sám.

Co je tím kritériem? Do popředí vstupuje vnitřní hlas, svědomí, který je jakousi další normativní instancí,⁸⁰ případně je vše korelováno ještě explicitnějším výčtem norem, které jsou pro člověka svrchované a zcela závazné – z hlediska judaismu a křesťanství je tímto desatero⁸¹, dále to byl například babylonský protoprávní *Chamurappiho zákoník* či indický *Zákoník Manuův*. Nutno podotknout, že zmíněné mravní předpisy obsahují požadavky na individuální morálku, která je ze své povahy právě, tak jako právo, kontrafaktická – tedy zavazuje člověka k příslušnému jednání, i kdyby tak nejednala většina společnosti.⁸²

Z prvotních kodexů pak vznikalo právo v dnešním pojetí, které je formulováno obecně a počítá s institucionálním arbitrem. Důsledkem je vyšší účinnost normativů – jednání vymáhá a posuzuje třetí osoba – ale také v jistém ohledu větší obecnost právních norem, jež operují se situačním zakotvením jednání, přihlížejí k řadě okolnostem a podobně. Z tohoto důvodu proto nelze uvažovat shodně o rovině dobrovolného sebeomezení a právu.⁸³

Ve společenské úloze je individuální morálka nepostradatelná a výborně doplňuje právo, které ze své obecné povahy nemůže pokrýt veškeré (spletité a ne vždy předvídatelné)

⁷⁸ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

⁷⁹ Bible. Český ekumenický překlad. Ex 23,2.

⁸⁰ O vnitřním hlasu máme dochované zmínky již od Sokrata, který se na něj odvolával ve svém sporu s Atéňany.

⁸¹ Stojí za povšimnutí, že po staletí se dekalog interpretuje jakožto Boží zákon, který byl sepsán Mojžíšem, a jenž představuje deset imperativně formulovaných „slov“. Jeden z pozoruhodných nových výkladů současné biblistiky a judaistiky ovšem nasvěcuje předmět ještě z jiného úhlu a přichází s velkým objevem, který autor postavil především na pečlivé lingvistické a filologické srovnávací analýze staré hebrejštiny. S tímto zřetelem lze vyložit biblické desatero jako nikoli imperativní text náboženskoprávní povahy, ale naopak jako deset indikativních tvrzení, která zcela samozřejmě vyplývají z „preambule“ desatera: „*Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví*“ (Ex 20,2), a jsou tedy určitým prostým vyjmenováním, co Bohem osvobozený člověk dělá a nedělá. Srov.: BENEŠ, J. *Desítka: Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku*. Návrat domů, Praha 2008, 218 str., ISBN 978-80-7255-177-4.

⁸² Vzpomeňme, že právě otázka po svědomí, vnitřním prvku, který usměřuje naše jednání, znovu ožila v poválečných Norimberských procesech. Četní představitelé nacistického Německa byli odsouzeni navzdory tomu, že jednali v souladu s tehdejšími právy – tedy legálně, „bezchybně“. Snad můžeme na tomto místě také podtrhnout známou rozjímavou tezi Kanta, který ve své *Kritice praktického rozumu* obdivuje krom hvězdného nebe právě mravní zákon v člověku.

Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0507-5.

⁸³ Uvedme příklad lži, která navzdory své závažnosti zpravidla nebývá postihována právem (až na několik výjimek), ale je zahrnuta v nároku individuální morálky.

jednání člověka.⁸⁴ Kromě toho známe z bohaté historie také četné příklady takzvaného právního legalismu, který představuje v podstatě zarputilé dodržování litery zákona bez jakéhokoli ohledu na samotného člověka v jeho jedinečnosti či situačním rámci. Tedy pouhé právo by bylo spíše nespravedlivé.

1.2.2.3 Etika

Zbývá v kontextu hlavních výše zmíněných pojmů specifikovat v užším slova smyslu samotnou etiku. Pokud jsme na mrav a morálku do této chvíle mohli nazírat jak hlediskem individuálním, tak kolektivním, společenským, užší vymezení etického jednání má být ryzím požadavkem mě samotného. Skutečně svobodné jednání totiž nehledá pouze to, co je dovolené, nýbrž usiluje o lepší a nejlepší. Proč? Motivací je pro nás vidina cíle a ideálu. Pokud jednám pouze legálně, v souladu s tím, co mi vymezuje právo, pak ještě zdaleka nejednám eticky, ale možná spíše vypočítavě a někdy snad zbaběle – ze strachu z postihu.

1.3 Možné podoby lepšího a nejlepšího

Hledání lepšího a nejlepšího se pokusil hutně verbalizovat Kant ve svém kategorickém imperativu, kterým konečně ozřejmuje svou veškerou racionálně konstituovanou etiku⁸⁵ (zejména v opozici etice Huma vycházející z empirismu).⁸⁶ Jeho deontologie čerpá nezakrytě svou inspiraci z axiomatické matematiky, u které si autor všímá její univerzální platnosti nezávisle na místě, času, situaci, emočním naladění či zkušenostech jednajícího.⁸⁷

Vácha Kantův imperativ formuluje v lapidárnější podobě očima člověka dneška: „*Jednej vždy tak, aby se maximy tvého jednání mohly stát obecným zákonodárstvím.*“⁸⁸ Přitom pedagogicky připodobňuje vyplývající jednání, podle něhož by se kupříkladu dala (mohla) napsat Ústava České republiky. Toto jednání má však vycházet skutečně z člověka

⁸⁴ Srov. „...neboť tam, kde se pojednává o praktickém životě, všeobecné věty jsou příliš prázdné, zato částečné jsou pravdivější“ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6, s. 55. (EN 1107a29-30).

⁸⁵ Kant chápe etiku coby vědu o zákonech svobody. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Nakladatelství Svoboda. 1976.

⁸⁶ MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené. ISBN 80-7298-082-3.

⁸⁷ Řecké slovo *deonté* značí povinnost.

⁸⁸ VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9, s. 35.

samého, neboť jedině on je subjektem nadaným rozumem, subjektem směřujícím k autonomní morálce.

Kant, vědom si tak obtížného požadavku, který pro individuálního člověka z jeho podstaty vyplývá, také dodává, že to, co vyžaduje ve svém autonomním nároku jednající sám od sebe, nemůže s jistotou očekávat od druhých.⁸⁹ Připomeňme, že více jistoty dává lidem v lepším případě pouze zmiňované taxativní uspořádání možného jednání, o které se snaží právo. To však ve své obecnosti činí vzhledem k veškeré oblasti etiky nedostatečně, upravuje tedy jednání zejména slabším jedincům společnosti.

Kantovým imperativem se inspiroval také Hans Jonas, který ve svém etickém pokusu pro technologickou dobu akcentuje odpovědnost, přitom formuluje imperativ nový. Jonasův apel je podstatně důraznější a širší. Všímá si zejména určitého závazku vyplývajícího pro člověka už jen coby obyvatele Země, který se rodí jednak s určitým dluhem, ale také s odpovědností za svou kontinuitu. Zní: „*Jednej tak, aby účinky tvého jednání byly slučitelné s trváním skutečně lidského života na Zemi.*“⁹⁰ Pro Jonase není důležitá pouze dle něj subjektivně vnímaná přítomnost dobrého jednání jako u Kanta, ale objektivní odpovědnost za důsledky onoho vlastního přítomného jednání.⁹¹ Jonasův imperativ je svou odpovědností otevřený budoucnosti, pro kterou by každý člověk měl chtít minimálně totéž, co má nyní, i kdyby se měl zřít částí určitých výtobytků. Jonas odmítá představu, že štěstí nynější a nejbližší následující generace je zapláceno neštěstím či dokonce neexistencí pozdějších.⁹² Možná ne tak radikálně, ale přeci podobně smýšlí Jan Sokol, jenž tento obzor praktické filozofie neopomíjí; nazývá jej *etikou dědice*.⁹³

Dodejme, že z podobných utilitaristických⁹⁴ etických koncepcí, které spočívají v jádru na konsekvencialismu, se postupně konstituuje také určitý fenomén našeho času, environmentální etika. V tomto kontextu je možné poukázat na výrazný dokument mající ambici oslovit více než pouze vlastní křesťanský svět, papežskou encykliku *Laudato si'* současného papeže Františka z roku 2015. Ta vychází z politováníhodné situace bezmezného

⁸⁹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Přeložil Ladislav MENZEL. Praha: Svoboda, 1976, s. 51-52.

⁹⁰ JONAS, H. *Princip odpovědnosti: Pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Praha: Oikoyomenh, 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-06-2, s. 35.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž.

⁹³ „*Můj život je také součástí života vůbec a v tomto ohledu tedy nepatří jen mně.*“ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1, s. 46.

⁹⁴ Utilitarismus předkládá jako ideál největší možné dobro pro co nejvíce lidí.

konzumismu a nezodpovědného technického rozvoje vyspělého světa, vyzývá k péči o společný domov a ústí do tak zvané *integrální ekologie*, tedy k ochraně veškerého života na Zemi.

Vedle deontologie a utilitarismu zmiňujeme ve stručnosti ještě koncept Aristotelovy etiky, jenž je fokusován primárně ne na čin nebo jeho dopady, ale přímo na osobu jednajícího. Ideálem, ke kterému vzhlíží, je klasické pojetí ctností.

Aristoteles je prvním z řeckých filozofů, od něž jsou dochovány samostatné texty věnované etice.⁹⁵ Jak upozorňuje Vácha, jeho středobodem je člověk a jeho schopnost žít dobrý život, která by měla být kultivována; Aristoteles se netáže dosavadně „Co mám dělat,“ ale směřuje do hloubky – „Jaký bych měl být?“⁹⁶ Aristoteles staví svou etiku spolu s politikou do zvláštní oblasti jeho filozofie, tedy do oblasti praktické, pro niž připadá určitá předchozí zkušenost a která navazuje na tradované a svým způsobem tedy prověřené. Cílem této disciplíny není poznat, jak se věci mají, ale být dobrými a lepšími⁹⁷, jak již bylo řečeno na počátku naší práce. Autor se neobrací ve svých tezích „*k těm, jejichž sebejistotou by bylo zapotřebí nejprve radikálně otrást, ale k posluchačům, kteří si již osvojili cit pro to, co je v jednání i smýšlení krásné a ušlechtilé.*“⁹⁸

Výrazný pojem Aristotelovy práce je *ctnost*, který je interpretován veskrze jako střed mezi krajnostmi. Ctnost je určitý konkrétní způsob dokonalého jednání, který člověka činí blaženým, šťastným, přivádí jej tedy k jeho cíli. Cíl přitom není určen externími okolnostmi, jaksí sekundárně, ale je člověku bytostně vlastní.

Dalo by se říci, že Aristoteles pojímá svou etiku velmi komplexně jako umění žít. Přípodobňuje život člověka ke kytaristovi, který samozřejmě může „pouze“ (základně) hrát. Ale může se stát ve svém oboru velmi zdatným, a tak se i člověk má o tuto zdatnost snažit.⁹⁹

⁹⁵ ŠPINKA, Š., KARFÍKOVÁ, L. et al. *Přístupy k etice. I.* Praha: Filosofia, 2014, 225 s. ISBN 978-80-7007-430-5.

⁹⁶ VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi.* Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9.

⁹⁷ Připomínáme pro srovnání: „*Poněvadž tedy toto pojednání nemá účel teoretický, jak bývá u ostatních zkoumání – neboť neuvažujeme, abychom věděli, co ctnost jest, nýbrž abychom se dobrými stali, sice by to nemělo žádné ceny – jest nutno uvažovat o praktických jednáních, jakým způsobem se mají konat;*“ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova.* 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6, s. 49. (EN 1104b26-29).

⁹⁸ ŠPINKA, Š., KARFÍKOVÁ, L. et al. *Přístupy k etice. I.* Praha: Filosofia, 2014, 225 s. ISBN 978-80-7007-430-5, s. 15.

⁹⁹ „...*kitharistovi totiž náleží hráti, avšak zdatnému kitharistovi hráti dobře –, i je-li tomu tak a za výkon člověka klademe jakýsi život, a to skutečnou činnost duše a jednání ve shodě s rozumem, u zdatného muže vše to způsobem dobrým a krásným, neboť každý výkon se dobře dokonává podle vlastní zdatnosti, potom patrně*

Jedná se tedy skutečně o umění, jež nám ovšem očekávaně není dáno od narození, ale jež je třeba se učit. Právě jako se kytarista nerodí jako geniální hráč, ale podstatnou část života cvičí, aby posléze mohl i velmi náročnou skladbu zahrát brilantně *a prima vista* – tak říkajíc z listu – tak má jednat i člověk. Získává tím takzvaný habitus konání dobra.¹⁰⁰ Podstata Aristotelovy etiky v užším slova smyslu tkví právě v určité habitaci.

1.4 Závěr kapitoly

Dosud jsme mnohdy vnímali oblast lidského jednání v určitém výseku, který akcentoval konkrétní přístup k problematice, jenž je však ve výsledku poněkud redukcionistický. Obzvláště patrné tohle bylo v novověkých snahách, na jejichž důsledky navazovaly značně relativistické školy analytického směru filozofie dvacátého století.

Z hlediska komplexity zaujímá silné postavení takzvaná etika ctností, avšak i ta má svá bílá místa. V úzce specifikovaných problémech, které přináší nynější pokrok v medicíně či molekulární biologii, se nemůže tolik projevit.¹⁰¹

Nakonec všechny tři vyzdvihované etické koncepty – deontologie, konsekvencialismus i etika ctností nahlíží na celou mravní oblast pouze svými hledisky. V mnoha ohledech se rozcházejí, předně na teoretické rovině, v mnoha ohledech se však překrývají. Pro člověka, který se jimi bude chtít inspirovat, se budou především doplňovat.

Pokud bychom požadovali dokonalý, teoreticky nenapadnutelný a vše postihnutečný etický systém, je to právě ten, který dosud není vytvořen. Všechny pojímané etiky jsou s veškerou úctou veskrze pokusy, což neskrývají mnohdy ani jejich tvůrci.¹⁰² Navzdory tomu nás tento závěr nemusí odrazovat. Poslání etiky je především v sice erudované, přesto

lidským dobrem se stává činnost duše z hlediska zdatnosti, a je-li zdatností více, tedy z hlediska nejlepší a nejdokonalejší.“ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměň. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6, s. 32-33. (EN 1098a12-18).

¹⁰⁰ „Stará představa ctností má na mysli právě tu obdivuhodnou schopnost některých lidí rozhodovat se a jednat okamžitě, bez rozmyšlení – a přece dobře.“ SOKOL, J. *Etika a život. Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 103.

¹⁰¹ VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9.

¹⁰² Viz například Sokolovy poslední příspěvky do diskurzu o praktické filozofii: *Etika, život, instituce – Pokus o praktickou filozofii*; eventuálně též Jonasovu knihu *Princip odpovědnosti*, kterou rovněž uvozuje vedlejším názvem *Pokus o etiku pro technologickou civilizaci*.

„pouze“ orientaci a inspiraci pro naše vlastní jednání, rozhodování a hodnocení.¹⁰³ Jsme to vposled my sami, na kom leží tato odpovědnost.

Komplementární zřetel uplatňujeme také ve všech třech úžeji popsaných entitách praktické filozofie – společně sdílený mrav, prvek individuální morálky a odtud odvislé právo, neméně pak vrcholná oblast etická v užším smyslu, představující individuální hledání lepšího a nejlepšího. Jedna oblast bez druhé by nebyla možná.

Ať už se tedy spíše přikláníme k tomu kterému etickému pojetí, nepochybné je, že etika v dialogu propojuje svět faktů s bytím člověka a snaží se jej podnítit k porozumění, co má činit.¹⁰⁴ Důležitý rys etiky spatřujeme v sokratovském neustálém hledání, tázání se, tedy v podnětnosti, která snad ústí do vytváření autonomně morální osobnosti. Etice proto v první řadě nejde o věci, ale o podstatu věcí. Nejde o to co, ale proč. A tento modus podnětnosti a interpretace budeme dále přímo i nepřímo rozvíjet v následujících kapitolách.

¹⁰³ Vácha připodobňuje roli etiky ke katalyzátoru. Na rozdíl od přírodních věd si etika nečiní nárok na absolutní pravdu, autor etického pojednání stejně jako vyučující této disciplíny není v takzvané „God-like position“ a nutně není vždy „ten, který ví“. Srov. VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9.

¹⁰⁴ HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. Přeložil Karel HLAVOŇ. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0970-1.

2 Etický rozměr literatury

Potud jsme se soustředili na přehlednou expozici etické roviny tématu diplomové práce. Vycházeli jsme z problematické konstituce disciplíny, neméně jsme se zaměřili rovněž na užší charakterizaci základní terminologie etiky. Z tohoto fundamentu praktické filozofie vyjdeme při zpracování další části práce, která se bude snažit etickou rovinu nacházet také na poli uměleckém a literárním. Nejprve problematiku podrobíme obecnější kritice, v dalších subkapitolách nastíníme konkrétní možné podoby námi hledaného etického atributu v intencionální literatuře pro děti a mládež.

2.1 Umění v dialogu etiky a estetiky se zaměřením na literaturu

Diskuze o mravnosti v souvislosti s uměleckým dílem se vedly snad od počátku filozofie. Do celkového pohledu postupně začalo vstupovat mnoho fundovaných aktérů, kteří souhrnně tvoří přijatelný náhled na problematiku; klíčovým zástupcem je teorie umění a filozofie umění. V současném kontextu diferencovaných vědních oborů do diskurzu legitimně vchází i sociologie a psychologie, které postihují zejména důsledky recepce pro individuálního vnímatele, sekundárně však pro celou společnost. V našich možnostech ale není dostát absolutní šíři formulovaného předmětu, spíše poukázat na klíčové spojitosti, jež přímo konvenují s obsahem tématu práce. Zaměříme se tedy na specifický vztah umění a etiky, je-li nějaký. Vyjděme z otázky, zda náleží mezi vlastnosti, které konstituují esteticky hodnotné dílo, také vlastnosti reprezentující morální fakty.

Podívejme se v náznaku na až absurdně transparentní příklady: pokud čteme Dostojevského *Zločin a trest* nebo pokud hodnotíme Picassovou *Guernicu*, co zde hodnotíme? Má náš hodnotící soud co do činění s morální intencí? Kdybychom přistupovali zcela technicky, nezaujatě, jistě by bylo možné kvantifikovat frekvenční analýzou výskyt substantiv v případě Dostojevského, jistě by bylo možné důkladně proměřit proporce Picassových objektů, analyzovat barevné pigmenty a podobně. Vypovídal by výsledek o něčem? Pokud existuje nějaké konkrétně zformulované východisko, budeme jej hledat.

2.1.1 Autonomismus a eticismus

V odborných kruzích vznikly v průběhu minulého století dvě krajní názorové skupiny, které hájí v estetice buďto takzvaný autonomismus, nebo eticismus. Obě dvě ryzí podoby jsou v důsledku dosti radikální a jak uvádí Richterová, obě dokazují svými argumenty vcelku přesvědčivě jak svou pravdu, tak bludnost.¹⁰⁵ Obě kategorické doktríny představíme pouze letmo.

Autonomismus vychází z předpokladu, že je umění zcela autonomní lidskou činností. Pro hodnocení každého díla je tedy nutné nahlížet pouze formální složku a výlučně se zdržet od hodnocení jeho obsahu. Ještě silnější názor hájí radikální esteticismus, který podle Niederleho sděluje, že umění lze obdivovat pouze pro samo umění.¹⁰⁶ V takovém světle tedy jakýkoli mravní obsah není možné přičíst umělecké hodnotě, protože dílo ani žádný mravní obsah neobsahuje. Dílo pouze je, samo o sobě – tedy bezpříznakové, bez konsekvencí.

Jiná forma téhož proudu operuje s trefným argumentem, že umělecké dílo ze své podstaty nenese sdělení mravní povahy, protože jde o věc. A jelikož mravní oblast náleží pouze svobodou obdařenému lidskému jednání, nelze v souvislosti s uměleckým artefaktem hovořit o žádné etice. V takovém zorném úhlu je možné s tezí souhlasit. Přesto druhá strana umně poukázala na opomenutí morálního faktu, tedy kategorie, kterou umělecké dílo inherentně reprezentuje a které sekundárně, v důsledku působí na jeho příjemce.¹⁰⁷

V opozici vůči autonomismu stojí eticismus. Etiku i estetiku staví do přímého vztahu. Esteticky hodnotné dílo je zároveň dílo reprezentující mravní hodnoty, a pokud nacházíme etický defekt, podílí se svou měrou na celkové nehodnotě estetické.

Z výše uvedeného lze vyvodit zjevnou tendenci k redukci na jeden určující faktor, a to v obou směrech. Jistě je možné tvrdit, že k estetické hodnotě díla náleží ještě více aspektů, než které reprezentuje pouhá formální, technická dokonalost. Niederle kromě jiného poukazuje také na fakt, že k určitému uměleckému žánru zcela neodmyslitelně morální aspekt náleží, přičemž uvádí zjevný příklad antické tragédie, která intencionálně tíhla k revizi

¹⁰⁵ Srov. RICHTEROVÁ, S. Etika a umění. In: RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5.

¹⁰⁶ NIEDERLE, R. Morálka a umění. In: NIEDERLE, R. *Pojmy estetiky: analytický přístup*. Vyd. 2., přeprac. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas Philosophica. ISBN 978-80-210-7131-5.

¹⁰⁷ NIEDERLE, R. Morálka a umění. In: NIEDERLE, R. *Pojmy estetiky: analytický přístup*. Vyd. 2., přeprac. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas Philosophica. ISBN 978-80-210-7131-5.

mravů.¹⁰⁸ Tuto ambici snad měly také mnohé parodie, satiry s četnými politickými a sociálními apely a obžalobami, včetně výše zmíněné Picassovy malby *Guernica*.

Niederle diskuzi ze svého pohledu shrnuje v následujícím tvrzení: „*S určitou opatrností se lze přiklonit k názoru, že kognitivní hodnota umění (alespoň zčásti) spočívá v jeho potenciálu tříbit morální výbavu kompetentních recipientů.*“¹⁰⁹ Dává zde do souvislosti tuto kapacitu k vnímání morálních pravd, jež je otevřena ke konkrétní aplikaci, a která může být jedním z faktorů distinkce umění vysokého a nízkého. Dobré dílo podle něj zobrazuje morální pravdu jedinečně, nikoli paušálně, moralisticky, čímž se vyhýbá trivialitě. Má proto potenci kultivovat recipienta.¹¹⁰

2.1.2 Odpovědnost umělce (aristotelský ozvuk etiky a estetiky)

Po svém se vyrovnává s rozporností světů umění a etiky francouzský filozof Jacques Maritain, který velmi respektovaně několikrát vstoupil i na půdu estetiky a filozofie umění. Jeho konečným příspěvkem je publikace *Odpovědnost umělce*, jež se snaží objasnit svrchovanost jak požadavků poezie a intelektuální tvořivosti, tak požadavků mravních pravidel, které se týkají správného užívání svobody člověka.¹¹¹ Jeho výklad je úžeji spjat s krásnou literaturou, i když postihuje oblast veškerého umění.

Maritain vychází z aristotelské filozofie, na niž navazovala také vrcholná scholastika Tomáše Akvinského. Dle tohoto prizmatu, připomeňme, se pohybujeme ve dvojím řádu lidské činnosti: činnost, která vede ke zhotovování – smyslem je tedy jednoznačně výsledek tvorby (*poiesis*) – a činnost jednání, která má smysl sama o sobě (*praxis*). Obě dvě činnosti patří do celku praktického rozumu, ale každá z nich usiluje o dobro jiné, stejně tak se každá z nich může provinit vůči sobě.

Tvořivé umělecké činnosti jde o samo umělecké dílo, o dobro uměleckého díla, které je ve své oblasti absolutním cílem. Oblasti jednání jde o dobro člověka, kterou reprezentuje konečné dosažení svého cíle – blaženosti. Určitou cestu k dosažení cíle lidského (*telos*) nabízejí klasické ctnosti, jak jsme pojednali již v prvních kapitolách. Tato oblast jednání

¹⁰⁸ NIEDERLE, R. Morálka a umění. In: NIEDERLE, R. *Pojmy estetiky: analytický přístup*. Vyd. 2., přeprac. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas Philosophica. ISBN 978-80-210-7131-5.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 136.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

člověka však spadá do řádu mravního, jež je absolutním nikoli v řádu umění, ale v řádu člověka. A v tomto tkví konflikt. Umělec, jenž iniciuje obojí činnost, má tedy dvojí cíl: jako umělec má cíl, kterým je jeho dílo a dobro jeho díla, ale jako člověk má cíl, který se týká jeho vlastního života a dobra jeho života.¹¹²

Maritain proto tento konflikt sumarizuje do následujícího závěru: „*Nakolik je umění příležitostí pro volby, jež se uskutečňují ve svobodné vůli člověka, proniká do oblasti, která není jeho vlastní, do oblasti mravních hodnot a mravních kritérií.*“¹¹³ Odtud tedy vyplývá, že umění je vlivem svého subjektu – skrze nějž a v němž existuje, tedy skrze člověka – podřízeno zvnějšku a nepřímo právě člověku a dobru člověka. Proto je dle Maritaina umělec odpovědný jak dobru svého díla, tak dobru lidského života, a to v sobě samém i v ostatních lidech.¹¹⁴ „...*protože umělec je dříve člověkem než umělcem, autonomní svět mravnosti je prostě a jednoduše vyšší než autonomní svět umění (a inkluzivnější než umění).*“¹¹⁵

2.1.3 Platónské hodnoty jako výzva v kultuře relativismu

Sylvie Richterová, teoretička i literátka etice a estetiky věnovala přímo či nepřímo mnoho svých esejí a promluv a ve všech je zjevný průnik ve snaze o kulturní a duchovní propojování fragmentarizované evropské společnosti. Z bohatého souhrnně vydaného esejistického díla omezeně vybíráme pouze dva texty pro svůj explicitní vztah k předmětu naší práce: esej *Etika a umění*, jež byla přednesena na Mezinárodním setkání spisovatelů v Luhačovicích roku 2000 a text *Krása, pravda a dobro v literatuře a ve společnosti*, který byl prosloven na Sjezdu spisovatelů v roce 2015.

Její eseje, ač původně vycházely z kritiky důsledků totalitního zřízení v Československu, se staly reakcí také na soudobé kulturní fenomény. Ze svého zaměření vychází vždy od jazyka a jeho uměleckého ztvárnění v literárním textu, skrze diachronní náhled ale rozlišuje mnoho souvislostí napříč materiální i duchovní kulturní sférou člověka. Tento postup by se dal označit jako velmi obecná metoda.

Etiku a estetiku Richterová zasazuje zvláště do společenského a kulturního rámce. Výlučný spor mezi oběma entitami v uměleckém díle neshledává jako příliš relevantní, právě

¹¹² MARITAIN, J. *Odpovědnost umělce*. Praha: Triáda, 2011. Delfin. ISBN 978-80-87256-46-6.

¹¹³ Tamtéž, s. 26.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 28.

naopak poukazuje na vzájemné úzké sepjetí: „...neboť nejsilněji pocíťovaný účinek uměleckého díla představuje konflikt, který společnost pocíťuje jako etický.“¹¹⁶ Richterová tedy tvrdí, že síla uměleckého díla je přímo úměrná síle jeho etického působení, ať už je následně vnímáno pozitivně, nebo negativně. V žádném případě se tedy nejedná o redukující moralizující tón; nejde o konkrétní etický soud. Těžiště je v účinku díla.

Umělecky zpracovaný konfliktní účinek Richterová považuje za nezbytný pro funkčnost umění ve společnosti.¹¹⁷ „Jako nemůžeme popřít poznávací funkci umění, nemůžeme popřít ani jeho hluboké, často epochální etické působení.“¹¹⁸ A dále poznamenává shodně s výše zmíněným Niederlem: „Který klasik světové literatury by měl vůbec smysl bez etické velikosti? Dostojevskij, Goethe, Molière, Shakespeare, Dante?“¹¹⁹ Princip je však v důsledku ambivalentní. Stejně jako je žádoucím dynamizujícím faktorem umění i společnosti – neboť dílo konflikt nejen vyvolává, ale především odhaluje – může být ze stejného důvodu zároveň prvkem, který samo umění destruuje, potlačuje.¹²⁰

Nejvyšší destrukci umění shledává Richterová v totalitě. Rozpoznává přitom paralely s minulostí: „Diktaturu dnes nevykonává Stalin, svým způsobem ji však vykonávají ekonomické zřetele.“¹²¹ Vztáhneme-li situaci na literaturu, pak mravní dilemata, hluboké myšlenky, jež vytvářejí značný nárok na recipienta, možná nebudou natolik atraktivní.

Richterová již v roce 2000 píše, že „existenciální otázky se tak postupně začnou redukovat na otázky existenční. V první fázi tohoto procesu bude hodnota umění ztotožněna s finančním úspěchem, ve druhé perspektiva finančního úspěchu začne rozhodovat o samé existenci umění.“¹²² Zmenšující se existenční prostor pro uměleckou tvorbu tak má přímý dopad na estetiku.

¹¹⁶ RICHTEROVÁ, S. Etika a umění. In: RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5, s. 289.

¹¹⁷ „Domnívám se, že umění ztrácí ve společnosti svou roli tou měrou, jakou ztrácí schopnost vyvolat v ní mravní konflikt.“ Tamtéž, s. 291.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž, s. 293.

Dominanci ekonomického zřetele do jisté míry ilustruje také teze Tomáše Sedláčka, který ekonomiku nazývá nejekumeničtějším náboženstvím světa. Srov. VÝBORNÁ, L., PŘINOSILOVÁ, J. Tomáš Sedláček: Z ekonomie se stalo moderní náboženství, nejekumeničtější víra světa. In: *radiozurnal.rozhlas.cz* [online]. 4. 1. 2017, [cit. 2019-01-25]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/tomas-sedlacek-z-ekonomie-se-stalo-moderni-nabozenstvi-nejekumenictesi-vira-6202878>.

¹²² RICHTEROVÁ, S. Etika a umění. In: RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5, s. 294.

Připomeňme, jaká je podle Richterové funkce umění pro společnost: je to schopnost vidět a odkrývat věci skryté, schopnost nastavovat léčky slepotě, a tedy i schopnost rozlišovat dobro od zla.¹²³ Nicméně autorka poukazuje svou analýzou k soudobému přehodnocení klíčových hodnot – mravních i uměleckých – které v sepjetí s Platónem staví na vrchol idealistického axiologického systému: „*Na konci minulého století došlo k radikální proměně, k otevřenému pokusu učinit klasickou trojici nejvyšších hodnot bezpředmětnou. Nic nemusí být pravdou a všechno může být nepravdou. Totéž o kráse. O dobru ani nemluvě.*“¹²⁴ Hodnoty se podle ní začaly převádět na peníze.

Tak jako v první kapitole zmíněný Alasdair MacIntyre skrze filozofickou reflexi, dochází i Richterová reflexí metajazykovou¹²⁵ ke stavu kultury, pro niž je příznačné vyprázdňení obsahu některých hodnot a pojmů. Tento stav nazývá sémantickou a etickou slepotou.¹²⁶ „*Negace krásy je vydávána za výdobytek moderního umění, negace pravdy za osvobození, ne-li podmínku k přežití, estetizace zla je úspěšná.*“¹²⁷

Na druhou stranu považuje krizi také za velkou příležitostí ke kreativitě, k pozvednutí ducha, k nové volbě.¹²⁸ K volbě týchž hodnot, které reprezentovaly Platónovy vrcholné ideje – krása, pravda a dobro. Ideje, ke kterým se dle autorky literatura, kultura, ale i společnost od starověku snažily inklinovat.

Richterová tedy nahlíží své úvahy o estetice a umění v širším kontextu kulturním a společenském, vychází oporu i konečný závěr pojednání spatřuje v Platónových idejích krásy, pravdy a dobra, které vytvářejí imanentní jednotu. Dialog etiky a estetiky považuje za nutný předpoklad jakéhokoli uměleckého díla toho jména; etika je dokonce hybnou silou estetiky. Naopak nepřítomnost etiky v umění pojmenovává autorka kýčem, čímž navazuje na nosná témata literárních děl i esejistických spisů Hermanna Brocha: „*Podle Brocha vzniká kýč*

¹²³ RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5.

¹²⁴ RICHTEROVÁ, S. Krása, pravda a dobro v literatuře a ve společnosti. In. RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5, s. 703.

¹²⁵ Richterová k tomuto dodává: „*Začátkem dvacátého století se lingvistika z podnětu Ferdinanda de Saussura usnesla, že jazykové znaky jsou zcela libovolné – arbitrární. Stačí, abychom se na jejich významu shodli. Je tomu tak a zároveň je nanejvýš pozoruhodné, že právě od tohoto okamžiku se slovo a význam začaly prudce rozcházet.*“ RICHTEROVÁ, S. Krása, pravda a dobro v literatuře a ve společnosti. In. RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5, s. 707.

¹²⁶ RICHTEROVÁ, S. Etika a umění. In: RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5.

¹²⁷ RICHTEROVÁ, S. Krása, pravda a dobro v literatuře a ve společnosti. In. RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5, s. 708.

¹²⁸ Dodejme, že slovo krize odkazuje k původnímu řeckému *krinein*, jež znamená odlišovat. Krize je tedy přeneseně fáze, v níž se dosavadní průběh mění.

*etickým pokleskem, podvodem, totiž snahou se líbit za cenu zapomnění zla. Lze dodat, že kýčem je rovněž produkce, jež zastírá dobro.*¹²⁹ Pravé umění však ve své jedinečnosti – vnitřním (etickým) konfliktu, který je dráždivý, provokativní – je povoláno odkrývat věci skryté, probouzet vnímání světa. Příjemce rozcitlivuje, vede ke kladení otázek, čímž jej činí také schopným odpovídat, být zodpovědným. Umění a krásná literatura zvláště má podle Richterové konečně funkci estetickou, noetickou i etickou. Právě v sepletí oněch tří platónských hodnot tkví i výsledná hodnota uměleckého díla.

2.1.4 Shrnutí a závěr dialogu

Zprvu s opatrností předpokládaný vztah mezi etikou a estetikou skutečně existuje a je teoreticky uchopován odborníky do dnešních dnů. Nicméně obecně se jedná o značně labilní kategorii vztahu vázanou na výklad, jenž reaguje na soudobé myšlenkové, vědecké a v důsledku celospolečenské paradigma. Konkrétních podob popisovaného vztahu je proto velké množství. Snažili jsme se blíže uvést především takové výklady, které neodmítají mnohavrstevnatost a komplexnost problému.

Rostislav Niederle v *Pojmech estetiky* předestřel dva krajní mody, které vymezují všechny ostatní tendence. Konečně připustil etickou funkci umění ze dvou důvodů: existuje totiž mnoho děl, která explicitně obsahují etickou intenci, již nelze pominout; dílo však také potenciálně obsahuje kognitivní funkci, která může participujícího vnímatele podněcovat i v etické oblasti.

Jacques Maritain vztah obou entit vnímá coby ekvivalenty činností *praxis* a *poiesis*, tedy v konfliktu. Neboť jak etika, tak estetika je svrchovanou ve svém účelu, cíli. Střet se ovšem odehrává v jejich subjektu – člověku, a proto je ve výsledku oblast etiky nepřímou nadřazena estetickému cíli. Nakolik je umění příležitostí pro svobodnou volbu člověka, natolik vstupuje do etické oblasti, píše Maritain.¹³⁰

¹²⁹ RICHTEROVÁ, S. Krása, pravda a dobro v literatuře a ve společnosti. In. RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5, s. 708.

O snaze zalíbit se za cenu popření vlastního uměleckého svědomí píše i Maritain. Jedná se o přečin vůči vlastním nárokům na dílo, například změnu stylu s vidinou komerčního úspěchu. MARITAIN, J. *Odpovědnost umělce*. Praha: Triáda, 2011. Delfin. ISBN 978-80-87256-46-6.

¹³⁰ MARITAIN, J. *Odpovědnost umělce*. Praha: Triáda, 2011. Delfin. ISBN 978-80-87256-46-6.

Sylvie Richterová vztah mravního a uměleckého řádu rozprostírá na pozadí úpadku jazyka, jenž se podle ní přímo podílí na úměrném úpadku civilizace.¹³¹ Naléhavé volání po přimknutí umění k jeho původním ideálům krásy, pravdy a dobra zřetelně apeluje nejen na umělce, ale na každého individuálního člověka – příjemce, oceňovatele umění. Na úrovni konkrétního díla považuje Richterová dialog mezi etikou a estetikou za esenciální prvek existence umění. Tento významotvorný prvek bychom mohli triviálněji označit jako „estetizovaný etický konflikt“. Čím větší je dle autorky zobrazovaný konflikt, jež považuje společnost za etický, tím více dosahuje umění svého cíle – odkrývá skryté, znejišťuje domněle jistý terén, jemně rozlišuje, pojmenovává a podněcuje k otázkám, k myšlení.

Všichni zmínění autoři pod pojmem *etický* konečně vnímají přirozený a univerzální mravní zákon,¹³² který člověk rozpoznává ve svém svědomí a který je spjat se samým lidstvím. Naopak není přijatelná provázanost s určitou konkrétní morálkou. Umění je pro ně médium, které svým vlastním, specifickým způsobem komunikuje i etický obsah. Niederle a Richterová zvláště akcentují recepci: tedy etický rozměr, ač je více či méně potenciálně přítomný již v díle, stává se teprve v participujícím recipientovi reálným obsahem a může tak vést k praktickému činu. A právě za tyto důsledky se stává umělec také odpovědným, i když, dodejme spolu s Maritainem, to není jeho jediná odpovědnost.

Závěrem zcela ve světle literatury poznamenejme v návaznosti na výše prezentované myšlenky Richterové také dodnes aktuální tvrzení Alexandra Klimenta, a sice že spisovatelovo slovo bylo vždy poněkud nepohodlné a v napětí s převládajícím paradigmatickým společností. „*To je skutečnost stará jako dějiny literatury, a před každou společností leží vždycky znovu dilema, zda toto napětí přijme jako svůj plodný a nezbytný korektiv v trvalém a rovném dialogu, anebo zda se toto napětí pokusí utlumit v zájmu veřejného, jednostranně formulovaného blaha a místo dialogu nastolí monolog.*“¹³³ Pokud bychom jistou angažovanost literatury ve společnosti odepřeli, patrně by Dante, Shakespeare, Komenský, Dostojevskij, ale i Hrabal, Havel a skutečně mnoho dalších, včetně autorů, jimiž se budeme zabývat v následujících kapitolách, tematizovali prázdné floskule a jejich dílo by bylo takřka bezvýznamné.

¹³¹ RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5.

¹³² Arno Anzenbacher jej přejímá od Tomáše Akvinského a nazývá *lex naturalis*. Jedná se o obecný zákon bytostně vlastní člověku, rozumem obdařené bytosti. Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0953-1.

¹³³ KLIMENT, A. Ze čtvrtého sjezdu. In: PŘIBÁŇ, M. *Z dějin českého myšlení o literatuře 3 (1958–1969): Antologie k Dějinám české literatury 1945–1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2003. Dokumenty. ISBN 80-85778-34-3, s. 394.

„Dobré dílo předkládá obecnou morální pravdu jedinečným způsobem, in concreto, a tím se vyhýbá pasti triviality: konkretizací kultivuje recipienta, tříbí jeho rozlišovací morální smysl.“¹³⁴

2.2 Etický rozměr současné intencionální literatury pro děti a mládež

Na základě předchozích poznatků systematicky docházíme k užšímu vymezení problematiky na současnou intencionální literaturu pro děti a mládež. Dosavadní výstupy z jednotlivých subkapitol integrujeme do metodického přístupu, který se budeme snažit aplikovat na konkrétní zástupce literárních děl v následujících kapitolách, zejména ve čtvrté části práce věnující se analýze a interpretaci. Kromě již výše zmíněných závěrů z oblasti etiky, uměnovědy a literární teorie využijeme pro tyto účely aplikované poznatky pedagogického a výchovného zaměření, které konvenují s obsahem tématu diplomové práce.

2.2.1 Literatura pro děti a mládež jako nástroj výchovy k hodnotám

Pedagogika etický rozměr člověka vnímá jako jeden z integrálních edukačních cílů, ke kterému soustředí svou pozornost. Je otázka, do jaké míry je tohoto obecného cíle skutečně dosahováno, každopádně v posledních letech byl akcentován hlas odborníků, kteří upozorňovali na potřebu intenzivnější institucionalizované výchovy k hodnotám a mravní výchovy. Výsledek na úrovni nejvyšších kurikulárních dokumentů českého školství od roku 2010 nejzřetelněji představuje doplňující vzdělávací obor etická výchova. Prostor k dosahování etických cílů nacházíme také v průřezových tématech – která jsou zaměřena svým obsahem na aktuální problémy současného světa – jak dokládá publikační činnost Pavla Vacka a Jany Sladové na toto téma.¹³⁵

Námi sledovaný záměr ve výchovné oblasti postihuje participace intencionální literatury pro děti a mládež na procesu rozvoje axiologického systému čtenářů.¹³⁶ Ačkoli se

¹³⁴ NIEDERLE, R. *Pojmy estetiky: analytický přístup*. Vyd. 2., přeprac. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas Philosophica. ISBN 978-80-210-7131-5, s. 136.

¹³⁵ Blíže viz VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků: Metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-386-4. a SLADOVÁ, J. et al. *Umělecká literatura v procesu osobnostní a sociální výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-5101-5.

¹³⁶ Axiologie je ekvivalentní výraz pro filozofii hodnot. Axiologickým systémem rozumíme žebříček hodnot. Cíl, ke kterému toto úsilí směřuje pohledem pedagogiky, respektive výchovy k hodnotám, vyjadřuje velmi dobře Stanislava Kučerová: cílem je „rozvoj kladných bytostných sil a schopností, rozvoj mnohostranné lidské osobnosti v konfrontaci se světem. Má funkci spoluvytvářet člověka jako kulturně historickou bytost. Pomáhá mu

nejedná zdaleka o totéž, připomeňme, že jisté „podobné“ – výchovné – ambice měla literatura pro děti a mládež snad od svého počátku. Nicméně do konce devatenáctého století formativní funkce v textech dominovala, mnohdy na úkor funkce estetické, a až dvacáté století přineslo změnu v přístupu k dětskému čtenáři, jež se projevovала pozvolnou proměnou témat i formálních postupů.

Hodnotový systém je do jisté míry obsahově proměnlivý a vágní pojem. Pro každého člověka může být hodnotou něco jiného; svou měrou jsou však vždy zastoupeny faktory historické, náboženské, sociální, kulturní, politické, ekonomické. Jako hodnotu podle Stanislavy Kučerové myslíme „*nejen to, co je k životu nutné, potřebné a užitečné, ale i to, čeho si vážíme, co obdivujeme, co ctíme, i to, co milujeme, co je nám drahé, milé, co je blízké našemu srdci.*“¹³⁷ Sokol upozorňuje, že pojem původně náležel pouze ekonomické oblasti, odkud také přešel do běžného jazyka.¹³⁸ Proto nás nepřekvapí, že velmi častým myšleným významem jsou ekonomické konotace míry užitku, uspokojení, materiálního naplnění. Kučerová však hodnoty v užším slova smyslu charakterizuje jako esenciální kulturní kategorie, „*kteřé odpovídají našim vyšším tendencím, normám a ideálům, zvláště sociálním, mravním a estetickým.*“¹³⁹ I přesto, že není toto vyjádření zcela pregnantní, opět v řádu filozofie, v němž se v podstatě stále částečně nacházíme, patrně nelze pojem *hodnota* charakterizovat celistvěji. Sladová dodává, že navzdory národním, rasovým, kulturním a jiným odlišnostem existuje všeobecný konsensus o podobě axiologického systému, v němž jsou přítomny takzvané všelidské hodnoty humanismu, demokracie, základních lidských práv a svobod.¹⁴⁰

Autorky Vlasta Řeřichová a Jana Sladová v návaznosti na literárněvědné studie vycházející z recepce uměleckého textu dětským čtenářem poukazují na potenciál literatury pro děti a mládež, který se v obecnosti projevuje obohacením recipienta zejména v rovině

najít řád v sobě samém, pomáhá mu integrovat se s přírodou i společností, pomáhá mu najít vlastní místo v daném historickém kontextu, aby mohl optimálně rozvinout a uplatnit své lidské možnosti pro dobro vlastní a v zájmu společnosti, k níž patří.“ Zároveň autorka dodává, že „*bez podněcujících idejí a ideálů, s kterými se může člověk identifikovat, neexistuje vpravdě lidský život.*“ KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova: Kapitoly z filosofie výchovy*. S.l.: vl. náklad, 1996. ISBN 80-85668-34-3, s. 122.

¹³⁷ KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova: Kapitoly z filosofie výchovy*. S.l.: vl. náklad, 1996. ISBN 80-85668-34-3, s. 45.

¹³⁸ SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.

¹³⁹ KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova: Kapitoly z filosofie výchovy*. S.l.: vl. náklad, 1996. ISBN 80-85668-34-3, s. 65.

¹⁴⁰ SLADOVÁ, J. et al. *Umělecká literatura v procesu osobnostní a sociální výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-5101-5.

estetické a emocionální. Literární texty podněcují fantazii, vyzývají k zaujetí hodnotícího postoje, provokují citové prožívání dítěte, podílejí se na kultivaci mravního vědomí a formují jeho charakter a racionálně podložená stanoviska.¹⁴¹

Podstatný důsledek literární komunikace je možné spatřit v autentickém zprostředkování životní situace jiného člověka;¹⁴² tato zkušenost může být čtenáři stejně tak cenným příkladem pro napodobování, jako může poukazovat na negativní konsekvence a tím částečně nahrazovat vlastní negativní zkušenost. Jindy může hlavní hrdina poskytnout útěchu či východisko z obtížné životní situace, již sdílí se čtenářem (zde se etická funkce překrývá s terapeutickou). Autorky Řeřichová a Sladová totiž dokládají na četných příkladech soudobé intencionální literatury sledovaného druhu pestrou paletu aktuálních a emočně silných námětů, které vycházejí z pocitů dnešních dětí a mládeže, jež se ocitli kupříkladu v problematické rodinné situaci, zakoušejí sociální vyčleněnost z kolektivů vrstevníků a společnosti, či jinak pocíťovaná strádání. Zároveň poukazují na fakt, že příběhy nepůsobí sentimentálně a neutvrzují v bezvýchodnosti, ale naopak poskytují naději a netriviální východiska z prožívaného životního zmatku.¹⁴³ Literatura tedy má v procesu výchovy k hodnotám své nezastupitelné místo zejména silnou výpovědní hodnotou, na níž se podílí specifickým estetickým vyjádřením.

2.3 Závěr kapitoly a metodická východiska

Z dosavadně prezentovaných závěrů etické problematiky, k nimž jsme dospěli v první kapitole, vyplývá následující: etika je v první řadě dialogickou disciplínou propojující svět faktů a bytí člověka; snaží se člověka podněcovat a inspirovat k určitému kvalitativně vyššímu způsobu jednání, které spatřuje v neustálém hledání a tázání se po lepším a nejlepším a které je následováno konkrétními činy. Užším cílem etiky je konstituování autonomie

¹⁴¹ ŘEŘICHOVÁ, V., SLADOVÁ, J. Možnosti a limity současné literatury pro děti a mládež v procesu výchovy k hodnotám. *Paidagogos*. [online]. 2017, roč. 1, č. 1 [cit. 15.5.2019]. Dostupné z: <https://www.paidagogos.net/issues/2017/1/article.php?id=3>

¹⁴² „Kniha dává čtenáři v pěkné stylizaci analogie jeho vlastních osudů, řeší problémy, kterými si on sám láme hlavu, a bezděčně jej svádí k tomu, aby se snažil povznést a ozdobit všednost svého života napodobením literárních předloh.“ KREJČÍ, K. *Sociologie literatury*. Praha: Grada, 2008. Sociologie. ISBN 978-80-247-2623-6, s. 144.

¹⁴³ ŘEŘICHOVÁ, V., SLADOVÁ, J. Možnosti a limity současné literatury pro děti a mládež v procesu výchovy k hodnotám. *Paidagogos*. [online]. 2017, roč. 1, č. 1 [cit. 15.5.2019]. Dostupné z: <https://www.paidagogos.net/issues/2017/1/article.php?id=3>

morální osobnosti, která aktivně spoluutváří život svůj i celé společnosti v intencích lepšího a nejlepšího.

Také jsme doložili, že umění spolu s jednáním – taktéž produktem praktického rozumu – může participovat na etické kultivaci člověka. Inherentně totiž může obsahovat etický obsah, jež se projevuje takzvaným estetizovaným etickým konfliktem, na nějž poukázala Sylvie Richterová.¹⁴⁴ Čím je konflikt hlubší, tím více může umění rozvinout svůj potenciál odkrývat skryté, kultivovat jemné rozlišovací schopnosti recipienta, pojmenovávat a podobně. Úspěch umělecké komunikace v neposlední řadě vždy závisí na konkrétním příjemci.

Výchovný vhled obohatil sledovanou problematiku o relaci k axiologickému systému, na němž současná intencionální literatura pro děti a mládež může participovat. Pojem hodnota, obsahově nejednoznačný a problematický, přitom chápeme ve smyslu Kučerové jakožto esenciální kulturní kategorii, jež odkazuje k vyšším tendencím a ideálům člověka, zvláště sociálního, mravního a estetického charakteru.

Docházíme k závěru, že úvahy nad hledáním etického atributu, jimž bychom charakterizovali a konkretizovali vytyčenou oblast beletrie pro děti a mládež, přísně vzato, nutně inklinují k partikulárnímu zřeteli, který však vyplývá ze samotného předmětu diplomové práce. Této skutečnosti jsme si byli od počátku vědomi a snažili jsme se k literárnímu textu přistupovat v jeho celistvosti, která je mu bytostně vlastní, jakožto svrchovanému projevu uměleckého tvůrčího ducha. Milan Jankovič v této návaznosti píše, že umělecký obraz zachycuje obsahově vzato vždy jen určitý výsek skutečnosti, ale jeho konkrétní umělecké ztvárnění je povoláno překonat tuto částečnost právě ve svébytném celku díla;¹⁴⁵ což analogicky souzní také se zmíněným závěrem Niederleho v souvislosti s překonáváním triviality obecné morální pravdy v umělecké tvorbě.

Etický rozměr literatury nacházíme na mnoha úrovních. Za klíčové považujeme následující: vnitřní element díla zastupuje esteticky zpracovaný etický konflikt (pro jednoduchost spíše nazýván estetizovaným etickým konfliktem), což je v tomto kontextu základní významotvorný činitel. Je shodný s obvyklou představou o rozvržení dílčích tematicko-motivických prvků díla ve vnitřní kompoziční struktuře (mikrokompozici),

¹⁴⁴ Přirozeně ne každý umělecký předmět – dílo v nejširším slova smyslu – nese etický atribut. Například abstraktní malba jej ze své podstaty zpravidla neobsahuje.

¹⁴⁵ JANKOVIČ, M. *Cesty za smyslem literárního díla*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1013-2, s. 20.

respektive je konkrétní realizací mikrokompozice v principu kontrastu. Richterová sděluje: „pokud je však umění schopnost vidět a odkrývat věci skryté, nemůže bez napětí protikladů a kontrastů pracovat.“¹⁴⁶

Z pohledu recepce konečného etického smyslu beletrie pro děti a mládež shledáváme za podstatnou tezi Kučerové, která charakterizuje hodnoty jako esenciální kulturní kategorie, ideály, zvláště ideály společenské, mravní a estetické. Jak dokládají svými závěry Řeřichová a Sladová, tyto hodnoty obsahuje a potenciálně velmi zdařile komunikuje také umělecký text pro dětské a dospívající příjemce. Netřeba více dodávat, že k rozvinutí žádoucího etického sdělení je potřeba spolupráce čtenáře.

Tímto prizmatem konkretizujeme etický rozměr současné intencionální literatury pro děti a mládež, jež budeme zároveň považovat za určité metodické východisko pro analýzu a interpretaci zejména konkrétního díla *Kdo zabil Snížka?*, ale také dalších titulů. Předpokládáme, že je hodnotná literatura ve své umělecké přesvědčivosti a emocionální působnosti nositelkou dostatečně konfliktních tematizovaných situací ve smyslu Richterové, jež se potenciálně stávají stimulem k přemýšlení nad důsledky jednání postav, případně poskytují čtenáři prostor pro zvážení alternativ, rozvíjejí jeho rozlišovací schopnosti a podobně, čímž se podílí na utváření jeho hodnotové orientace ve smyslu Kučerové.

Kromě této danosti budeme usilovat o identifikaci kontur platónských idejí krásy, pravdy a dobra, jimiž bychom podepřeli závěrečné hodnocení díla *Kdo zabil Snížka?*. Domníváme se, že náš přístup zachovává integritu uměleckého díla, zároveň ale poskytuje určité signifikantní atributy, kterými lze postihnout analyzované texty.

¹⁴⁶ RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5, s. 295.

3 Etický rozměr literatury pro děti a mládež v kontextu současné knižní produkce

Téma diplomové práce zřetelně odkazuje k literatuře coby kulturnímu fenoménu, který má schopnost kulturu, respektive společnost do jisté míry spoluutvářet. Jakub Češka v tomto kontextu pojednává o proliferačním efektu,¹⁴⁷ kterým literatura na societu působí. Zároveň je však také slovesné umění určitým společenským obrazem.¹⁴⁸ Přijmeme-li tento postulát, logicky se ptáme, v čem konkrétně literatura reaguje na soudobý život dítěte či dospívajícího.

Vladimír Spousta pojmenovává současnou situaci jako krizovou v mnoha ohledech. Upozorňuje na převládající, nezřídka jedině ekonomický motiv jednání, názorovou atomizaci společnosti, sílící životní tempo, pocit chaosu, které ústí do vztahových krizí, jimž je vlastní také problematická a nefunkční komunikace. Navzdory relativně velké svobodě, kterou západní společnost zakouší, Spousta poukazuje na strach ze svobody a neschopnost části společnosti se v této změti možností i poměrně nových nástrah orientovat.¹⁴⁹ Z těchto kořenových jmenovatelů vyvěrá celá řada dalších problémů, tedy i konkrétních námětů, které dětská literatura tematizuje. Setkáváme se s jinakostí, outsiderstvím, multikulturalitou, environmentální a ekologickou otázkou, mimo tabuizovaná témata patří smrt. Níže představíme pouze několik, podle našeho soudu významných děl, která propojují vícero fenoménů a zřetelně reprezentují kolorit vytyčené literární oblasti.

Dodejme, že již volba námětu je v námi stanovených znacích v podstatě vděčným předpokladem pro rozvíjení dostatečně provokativního, zároveň čtenářsky atraktivního syžetu. Beletrizační postupy pak využívají důkladné psychologizace postav, napětí i humor blízký čtenáři. Souhrnně tak umocňují autentičnost obrazu fiktivní reality.¹⁵⁰ Hlavní hrdina je často ve velmi obtížných a rozporuplných životních situacích, jež předurčují dynamičnost jeho osudu, i celého příběhu. Naopak, pokud by byla postava strnulá, budila by nedůvěru a

¹⁴⁷ ČEŠKA, J. Proliferační efekty fikce. *Česká literatura*. [online]. 2013, roč. 61, č. 4 [cit. 20.5.2019]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/27397114-Proliferační-efekty-fikce.html>

¹⁴⁸ „Nelze pochybovat o tom, že je možné z literatury vyabstrahovat určitý obraz společnosti.“ WELLEK, R., WARREN, A. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada. ISBN 80-7198-150-8, s. 143.

¹⁴⁹ SPOUSTA, V. Krize současné společnosti a proměny hodnot na přelomu tisíciletí. *Pedagogika*. [online]. 2008, roč. 58, č. 3 [cit. 23.5.2019]. Dostupné z: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=1133&edmc=1133

¹⁵⁰ „Autentičnost obrazu není odměnou umělcovy věrnosti reálné předloze, nýbrž korunou dobré fikce. Teprve je-li obraz dobře ‚udělán‘, ukáže se v něm dotyčná stránka života v ‚pravé‘, autentické podobě, takže užasle vydechneme: Ano, přesně tak to je!“ FIDELIUS, P. *Kritické eseje*. Praha: Torst, 2000. ISBN 80-7215-134-7, s. 236.

čtenář by se s ní možná tím méně ztotožňoval. Napětí a autentičnost, jak jsme sdělili, je předpokladem čtivého i dojmem reálného příběhu.

Zdaleka nejfrekventovanějším, až fundamentálním motivem současné literární produkce sledovaného okruhu je postavení dítěte ve zpravidla problematické rodinné situaci. Takový motiv rámuje román *Čik* od německého spisovatele Wolfganga Herrndorfa, vydaný v českém překladu roku 2012. Hlavní protagonista a vypravěč příběhu, čtrnáctiletý Maik pochází z dobře situované rodiny, však v podstatě rodiny nefunkční. Matka alkoholička jezdívá často na odvykací léčbu a otec je zaměstnán přílišnou prací jako realitní makléř (neméně však trávením času se svou milenkou). Luxus a hmotné zázemí Maikovi nedostatečně kompenzuje chybějící vztah s rodiči, který se zřejmě nemalou měrou podílí na jeho nízkém sebevědomí a vyčleněnosti ze školního kolektivu. Motiv outsiderství je v knize přítomen už od prvních stránek – hrdina se pokouší zaujmout pozornost spolužačky, do níž se zamiloval; celá třída je k ní v začátku prázdnin pozvána na oslavu, ale hrdina pozvání nedostává a podobně. Do této deziluze vchází druhý protagonista, nový spolužák Čik, vlastním jménem Čichačov – ruský imigrant a trochu „exot“. Čik nabízí Maikovi vizi prázdnin v podobě výletu do Tramtárie v kradeném autě. Zprvu pro Maika spíše nechtěný výlet se stává cestou za dobrodružstvím, cestou přátelství, cestou za dospělostí a únikem od nudné a bezvýhodné reality.

Nespoutaná cesta před hrdiny staví řadu překážek, které je učí důvěřovat jeden druhému. Především je ale podnětem pro hledání vlastní identity. Čtenář spolu s postavami si má možnost uvědomit složitost a určitou nespravedlnost světa. Nahlíží do prožívání ostrčených jedinců, které je umocňováno také Čikovou sociální situací a homosexuální orientací i Maikovou rodinnou a citovou deprivací. Sociální zřetel dokresluje setkání s dívkou ze skládky. Zároveň čtenář dostává přesvědčivým příběhem impuls k vlastnímu aktivnímu konání a přijetí svého dílu odpovědnosti za veškeré eventuální důsledky, především za život sám.

Dodejme, že kniha *Čik* se stala celosvětovým fenoménem; je přeložena do více než dvaceti jazyků a bývá předmětem odborných literárních i pedagogických konferencí.¹⁵¹

¹⁵¹ Viz např. příspěvek Tamary Bučkové na liberecké konferenci Současnost literatury pro děti a mládež z roku 2016. Srov. LIŠOVSKÁ, P. Současnost literatury pro děti a mládež 2016 aneb Podoby příběhů současné literatury pro mládež a mladé dospělé. *Impulsy*. [online]. 2016, roč. 2, č. 3 [cit. 20.5.2019]. Dostupné z: <https://impulsy.kjm.cz/impulsy-pdf/?id=96>

Na pozadí nové, pro hrdiny v důsledku spíše nechtěné rodinné konstelace je vystavěn i příběh *Nejhorší den v životě třetáka Filipa L.* od autorky Petry Braunové z roku 2011. K Filipově mamince se nastěhuje její přítel. Sama tato skutečnost není problematickou, krize je způsobena spíše vztahem, jaký vytvářejí děti odlišného rodiče – tedy Filip a Monika. Monika žárlí na Filipa, vnímá jej jako překážku ve vztahu k otci a nechce s ním mít nic společného, zcela jej ignoruje. Psychicky stále vyhocenější situaci Filip nedokáže řešit jinak než tragickým přečinem. Poškodí Monice brzdu na kole, což dle očekávání vede k vážné dopravní nehodě. Místo satisfakce hlavního hrdinu trýzní výčitky svědomí, strach o Moniku i pocit zločince.

Pro čtenáře Braunová zkomponovala silný příběh apelující především na odpovědnost. Naléhavé sdělení je přímo úměrné vypjatému konfliktu. Recipient má mnohdy ambivalentní pocity a neví, zda má stát spíše na straně Filipa, či Moniky. Rychlý sled příčin a následků, možnost nahlédnout události z vícero úhlů pohledu prohlubuje formální výstavba textu. Obvyklé kapitoly jsou nahrazeny krátkými časovými úseky během jediného dne.

Také knížka *Maja a Kim* od Ivy Mrkvičkové z roku 2017 příběhem vychází z proměnlivých rodinných vztahů, jež jsou líčeny dítětem. Hlavní hrdinkou a vypravěčkou příběhu je bystrá třetáčka s překypující fantazií. Maja je Švédka, která se se svým tatínkem jednoho dne octne v Praze. Druhým rokem zde otec Valentýn provozuje cukrárnu nesoucí rodné příjmení Lindberg a Maja tutéž dobu chodí do jedné z pražských základních škol, kde svou kategorickou upřímností a pravdomluvností znesnadňuje práci paní učitelce Homolkové.

Přestože je na první pohled představa cukrárny idylickým snem mnoha dětí, malá hrdinka tak šťastná není. Touží po harmonické a milující rodině – kompletní rodině – i po mamince, jež zůstala ve Švédsku a provdala se za jiného muže. Terapeutický únik od pocitů opuštěnosti znázorňují její obrazy a zosobňuje kocour Erik. Maja je všímavá pozorovatelka, citlivá k detailu a znalá klasických pohádek o dracích a princeznách, kterými se inspiruje pro vytváření pestrých myšlenkových i malovaných světů, kde vznošný ideál neztratil svůj půvab, pravda vždy vítězí nad lží a princ překoná všechny nesnáze k záchraně své vyvolené.

Věci se začnou výrazněji měnit po objevení zázračné moci obrazů a po setkání se záhadným klukem Olafem, kterého chtěl podle všeho někdo unést a kterého Maja nechává přespat doma na půdě. Společně se snaží vypátrat mysterium dívčích kreseb, jejichž výjev se zhmotňuje následně v reálném světě. Spletitý děj i s prvky detektivky poukazuje na

citlivost dítěte k rodinným zvrátům a přetvářce dospělých. Dílo vyzdvihuje dětskou naivní představivost a šťastným, i když otevřeným koncem čtenáře obrací k naději v lepší zítřky.

Textové vyprávění přímo ovlivňují ilustrace, jež jsou posíleny na úroveň kompoziční výstavby. Děj tedy nejen ilustrují, ale přímo utvářejí. Celá kniha působí více interaktivně a pro začínajícího čtenáře se stává srozumitelnější i hravější.

Život s fyzickým handicapem uchopila Američanka R. J. Palacio v knize *(Ne)obyčejný kluk*, jež vyšla v českém překladu pod tímto názvem roku 2013. Zde provokativní, podnětný atribut vyplývá především z osoby hlavního hrdiny Augusta, který se narodil se vzácnou genetickou vadou, jejímž důsledkem je deformovaný obličej. Ačkoli je August v jiných ohledech běžný desetiletý kluk, bystrý, docela vtipný a empatický, jeho stigmatizující podoba vzbuzuje v nejlepším případě podivu okolí. Palacio čtenáře nijak nešetří. Mnohé výpovědi Augustových spolužáků i líčení jeho zážitků jsou strašné, však zaručeně vedou k hlubší reflexi nežádoucích stavů i postojů, mají potenciál vnímat příkoří v osobnějším perspektivě i v širší společenské rovině. Čtenář má rovněž možnost oceňovat milující přístup blízkých, stejně tak v kontrastu s většinovým přijetím Augustovy anomálie působivě vystupuje hodnota přátelství, které je v příběhu nicméně též podrobováno zkoušce a pochybnostem.

Plasticitu dokresluje psychologizace a osud mnoha, nejen ústředních aktérů. Nezřídka je čtenáři poodhaleno nejisté, rozporuplné nastavení jednotlivců, jež je bohužel důsledkem jejich osobních problémů a zklamání v přátelských, rodinných i počínajících partnerských vztazích; neschopnost být sám sebou, vykročit proti většině, která nejedná dobře, uchovat si ideál a naději. Nicméně přestože je svým způsobem každý nějak limitován, každému se někdy „něco“ stalo, kniha v zásadě poukazuje na to dobré a lepší v člověku. Pro usnadnění čtení a pro odlehčení složité tematiky je v líčení příběhu řada úsměvných narážek a vtipných momentů.

Autentický dojem umocňuje ich-forma a střídání vypravěčů. Jednotlivé pohledy možná tím spíše obsáhnou spletitou skutečnost, navíc si konečný pohled utváří sám čtenář. Bezpochyby se každé jeho další čtení stává novým a obohacujícím.

Pozoruhodným autorským počinem je kniha *Krtník* od výtvarnice Terezy Ščerbové. Vyšla roku 2016 v nakladatelství Host a čerpá z původních absolventských prací, jimiž autorka zakončovala svá studia. Ščerbová s brněnským nakladatelstvím spolupracuje dlouhodobě, v literárním světě je známá především ilustracemi stejnojmenného časopisu, stále častěji na sebe upozorní také oceňovanými knižními ilustracemi nejen dětské knihy.

Krtník je fantastický tvor žijící v horách. Jeho životním smyslem je vyfukovat mraky, z nichž prší, svým zpěvem obveseluje všechny žijící bytosti okolo – ptáky, lišky, ale také mech, kameny, vodopád, slunce i několik lidí, kteří s ním žijí v rezervaci. Rezervace je dána v opozici civilizovanému světu města s posledními výdobytky doby, představuje jakýsi skanzen všeho původního a nezkaženého a pro materiální modernisty je místem bláznů. Jistým středobodem příběhu je otázka pracovní míry: kdy je práce nutnou obživou, a tedy i východiskem k hlubším hodnotám, a nakolik je spíše honbou za uznáním a finančním ziskem, a má smysl pouze sama v sobě.

Alegorické podobenství o vlastní identitě je možné žánrově zařadit k autorské pohádce s prvky fantasy. *Krtník* může být symbolem dětství, dobrým alter egem každého člověka. Příznačná je pro něj bezstarostnost, radost, život v přítomnosti, dobropřejnost... Stejně tak může odkazovat ke konkrétní lidské povaze, životní fázi.

Krtníkovi na světě nic nechybí do doby, než jej začne navštěvovat upracovaný a trochu povrchní *Medvěd*. Ten jej začne seznamovat s představami o reálném světě, o životě ve městě. Jednoho dne se však *Medvěd* neukáže a *Krtníkovi*, bytosti, která vždy žila jen tak, pro kamarády kameny a lišky, začne poprvé něco chybět. Stýskání po *Medvědovi* využívá *Zaškvara*. Tajemná a zlá bytost činící ze svých rukojmích otroky, pro něž neexistuje nic jiného než práce a motivace být nejlepším v dané oblasti. *Krtníkovi* naslibuje, že jej dovede k *Medvědovi*, pokud začne tvořit pravidelné tvary svých mraků a bude dělat akrobatické kousky, které se dají zpeněžit. *Krtník-opička Mango* se nechá zlákat a *Zaškvara* začne sílit z jeho pracovitosti.

Pohádka nabízí mnoho významových plánů a je určena jak dospívající mládeži, tak dospělým. Pro svou konotační mnohost se lze domnívat, že veškeré aluze docení teprve pozorný dospělý čtenář, který v příběhu může rozeznat hlubší paralelu k současné společnosti. Dílo je vážné, však není ochuzeno o úsměvné momenty. Kniha má potenciál být příběhem celoživotním, který bude vždy aktuální a vždy bohatý na nové postřehy. Recipienta podněcuje k základním otázkám po bytí a citlivě nastavuje zrcadlo jeho hodnotovému systému.

Do tematické struktury významněji vstupují motivy přírody, jež jsou nazírány až v určité mystické rovině. Duchovní rozměr obsahují také vystupující postavy i zobrazovaná smrt. Komponovaný celek využívá střídavé perspektivy vypravěče, výrazným prvkem jsou poetické ilustrace autorky, za něž obdržela Zlatou stuhu.

Etický rozměr literatury pro děti a mládež identifikujeme i v knihách, které nejsou na první pohled natolik provokativní (a senzační), jako výše zmíněné. Možným příkladem je kniha české spisovatelky Kláry Smolíkové s názvem *H.U.S.*, jež vyšla roku 2015. Zde je do zorného pole umístěna trojí paralelní příběhová linie, které je vlastní jak onen vnitřně kompoziční atribut takzvaného estetizovaného etického konfliktu, ale i předpokládaný odkaz k hodnotové orientaci, respektive kultivaci čtenáře.

První linie je nosnou osou celého příběhu. Rodina hlavního hrdiny Petra se přestěhuje z Prahy do zapadlé vesnice u Tábora. Dospívající svérázný hoch tuto změnu těžko snáší, na náladě mu nepřidává ani nový školní kolektiv, ani neutěšená rodinná situace. Zápletkou se stává nutnost zpracovat školní seminární práci na zadané téma Jan Hus. Petrovo počáteční znechucení nad zmíněnými skutečnostmi se mění v zajímavou, mnohdy dobrodružnou cestu za poznáním historické osobnosti, navázáním nového přátelství, je i prostředkem urovnání vztahu s otcem.

Možná zjevnější vnitřní konfliktnost je příznačná Petrovu otci Aloisi. Někdejší bojovník za pravdu, investigativní novinář je konfrontován se soudními dohrami jedné kauzy, na niž upozorňoval. Nepříznivý vývoj jej dočasně zlomí. Alois je ve své rezignovanosti neschopným jakékoli aktivity a selhává i jako rodič.

Třetí dějovou rovinu nacházíme v Janu Husovi. I ona ukrývá vnitřní ambivalentní etický atribut, který je vyjevován v souvislosti s životními osudy historické osobnosti. Husovská rovina je navíc zdařile zakomponována do celé knihy, podílí se na kohezi ostatních významotvorných prvků a zdaleka nepůsobí tak strnule a neosobně, jak by se mohlo zdát. Kniha sice nezapře svůj zesílený informačně didaktický zřetel, ovšem to k beletrizované uměleckonaučné literatuře neodmyslitelně náleží. Čtenář má možnost se identifikovat s hlavními hrdiny a na – pro chlapce zvlášť pozoruhodném – dějovém pozadí vnímat živý obraz osobnosti našich národních dějin v životaschopné podobě, úměrné očekávanému recipientovi.

Současná intencionální literatura pro děti a mládež je pestrou a atraktivní literární kategorií. Je v úzkém sepětí se společenskými tématy, které zpracovává nezakrytě, nikoli ploše, však přesto laskavě; svými příspěvky se ale i podílí na obohacování obecného společenského dialogu. Mimoto je v užším a osobnějším kontaktu se čtenářem.

Těchto kvalit si podle Luisy Novákové všimají čím dál více i dospělí čtenáři, jejichž zájem vysvětluje především nedostatečným uspokojováním čtenářských potřeb v očekávané a primárně jim určené literatuře. Nováková shromážděné důvody podporující její tezi kategorizuje do tří skupin: zaprvé zmiňuje potřebu kvalitní zábavy, dále potřebu fantazie a imaginace, konečně jmenuje potřebu hledání a znovuobjevování ideálu a řádu života i světa.¹⁵² Navazuje tak na úvahy J. R. R. Tolkiena z eseje *O pohádkách*, literárně teoretickou bázi nachází v *Anatomii kritiky* Northropa Frye. Kvalitní dětská kniha se podle ní lépe soustředí na podstatu života: prezentuje hodnotový systém založený na etických principech, táže se po obecných otázkách života a podobně. Pro dospělého je tedy médiem návratu k základním jistotám, harmonii i čistotě pohledu, v neposlední řadě přinášející naději ve smírném konci.¹⁵³ Tyto konstanty jsou možná ještě ve větší míře příznačné i pro náš okruh literatury.

Třetí kapitola stručně nahlédla do hodnotné literární produkce, o niž nám v práci jde. Na zmíněných šesti dílech jsme demonstrovali přítomnost signifikantních znaků, k nimž ubíráme naši pozornost coby kvalitativním korelativům etického rozměru literatury. Uvědomujeme si, že se jedná skutečně o drobnou sondu, jež si ani v nejmenším nenárokuje vyčerpávající pohled na celek. Chtěli jsme však dostatečně poukázat na námětovou rozmanitost literatury, jež přímo reaguje na dynamickou dobu a společnost v ní, a zachovává přitom estetické nároky na kvalitní četbu, jež neoslovuje nutně pouze dětské a dospívající recipienty. Jako součást nastíněného literárního kontextu chápeme také knihu, kterou budeme v následující kapitole analyzovat a interpretovat.

¹⁵² NOVÁKOVÁ, L. Fantazie, uvolnění a hledání řádu (Dětská literatura a dospělý čtenář). In: KOUDELKOVÁ, E. *Současnost literatury pro děti a mládež 2006*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006, s. 41-49. ISBN 80-7372-139-2

¹⁵³ Tamtéž.

4 Literární analýza a interpretace

Do předmětu kapitoly vkládáme knihu, o níž se domníváme, že obsahuje etický aspekt v očekávané podobě, tak jak jsme předestřeli v dřívějších kapitolách práce. Titul je možné dle dostupných informací považovat za literárně hodnotný, stal se předmětem nominací na prestižní ceny – některé nominace dokonce proměnil v úspěch v dané kategorii. Konkrétně se zaměříme na knihu Petry Soukupové *Kdo zabil Snížka?*. Právě pomocí literární analýzy budeme usilovat o vyjevení etického aspektu v širší tematické výstavby díla.

Struktura kapitoly vychází z obecných vstupních informací o autorovi a jeho díle, dále se však spíše opírá o rozvrstvení jednotlivých významotvorných činitelů, o nichž jednak stručně pojednáme již nyní, jednak v průběhu dekompozice analyzovaného díla. Nosnou literárně teoretickou bází jsou pro nás především publikace Ladislavy Lederbuchové, Josefa Hrabáka, Eduarda Krče a Heleny Zbudilové.

4.1 Teoretická východiska analýzy

Významová rovina literárního díla je komplexní a hierarchizovanou strukturou, na jejímž vrcholu stojí kategorie sémantického gesta. Mukařovského pojem je dodnes pojmán různě invenčně a mnoho pokračovatelů pražského strukturalismu jej chápe poněkud odlišně. V práci pojem definujeme slovy Lederbuchové jako *„konkrétní intenci ve významové struktuře, kterou jako samostatnou významovou kvalitu nelze určit a pojmenovat, ale jako tvárnou kvalitu textu ji lze ukázat jako esteticko-funkční způsob, jímž jsou ve vzájemných denotačních a konotačních vztazích tvořeny a funkčně spojeny všechny významové složky v celé struktuře textu. (...) Sémantické gesto odkazuje k autorskému a čtenářskému subjektu textu a k integrační roli estetické funkce struktury textu, je nositelem estetické tendence díla.“*¹⁵⁴ Z této definice vyplývá určitá holistická, „metafyzická“ idea díla, akcent je dán na integraci skutečně všech významových rovin do estetické funkce, která literárně komunikuje (tedy vždy mírně odlišně, vždy nově). V této absolutní míře však literární dílo nebudeme nazírat.

Jako více uchopitelná kategorie se jeví rovina tematická. Jedná se obecně o *„významy textu, které prostřednictvím jazyka a kompozice textu odkazují k jeho námětu, ale i*

¹⁵⁴ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6, s. 302.

k autorskému a čtenářskému subjektu.“¹⁵⁵ V tomto ohledu Hrabák rozlišuje právě dvojí povahu tématu: vedle dějového základu díla jmenuje též základ ideový. „*Sám ‚věcný‘ obsah oddělený od ideového hodnocení nazýváme námětem.*“¹⁵⁶ Námět, neboli tematika je pak kategorie, která je uplatňována zejména ve vztahu k dalšímu dílu, při komparaci. Ačkoli se budeme věnovat i námětu, za rozhodující spíše považujeme ideovou dimenzi, jež přesahuje svou otevřenou komunikací do širších symbolických a alegorických významů textu a může poukázat i na zkoumané etické sdělení.

Toto východisko nepřímo potvrzuje i Lederbuchová, která souhrnně a aplikovaně poukazuje, že téma je takové, „*jak autor hodnotí určitý námět především z aspektu estetického, ale i etického, psychologického, sociálně historického..., respektive jak utváří motivy v jazykovém materiálu, jak je komponuje.*“¹⁵⁷

Analýzu je možné vést zpravidla dvěma obecnými způsoby; jedním z nich je začít od vzestupné rekonstrukce jednotlivého motivu, který definujeme jako „*nejmenší významovou konkrétní jednotku (pohnutku) v tematické výstavbě literárního díla, která se nemůže dále dělit (větší než slovo nebo syntagma),*“¹⁵⁸ druhou možností je naopak postup opačný, od významově otevřeného tematického závěru k jednotlivým motivům. Prvně zmíněným způsobem budeme postupovat. Jelikož je námi předkládané dílo prozaické, průběžně budeme nacházet a dokládat kromě již výše zmíněných rovin jazykových, kompozičních, ale i rovin autorského a čtenářského subjektu, také kategorii děje, pásma vypravěče a postav, zmíníme se rovněž o literárním prostředí a čase.

4.2 Kdo zabil Snížka?

Petra Soukupová, narozena 1982, vystudovala scenáristiku a dramaturgii na FAMU. Je jednou z nejvýraznějších nynějších českých prozaiček. Její knihy bývají zpravidla zařazeny mezi bestsellery, jsou překládány do dalších evropských jazyků a v mnoha ohledech dokáží

¹⁵⁵ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6, s. 326.

¹⁵⁶ HRABÁK, J. *Úvod do teorie literatury*. 1. vyd. Praha: SPN 1987, s. 42.

¹⁵⁷ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6, s. 326.

¹⁵⁸ KRČ, E., ZBUDILOVÁ, H. *Úvod do teorie literatury: literární terminologie a analýza literárního díla*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-2903-8, s. 51.

zaujmout nejen širší čtenářský okruh, ale také odborně kritickou veřejnost.¹⁵⁹ Autorka například získala v roce 2010 Magnésii Literu v kategorii Kniha roku za *Zmizet*, je držitelkou Ceny Jiřího Ortena z roku 2008 za prvotinu *K moři*. I dětské tituly byly zviditelněny kromě jiného nominacemi na Zlatou stuhu i Literu a jsou zařazeny do prestižního katalogu Nejlepší knihy dětem. *Kdo zabil Snížka?* získala navíc Cenu knihovníků klubu dětských knihoven SKIP v anketě SUK – čteme všichni a je zařazena do mezinárodního katalogu White Ravens mnichovské Internationale Jugendbibliothek pro rok 2018.¹⁶⁰

Soukupová je autorkou dosud pěti knih pro dospělé čtenáře – *K moři* (2007), *Zmizet* (2009), *Marta v roce vetřelce* (2011), *Pod sněhem* (2015) a *Nejlepší pro všechny* (2017), a dvou knih pro čtenáře dětské – vedle *Kdo zabil Snížka?* (2017) je to kniha *Bertík a čmouchadlo* (2014). Všechny dosud vydaná díla zpravidla tematizují složité mezilidské vztahy, knihy pro dětské čtenáře nevyjímaje. V *Bertíkovi* je devítiletý hlavní hrdina konfrontován rozvodem rodičů, který neakceptuje a vnímá jako jednoznačně negativní a traumatizující skutečnost. Ve *Snížkovi* hlavní vypravěčka Martina sice žije uprostřed milující rodiny, ale její hodnotu teprve objevuje. Kromě rodinného zázemí Martiny je zobrazována rodinná situace Viktora a dalších dětských i dospělých hrdinů, kteří mohou vycházet z jiných konstelací. V obou případech postavy nevnímají vztahy mezi blízkými i mezi širší komunitou vesnice vždy jako příznivé.

Kromě literární dráhy Soukupová píše scénáře; podílela se například na sitcomu *Comeback* a seriálu *Kosmos*, též na scénáři k filmu *Na krátko*. Od roku 2011 působí jako dramaturgyně seriálu *Ulice*.

Knihy *Kdo zabil Snížka?* vyšla v nakladatelství Host, stejně jako takřka souběžně vydaná „varianta“ pro dospělé čtenáře s názvem *Nejlepší pro všechny*. Obě knihy úzce spojuje právě prvek „téhož“ příběhu v mnoha perspektivách vyprávění, v kulisách stejného prostředí i času; výsek zpracovaný ve *Snížkovi* je v podstatě epizodou širšího kontextu dospělé „varianty“ románu. Spisovatelsko-nakladatelský počín je možné vnímat jako určitý druh literárního experimentu – takřkajíc knih pro celou rodinu. Konkrétně *Kdo zabil Snížka?* je doporučována dětem od devíti let, jak upomíná obálka knihy. Titul je však otevřen i dospělému čtenáři, který snad v touze setrvat u příběhu v jemu určené knize sáhne po

¹⁵⁹ Petra Soukupová. *Petra-soukupova.cz* [online]. [cit. 25.5.2019]. Dostupné z: <http://www.petra-soukupova.cz/zivotopis.html>

¹⁶⁰ Petra Soukupová *Kdo zabil Snížka?*. In: *Zlatastuha.cz* [online]. [cit. 25.5.2019]. Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/kdo-zabil-snizka-1>

nabízeném rozšíření. V této souvislosti lze nacházet průnik v tendenci, již jsme popsali dříve na příspěvku Luisy Novákové.¹⁶¹

4.2.1 Děj

V úhrnu je dějová kontinuita jednoduchá a v tomto ohledu pro čtenáře snadno uchopitelná a do jisté míry i předvídatelná. Zmíněné kvalitě vděčí kniha především kombinaci názvu a informačního základu nacházejícím se na obálce; údaje předznamenávají příběh dětské hrdinky a jejího psa v neskrývané detektivní zápletce. Velmi výmluvně hovoří rovněž obsah s explicitními názvy kapitol, podle něhož lze příběh snadno rekonstruovat.

Hlavní hrdinkou a vypravěčkou příběhu je devítiletá dívka Martina, která žije se svými rodiči a dvěma osmnáctiměsíčními sestrami-dvojčaty, Ninou a Julií, na venkově. Pro vesnické prostředí je zcela běžné, že místní obyvatelé mívají psy a jiná zvířata, v nichž nacházejí nejen bytost, o kterou se starají, se kterou se mazlí, ale možná také užitnou sílu, pomocníka na poli, v lese či na pastvinách, stejně tak třeba hlídače svých domů. Rodina Vávrových vlastní starého psa Ťapku a chová několik slepic a králíků. Martina se však zhlídne v představě mít svého vlastního psa, v němž chce mít blízkého kamaráda. Přání zformuluje do dopisu Ježíškovi: *„Napsala jsem nádhernej dopis Ježíškovi a psa jsem nakreslila, nakreslila jsem různý psy, aby bylo jasný, že nepotřebuju nějakýho určitýho. Mamka pak za mnou přišla a řekla, že to opravdu nejde, ať si napíšu o něco jinýho, jestli nechci třeba telefon nebo něco, co mají ostatní děti ve škole, že by třeba nějakej ne moc drahej zvládli, a já jsem samozřejmě telefon potřebovala, všichni ho mají, anebo bych chtěla mít doma televizi nebo počítač, ale v tu chvíli jsem prostě nemohla říct nic jinýho než psa.“*¹⁶²

Martina svou prosbu směřuje také k otci, ale dostává se jí vposled stejná odpověď; jednak že jednoho psa přeci mají, zvíře není jen tak, člověk musí převzít část odpovědnosti, veškeré náklady nejsou zadarmo a že je Martina na to všechno vlastně ještě malá.

Do poslední chvíle dívka skrytě doufá, že rodiče nějak o své touze a částečné připravenosti přesvědčí. Však pod stromečkem očekávaný dárek chybí. Po nějakém čase vysvitne přeci jen naděje: stará Ťapka umře a Martina má navíc v danou dobu narozeniny. Nakonec se tedy dočká a spolu s otcem jdou do vedlejší vesnice ke známému pro štěně.

¹⁶¹ Nováková poukazovala na vzrůstající příklon dospělých čtenářů k intencionální literatuře pro děti a mládež.

¹⁶² SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 12-13.

Martina si vybírá bílého vlčáka, i když hajný konstatuje, že právě ten je z ostatních štěnat nejslabší.

„Neseme ho zabalenýho v dece domů, střídáme se, víc ho nese táta, ale já musím taky, je můj, i když mě z toho bolí ruce. a taky ho na chvílku pustíme na zem, aby se proběhl, na zasněžený cestě bílej pes, ale bojím se, aby neutekl, když nemám vodítko, a taky aby mu nebyla zima.“¹⁶³ Martina jej pojmenuje Snížek. „Ale není to dobrej pes,“¹⁶⁴ dozvídá se záhy ústy hrdinky čtenář.

Snížek je problematický. Časem se ukáže, že nereaguje na zavolání, písknutí, na žádný povel. *„Řeknu rodičům, že je hluchej. Táta pokrčí rameny: ‚No jo no, co se dá dělat, hlídač to teda bude na prd.‘ Ale o to přece vůbec nejde, jde o to, že Snížek se mnou nebude moct chodit ven, protože by mi utekl a já bych ho nemohla zavolat zpátky. Jde o to, že Sníh nebude můj psi kámoš, ale normální pes v zahradě, jako byla Ťapka, jenom bude větší a je krásnější, bílej vlček.“¹⁶⁵*

To, co Martina prozíravě tuší a rodičům možná v první chvíli nedochází, se však stává běžnou realitou. Sníh je pro svůj handicap nevychovatelný. Je agresivní nejen na druhé lidi, ale také na své pány. Utíká, a s velkou pravděpodobností také zakousne drobná zvířata v okolí, i slepice ze sousedského chovu pana Krále. Situace s Králem má pro Martinu nepříjemnou dohru a za vzniklou škodu nese finanční odpovědnost. Dusná atmosféra kolem Sněhových problémů kulminuje při incidentu doma na zahradě, kdy pes vystartuje proti jedné z mladších sester. Přestože fyzicky nikomu neublíží, pro rodiče, zvláště pro maminku je to poslední kapka, kterou je schopna snést. *„Ten pes jde z domu, ten už tady nebude ani den, a teď ho zavři do kůlny, ať už ho nevidím.“¹⁶⁶*

Při večeři rodiče naznačí, že Sníh musí být utracen. Martina „čte“ obsah sdělení, na nic nečeká a spolu se štěnětem vybíhají pryč do lesa. Překotný průběh následných událostí vnáší do rodiny neklid a nedůvěru, dívka se všemožnými způsoby snaží nešťastný osud Snížka zvrátit; totiž problémy Sněha už nejsou jen problémy Martiny, ale také rodiny Musilových, známých na vesnici. Ti se nakonec zvířete ujímají. *„A tak Sníh zůstal u Musilů, můj táta se sešel s Frantovýmá rodičema a já jsem k nim odnesla všechny Sněhovy věci. Jasně že jsem brečela, že už není můj, ale jinak to nešlo, a přece jenom jsem byla víc ráda, že jsem*

¹⁶³ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 18.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 21.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 34.

ho zachránila. (...) Takže by se dalo říct, že to byl náš společnej pes, i když já jsem ho stejně brala spíš jako svého a Faňa možná taky jako svého, ale vůbec jsme se kvůli tomu nehádali.“¹⁶⁷

Relativně stabilizovaný stav vydržel do zimy. Sedmého ledna Martina najde psa mrtvého.

Počínaje tímto dnem se děj začne ubírat jiným směrem. Sněhovy patálie jsou již zapomenuty, ale vyvstanou nové. Psova smrt podle Martiny není typická, a proto rozjede pátrání po možném vrahovi. Tak jako předtím, její problémy budou více méně sdíleny i s dalšími kamarády, zejména Frantou a Kájou Musilovými, postupně se k detektivní skupince nachomýtně i Viktor, kterého zprvu ostatní nechtějí přijmout.

Martina vytváří seznam podezřelých, do nějž v podstatě zanese téměř každého z obyvatel vesnice, krom nejbližších známých. Postupně přiřazuje komentáře, možné motivy a primitivní pravdivostní hodnotu. Detektivní zápletka je ozvláštňována i reflektivními pasážemi, které zobrazují bystrost a citlivost Martiny: „*I když Sníh byl špatnej pes a nikomu nechybí, představuju si, jak si tady všichni říkaj, že je to vlastně lepší, že ten pes nežije, a mají pravdu, a možná je to lepší i pro mě, možná že bych ted' mohla mít psa, kterej by byl dobrej, a na Sněha prostě časem tak nějak zapomenout, stejně musím přijít na to, co se stalo, protože mu to dlužím, byl můj a já za něj měla zodpovědnost, já jsem měla zařídit, aby se mu nic nestalo, ale prostě jsem to nezařídila.*“¹⁶⁸

Výrazným způsobem vstupuje do děje postava Viktora (zprvu nesympatický a nafoukaný Pražák, který se nedávno přestěhoval ke své babičce). Jednou se Martina na vlastní pěst pozdě večer přikrade na pozemek hlavního podezřelého Krále a pátrá u něj ve stodole. Hospodář a jeho pes však větří problém a během obchůzky pozemku přicházejí i do stodoly, kde se poněkud méně připravená hrdinka choulí za balíky slámy. Martina s velkým štěstím svíravou chvílí přečkává. „*Slyším, jak zvenku zaklapne tu záklopku. Uf! Připadám si, jako kdybych přeprala medvěda, ale hned potom mi dojde, že mě tady zavřel.*“¹⁶⁹ Ukáže se, že Viktor Martinu sledoval a ze stodoly ji vysvobodí. Navíc se postupně etabluje jako inspirativní článek, jež se snaží vyšetřování kamarádů posouvat vpřed. Získává si přízeň Martiny, což sleduje již s menším nadšením Franta.

¹⁶⁷ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 52.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 78.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 89.

Pátrání se problematizuje čím dál víc a Martina stále na nic nepřichází. Přátelství mezi detektivy je i tímto zkoušeno, opakuje se vzájemná souhra i štěpení na parciální týmy. Moment usmíření vyplyne ze rvačky, již iniciuje tvrdohlavá hrdinka. Když se ona a Viktor snaží zjistit nějaké informace od starších středoškoláků, impulzivně jednoho z podezřelých napadne. Rytířský souboj se však v knize odehrává mezi mužskými zástupci, proto hlavní rány dostává Viktor. Po příchodu Franty, Káji a zejména Bohouše se nepříznivý stav obrací, a nakonec je po bitvě.

Kromě odvážné výpravy do Královny stodoly a vyprovokování bitky se Martina a ostatní kamarádi rozhodnou potají vlézt do srubu dalšího klíčového podezřelého – pana Zelenky. Zelenka je starý vdovec, který působí nepřátelsky a zatrpkle. „*Starej Zelenka mi připadá možná ještě podezřelejší. Pro: Nesnáší všechny: psa, mě, můj rodiče, sousedy, všechny lidi na světě, nikdy nikoho nezdraví a pořád se ohání holí, takže to s ní asi umí – mohl Sněha potkat večer, když šel z hospody, a tou holí ho prostě mohl zabít.*“¹⁷⁰

Zelenka se ale náhle vrací domů dřív, než děti předpokládaly, najde je, jak vylézají skrz okénka a skáčou ven. „*Volám na vás policajty! Máte průser jako nikdy v životě! Vraťte se! Koukejte se všichni vrátit!*“¹⁷¹

Partě se problémy jen množí, na což reagují zejména rodiče. Leckteré trampoty ale nakonec končí překvapivým smírem. Kromě odvahy při pátrání musí hrdinové kolikrát prokázat také odvalu k nápravě svých činů, odvalu k pokoře nebo jinak přehodnotit dosavadní vztah k druhým – jak mezi sebou, tak uprostřed svých rodin i širšího společenství obyvatel vesnice. Některá vyústění jsou sice možná bolestivá, ale přesto v konečném důsledku spíše dobrá. V tomto koloritu děti konečně vypátrají i osobu odpovědnou za smrt Snížka, i když i tento fakt není jednoznačný.

4.2.2 Motivická práce

Pojem motiv jsme částečně předestřeli již v úvodích východiskách. Považujeme však za žádoucí, abychom definici Krče a Zbudilové¹⁷² více okomentovali a specifikovali, neboť sám termín je možné chápat různě vzhledem k účelu, ke kterému směřuje.

¹⁷⁰ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 76.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 113.

¹⁷² Připomeňme: motiv je „nejmenší významovou konkrétní jednotku (pohnutku) v tematické výstavbě literárního díla, která se nemůže dále dělit (větší než slovo nebo syntagma)“ KRČ, E., ZBUDILOVÁ, H. *Úvod do teorie*

Pojetí výše zmíněných teoretiků je nepochybně správné, však pro nás v podstatě méně vhodné. Smyslem analýzy a interpretace v zamýšleném rozměru je postihnout klíčové významové sféry literárního díla ve vztahu k předpokládanému etickému rozměru, který na tomto pozadí sledujeme především. Proto účelně termín rozšíříme a zobecníme ve smyslu Hrabákova užití na literární komparatistiku; motivem rozumíme „*minimální zřetězení informací o situacích, které se mohou „stěhovat“ z jednoho díla do druhého.*“¹⁷³ Pojednáme tedy pouze o nosných motivem pro dané dílo.

4.2.2.1 Motiv psa

Tento motiv je příznačným rámcem celého Martinina vyprávění. Od psa vše začalo a svým způsobem, v podobě rozřešení jeho smrti, k němu také směřuje. Pomocí motivu psa je vystavěna expozice. Čtenář se seznamuje s hlavní hrdinkou Martinou, jejími rodiči, přáteli, tematizují se také rodinné konstelace a literární časoprostor; jinými slovy je anticipována většina ostatních dominantních motivů a dalších významotvorných činitelů, na nichž a z nichž je komponovaná tematická rovina.

Pes je v rodině Vávrových přítomen patrně velmi dlouho. Původní Ťapka vlivem svého stáří však z rodiny přirozeně odchází, což dále posouvá děj: „*Jasně že je mi Ťapky líto, ale už byla stará a nebyl to můj pes. Ted' budu mít svého psa, takže nejsem smutná.*“¹⁷⁴ Do děje vstupuje nový, „pouze“ Martinin pes Snížek.

Zajímavé a pro leckterého čtenáře dráždivé je zejména tvrzení otce, kterým autorský subjekt poukazuje na různý postoj k domácím mazlíčkům: „*Přes den je Sníh venku, aby si zvykal. ,Pes je na hlídání baráku a vevnitř dělá jenom bordel, a my nejsme nějaký Pražáci, co mají psa doma,‘ řekne táta. U nás ve vesnici je spousta lidí, co sem jezdí na chalupu, a ti mají svý psy jako mazlíčky, žádněj nemá boudu a všichni jsou na noc zavřeny v domě, třeba Seidlovi mají takovýho malinkýho pejska.*“¹⁷⁵

Pro Martinu měl být Snížek předně „psí kámoš“ po vzoru Svippa z knížky Astrid Lindgrenové *Děti z Bullerbynu*. Jeho hluchota a následné problémy s ní spojené z něj však

literatury: literární terminologie a analýza literárního díla. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-2903-8, s. 51.

¹⁷³ HRABÁK, J. *Úvod do teorie literatury*. 1. vyd. Praha: SPN, 1987, s. 47.

¹⁷⁴ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 17.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 20.

vytvořily rozporuplného hrdinu, kterého může čtenář vnímat v dimenzích soucitu spolu s Martinou a jejími přáteli, nebo naopak, více v pragmatické rovině, jako psa neužitečného, či dokonce výhradně agresivního a zlého.

Z hlediska celého děje je motiv psa zvláště přítomný v první části knihy, jež se přímo životem Snížka zabývá. Ve druhé části je přítomen latentně a je spíše motivačním faktorem pro pátrání skupiny dětských detektivů – přátel Martiny, Franty, Káji a Viktora. V úplném závěru knihy, kdy je smrt Sněha objasněna, slouží motiv psa k bilancování rodinných vztahů i vztahů na vesnici, a to prostřednictvím Martinina vnitřního monologu (viz níže).

4.2.2.2 Motiv přátelství

Přátelství je alespoň částečně vždy přítomno takřka ve všech dílech určených pro děti a mládež. V analyzované knize je dynamickým motivem a projevuje se v mnoha vztazích. Již jsme se o motivu vyjadřovali ve vztahu Martiny a Snížka, očekávaně je přítomen zejména v mezilidských vztazích.

Zvláště hybnými elementy motivu jsou Martina a později Viktor. Martina je nebojácná venkovská dívka. Není příliš křehká, typické dívčí chování a hry bychom u ní nacházeli v menší míře než u jejích spolužaček. Zakládá si na přátelství s chlapci ze stejné vesnice a městské spolužáky hodnotí jako druhořadé. Je svéhlavá a impulzivní. Některé emoce zvládá na svůj dětský věk velmi dobře, udržuje si nadhled a racionální postoj: *„S tátou je domluva jasnější, i když horší. Nejdřív řeknu, že chci psa, a on řekne, že jestli nepřestanu mlít o tom psovi, tak nedostanu nic, a to přece nechci. Mlčím, protože prostě neřeknu nic jinýho, a táta říká: ‚Dobře, dostaneš jenom užitečný věci do školy a tak, a taky nový zimní boty, jak myslíš.‘ Mlčím dál, vím, že táta si nedělá legraci, ale taky vím, že když teď ustoupím, tak psa nikdy mít nebudu, a já psa chci. Táta pak pokrčí rameny a jde si po svý práci, jen mi řekne, ať mu jdu pomoci nakrmit králíky, a já jdu.“*¹⁷⁶ Pokud jde ale o Snížka, snahou o jeho záchranu nebo pak o vypátrání jeho vraha, jedná Martina méně uváženě a často agresivně: *„Proč vlastně hledáme něco na autě, když jsi předtím říkala, že ho auto srazit nemohlo?“ řekne Franta. „Jasně že mohlo! Protože jestli snědl u Krále ve stodole ten jed, tak byl omámenej a bylo mu špatně, a pak by ho auto klidně srazit mohlo!“* *„Vždyť jsme tam tu známku nenašli, tak jak víš, že tam Sníh vůbec byl?“* *„Tak jděte do háje,“ křičím na Frantu, „já se vás neprosila, abyste mi*

¹⁷⁶ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 14.

pomáhali!‘ Proč jsi furt taková,‘ řekne mi Franta, ‚já jenom chci, aby to mělo nějaký smysl, tak sorry, že o tom přemejšlím.‘ ‚A já vůbec nic neříkám, tak proč mě posíláš do háje taky?‘ říká Kája. ¹⁷⁷

Bratři Franta a Kája Musilovi jsou Martinini nejbližší přátelé, tedy zejména Faňa, s nímž chodí hlavní hrdinka do třídy a sedí s ním v lavici. Kája je o dva roky mladší. Je u Musilů nejmladší dítě a zřejmě k němu rodiče přistupují jemněji a starostlivěji. Možná i proto, jak je naznačeno v příběhu, je Kája trochu přecitlivělý. Frantovo chování, z něhož čtenář usuzuje charakterové vlastnosti, je z trojice nejkolidnější. Tam, kde Martina snadno upadá do zkratkovitého jednání, Franta zůstává klidný, drží si racionální odstup a uvažuje konstruktivněji.

Vedle zmíněných přátel žije ve vsi také kluk Bohouš, též spolužák Martiny a Franty, jenž vykazuje známky jinakosti a nejspíš je určitým způsobem handicapovaný. Na svůj věk vypadá mnohem starší, je mohutný a má sílu, jež nezřídka ostatní zachrání z potíží. Jeho úsudek však není tak pohotový, s ostatními dětmi si není schopen příliš hrát a je spíše samotářský. Proto jej později detektivové do svého pátrání neangažují. Bohouše však mají rádi a respektují jej takového, jaký je.

Obvyklé pořádky a přátelské vazby naruší svým nastěhováním k babičce Viktor. Martinou a dalšími je chlapec spíše nedobře přijat. Jeho pozice je o to horší, neboť pochází z Prahy. Později *„...začal bejt trochu normální, možná už není tak nafoukanej a někdy je s ním legrace, a když se směje, tak se mi chce taky smát, a tak jsme se trochu skamarádili, navíc je hodnej na Sněha a Sníh už si ho taky oblíbil,“*¹⁷⁸ hodnotí Martina.

Viktorovy nápady motivují děj především v druhé půli příběhu, během pátrání. Jeho role je však ambivalentní; překotné sympatie Martiny se mísí s nevraživostí. Největší krizi přátelství s Viktorem, ale koneckonců také s Frantou a Kájou, prodělá Martina v závěru příběhu, kdy parta odkryje pravou příčinu Sněhovy smrti. Ukáže se, že paní Seidlová, jedna ze sousedek, při večerním návratu z práce Snížka omylem srazí autem. Řídí citově velmi rozrušená, je otřesena vědomím, že ji manžel podvádí. Děti jsou nepřímo svědky hádky manželů, při které vyplyne, že onou neznámou, s níž Seidl udržuje paralelní vztah, je Viktorova matka, herečka. *„Je to tvoje máma?‘ ptám se Viktora. Díváme se na sebe a já už vím, co řekne. ‚Asi jo.‘ A otočí se, jako že půjde, ale to se teda plete, že by mohl jen tak odejít.*

¹⁷⁷ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 99.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 53.

Strčím do něj. ‚Takže Sníh umřel kvůli tvý mámě!‘ ‚No ale za to já nemůžu.‘ ‚To teda můžeš!‘ ‚Nech ho bejt,‘ řekne Faňa a já se k němu otočím, jak je možný, že to nechápe. Kdyby se sem Viktor se svojí mámou nepřestěhovali, tak by se nic z toho nestalo a Sníh by žil. (...) ‚Celou dobu jsi dělal, jakej jsi kámoš, ale nejsi!‘ ‚Já jsem to nevěděl!‘ křičí na mě, ale já mu nevěřím. “¹⁷⁹

Martinin prudký záchvat vzteku v důsledku způsobí dočasný rozvrat přátelství se všemi ostatními, poněvadž ti se zastanou Viktora coby v celé kauze nevinného. Martina následně zažívá smutný čas. Je sama, truceje. Svým chováním ani tolik netrápí ostatní, jako se trápí sama. Rozpoložení vystihuje tento úryvek: *„Slyším, jak se všichni společně smějou, taková nespravedlnost, mně umřel pes a oni se klidně smějou a já jsem sama.“*¹⁸⁰ Impuls ke změně postoje přichází během rozhovoru od maminky: *„Tak ty si myslíš, že je to Viktorova vina? Že to věděl a lhal vám?“ ‚Ne, to asi ne. Ale neměl tady ani bejt, neměl se sem nikdy stěhovat.‘ ‚Ale on o tom asi nerozhodoval, ne? Třeba sem taky nechtěl, cizí město, cizí lidi, je tady sám s babičkou...‘ ‚To je jedno! Kvůli němu pes umřel!‘ Mamka chvíli mlčí. Pak mě pohladí. ‚Martinko, pes umřel proto, že byl nevychovanej a utíkal. Náhodou ho srazilo auto, který teda řídila Lída Seidlová. Vinit z toho další lidi ti nijak nepomůže, Sníh je mrtvej a já vím, že je ti to líto a nejspíš je to líto i Frantovi a Viktorovi. Ale už je mrtvej, ale ty přece žiješ dál a tvoji kamarádi taky, tak si ten život nekažte.“*¹⁸¹

4.2.2.3 Motiv rodiny

Také motiv rodiny je v mnoha konkrétních podobách přítomen ve většině současných intencionálních děl pro dětské recipienty. Dalo by se hovořit o motivické konstantě napříč veškerou beletrií a nedopouštěli bychom se toliko paušalizace. Ve *Snížkovi* je zvláště tematizovaná podoba rodiny úplné, harmonické a milující (rodina Martiny i Franty), i když prostřednictvím situace u Seidlů je čtenář konfrontován také s nevěrou jednoho z manželů. Nicméně setkáme se zde i s podobou neúplnou, již ilustruje rozporuplné vztahové zázemí Viktora. Viktor žil dlouhou dobu pouze s matkou samoživitelkou, která jej však umísťuje ke své matce, čerstvé vdově. Viktor je nově mimo svůj pražský domov, u babičky „kdesi“ na

¹⁷⁹ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 132.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 139.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 141.

venkově. V neposlední řadě má čtenář možnost nahlédnout i do specifické podoby života starého člověka, vdovce, jímž je pan Zelenka.

Autorský subjekt líčí Vávrovy jako příkladnou rodinu. Otec pracuje v lese a matka je doma s osmnáctiměsíčními dvojčaty. Žijí proto skromněji. *„A protože bylo zrovna před Vánoce, tak jsem si řekla, že si o toho psa napíšu, i když samozřejmě vím, že žádné Ježíšek neexistuje, že dárky kupují rodiče. Kvůli tomu taky nikdy nic pořádného nedostanu, protože naši nemají peníze – táta pracuje v lese a máma do práce nechodí, protože má mimina a je s nima doma.“*¹⁸²

Rodina žije obvyklým uspořádaným způsobem, má své pravidelné rituály – například společnou večeři, matčino vyprovázení otce na cestu do práce, jeho projev lásky v podobě polibku na cestu – a rozeznáváme poměrně pevný řád. Martina je zvyklá pomáhat s pracemi okolo chovaných zvířat a je vedena k odpovědnosti za své jednání. Když chce psa, je jí právě odpovědnost zdůrazňována.

Rovněž můžeme konstatovat, že na svou dobu žijí Vávrovy nekonvenčně. Nemají ani auto, televizi, ani počítač *„...televize se nám nedávno rozbila a naši si řekli, že nová je zbytečná, a počítač taky nepoužívají, tak na co by ho měli, a telefon má jenom táta a je to starý tlačítkový telefon. Takže já jsem ve třídě úplně mimo, ale našťástí se kamarádím s Faňou, kterej je na tom podobně, akorát že jeho rodiče peníze možná mají, ale myslí si, že tohle jsou zbytečné věci a že děti nemají sedět u počítače, a i když u nich doma jeden počítač je, tak Faňa ani Kája na něm nic nehrajou, je to jenom pracovní počítač strejdy Standy,“*¹⁸³ Hodnoty patrné z příběhu jsou u Vávrových i Musilových spíše nemateriálního charakteru. Nosný je zájem jeden o druhého, snaha o otevřenou komunikaci, což se někdy daří více, jindy méně.

Vlivem Sněhových útěků a agresivity se oslabuje vztah mezi matkou a Martinou. Maminka se přirozeně obává o malé dcery a na Martinu nemá tolik času. Zastání ale nejstarší z dcer mívá zpravidla u táty, s nimž nejeden problém psa „žehlí“.

Rodiče hrdinky v zásadních principech zastávají stejný postoj a jsou neoblomní, což může působit na nejednoho čtenáře příliš přísně. Z Martiny nechtějí mít rozevlátou holčičku, které by procházel kdejaký problém. Naopak si uvědomují její vyspělost a vedou ji k odpovědnosti za své jednání, svěřené úkoly i psa, jehož tak chtěla. Příkladem toho mohou

¹⁸² SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 12.

¹⁸³ Tamtéž, s. 13.

být závěry, jež vyplynuly ze Sněhova útěku a zakousnutí slepic u Krále: „*Mamka řekne, že ty slepice zaplatím z peněz, co si spořím do kasičky. Řeknu, že jasně, akorát nevím, kolik taková slepice stojí a jestli mi moje peníze budou stačit. Večer jdu dát Sněhovi žrádlo (...). Táta kouří před domem, a tak jdu k němu. ‚Kolik máš Královi zaplatit?‘ ptá se táta. ‚Sedum stovek.‘ ‚Cože? To byly ze zlata? Kolik máš?‘ ‚Asi tak tři sta.‘ ‚Mlčíme, táta kouří, pes mlaská, fouká vítr a šumí stromy. Pak táta sáhne do kapsy a podá mi dvoustovku. ‚To mu musí stačit, když tak mu řekni, že mu koupím nový živý. A ať nám dá jednu tu zakousnutou slepici, uděláme si z ní polívku.‘ ‚To za ním musím chodit já?‘ ‚No, a kdo jinej?‘ řekne táta, tímpe cigáro a jde dovnitř. Ještě dodá: ‚Komouš zasloužílej.‘ ‚Tomu nerozumím, ale neptám se.‘¹⁸⁴*

Oslavu po všech klíčových stránkách fungující rodiny autorský subjekt vyjadřuje vnitřním monologem vypravěče, Martiny, na konci příběhu: „*Doma sedí táta v křesle, pije pivo a poslouchá rádio a máma myje nádobí po večeři a dvojčata už spí a moje večeře je na talíři na stole. Tak si sednu a začnu jíst, studený šunkofleky, ale to je mi jedno, jsem v tu chvíli najednou hrozně moc ráda, že moje máma nebrečí a že se s tátou nehádají, že se asi mají rádi, když mu máma ráno dělá svačinu do lesa a on jí dává pusu, když odchází. A že táta nemá nablejskaný superauto a do lesa chodí oblečený ve starým oblečení a v lese žádný ženský nejsou a on žádnou ženskou nemá. A tak tam sedím a jím ty šunkofleky a nemyslím ani na Sněha, ani na Frantu a Viktora, a na chvíli je mi dobře, že je u nás doma všechno v pořádku.‘¹⁸⁵* Kontrastně je nastíněn Viktorův rodinný život a život pana Zelenky.

Důchodce je na několika místech zobrazen jako mrzutý protiva, který nikoho nemá rád. „*Starej Zelenka je dědek, kterej bydlí kousek od hájovny, před rodičema mu nesmím říkat dědek, ale přitom jsem slyšela, že mu tak taky říkají.‘¹⁸⁶* Po Královi je důchodce druhý nejvýznamnější podezřelý pro svou povahu a chronickou našťvanost. Akce, kdy k němu do srubu vleze parta detektivů, je jedním z vrcholných momentů napětí, jehož autorka využila. Zelenka je přistihne, což, jak kamarádi odhadují, zajisté nebude bez následků.

Když jej děti jednou omylem opět potkají, ještě zdálky na ně hrozí holí a pořvává nevybíravým slovníkem. Mimo tušený rámec proti němu vybíhá Viktor a za celou situaci se omlouvá a vysvětluje motiv jejich hloupého jednání. I ostatní se po chvílce seberou a každý přidává svou záruku, co že pro Zelenku vykoná, jen aby to neřekl rodičům. „*Zelenka na nás kouká a vůbec nic neříká, pak zavrtí hlavou a pokračuje dál, my se rozestoupíme a on projde,*

¹⁸⁴ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 31.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 133.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 76.

ale pak se k nám otočí a řekne: ‚Vypadněte, co čumíte, hajzlíci.‘ Mně ale připadá, že to řekl nějak miň našťvaně.¹⁸⁷

Později Martinu napadne, že by mohli Zelenkovi na oplátku, že opravdu nežaloval, koupit v hospodě rum. ‚Kluci souhlasí a Bohoušova máma nám ho prodá, když jí přísaháme, že ho nebudeme pít. A odpoledne jdeme za Zelenkou a přineseme mu ten rum, zařukáme na dveře chaty a čekáme, on po chvíli otevře a Faňa řekne: ‚My jsme vám přinesli rum, ale můžeme vám klidně přinést chleba nebo cokoliv.‘ A on si tu flašku vezme a řekne: ‚Jeden had se zrovna svlíká, nechcete se podívat?‘ A my chceme. ‚A taky se musíme zeptat na ten meč,‘ šeptá Viktor.¹⁸⁸

Pan Zelenka, jak u něj zjistili detektivové při výzvědách, možná dříve vedl docela dobrodružný život. Ve svém domě má mnoho zajímavých věcí, které přitahují dětskou pozornost: meč, ale také hady v teráriích. Děti u něj najdou pohledy z Ameriky, jež mu zasílal vnuk. ‚A pak je tam několik pohledů, který nepřečtu, a když je držím v ruce, tak vypadne malá fotka a na ní je kluk, kterej se směje, a já myslím, že je to ten Tom a že to asi je Zelenkův vnuk, kterej žije v Americe, nikdy jsem ho tady neviděla, že by přijel k dědovi na prázdniny, jako jezdíme my.‘¹⁸⁹

Vdovec je sešlý stářím, šourá se s berlemi a čtenář se oprávněně domnívá, že jeho mrzutost může být způsobena právě neduhy, které jej trápí. Zelenkovi ale možná chybí také blízkost člověka, snad je i citově vyprahlý. Po vzájemném usmíření je tak čtenář svědkem pravděpodobně nového vztahu, který bude v dobrém spojovat děti a starého člověka. Je možné, že vdovec nalézá v dětech vzdáleného vnuka.

4.2.3 Kompozice

Kompoziční rovinou díla rozumíme ‚významovou výstavbu textu, způsob uspořádání jeho jazykových a tematických složek do formálně uzavřeného tvaru.‘¹⁹⁰ Jedná se o vztahy mezi dílčími významotvornými elementy, ale zároveň i o tvar celého textu. Vnitřní hledisko tvoří mikrokompozice, vnější, zjevný tvar makrokompozice. Připomeňme, že kompoziční

¹⁸⁷ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 126.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 144.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 113.

¹⁹⁰ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6, s. 149.

rovina je úzce vázána na autora a jeho vztah k zobrazovanému, neméně na určitou intenci díla, již označuje Hrabák ideovým základem tématu.

4.2.3.1 Mikrokompozice

Také Lederbuchová poukazuje na to, že „*vnitřní kompozice pořádá vzájemné propojení roviny jazykové a tematické, aktualizuje významy jazyka i motivů se zřetelem k celkové záměrnosti textu.*“¹⁹¹ Hybným faktorem uspořádání je kompoziční princip.

Zcela obvyklým zástupcem napříč všemi literárními druhy je princip kontrastu. Kontrast se projevuje pnutím a motivuje ke změně. V analyzované knize jej obsahují všechny významotvorné roviny. Od nejsvrchnějších a nejobecnějších tematických pásem, kde se realizuje sporem mezi dobrem a zlem, přičemž zhmotnění zla je spatřováno například ve smrti Snížka. Kontrast je obsažen zřetelně také ve dvou dominantních dějových částech, které dělí vyprávění na poloviny – život se psem a jeho patálie, a život bez psa a detektivní zápletku. Princip čtenář rozpoznává neméně na úrovni charakteru jednotlivých postav: tam, kde je Franta zosobněním klidu i rozvahy, Martina se projevuje přemotivovaně až agresivně.

Především pomocí kontrastu jsou zobrazovány také konflikty s etickým aspektem, tedy jedna z konkrétních forem toho, čím v práci upřesňujeme etický rozměr literatury. Ačkoli by bylo možné tvrzení doložit na velkém množství konkrétních příkladů, zmíníme pro svou transparentnost pouze jediný, neboť se domníváme, že i z doposud výše zmíněného hledaná kvalita dostatečně vystupuje.¹⁹²

Příkladné rozvíjení estetizovaného etického konfliktu je soustředěno k vedlejší postavě asi sedmiletého Káji. Připomeňme, že Kája je mladším bratrem Františka. Martina o něm prohlašuje hned v počátcích příběhu, že „*vypadá jako anděl a je ufnukanej.*“¹⁹³ Jistou větší citlivost čtenář během příběhu skutečně poznává. Nicméně Kája je bohužel v některých Martinových emočně vyhocených stavech „*hromosvodem*“ jejího vzteku. Pro srovnání: „*Tak jděte do háje, křičím na Frantu, já se vás neprosila, abyste mi pomáhali!*“ „*Proč jsi furt taková, já jenom chci, aby to mělo nějaký smysl, tak sorry, že o tom přemejšlím.*“ „*A já vůbec nic neříkám, tak proč mě posíláš do háje taky?*“ říká Kája. „*Protože seš ufnukanej a furt brečíš*

¹⁹¹ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6, s. 149.

¹⁹² Viz zejména podkapitolu Děj a Motivická práce.

¹⁹³ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 21.

a máš bejt doma a koukat na večerníčka.‘ Kája se rozbřečí, ale snaží se, abychom to neviděli.“¹⁹⁴ A ačkoli čtenář jistě také touží po vypátrání viníka Snížkovy smrti a oceňuje zápal hlavní hrdinky, domníváme se, že v těchto momentech stojí na straně utlačovaných (terčem hněvu není vždy jen Kája).

Kája je sice mladší a vykazuje větší strach při pátrání než ostatní, ale i on všem dokáže, že je také odvážný a postaví se čelem Zelenkovi, s nímž parta v dané době ještě zdaleka nevychází; naopak, právě mu v oné chvíli způsobují škodu – stařec je přistihne, jak vyskakují ze srubu: „*Volám na vás policajty! Máte průser jako nikdy v životě! Vraťte se! Koukejte se všichni vrátit!*‘ *My s Viktorem se zastavíme až o kus dál, aby na nás nemohl, ale je jasný, že průser máme tak jako tak, protože Zelenka to teď řekne našim rodičům, ale Kája se otočí a vrací se až k domu, pomáhá Frantovi, kterej má něco s nohou, a já slyším, jak říká, úplně jako kdyby se nebál: ‚Zabil jste našeho psa?‘ A Zelenka se úplně zarazí a teprve potom se ho snaží přetáhnout holí a zase huláká, co si to Kája dovoluje. A Kája tam stojí a jenom uskakuje před tou holí, ale jinak nedělá nic, teda neuteče a znovu řekne: ‚Já se vás nebojím, a jestli jste nám zabil psa, tak my na to přijdeme.‘ Třese se mu hlas, ale najednou vypadá jako velkej a já si říkám, že jsem k němu možná byla nespravedlivá.*“¹⁹⁵

Autorka kontrastním principem zdatně umocňuje individualitu každého člověka a líčí složitost světa, v němž se střetává mládí se stářím, sympatické s nesympatickým, návyky městského a venkovského člověka a podobně.

Na výše zmíněném příkladu s Kájou lze doložit další kompoziční princip, kontradikční. Martina má ve sledu příběhu sice Káju dle svých slov ráda, i když je vůči němu nezakrytě předpojatá v několikerém hodnocení. Akce u Zelenky ji mění pohled, nicméně pouze dočasně. Hrdinka se na konci vyšetřování s ostatními rozhádá a její hodnocení Káji se tak vrací do předchozí generalizace. Martina je ve svých výročí nekonzistentní a v tomto případě tedy rozporná.

Kromě kontrastu a blízké kontradikce Soukupová využívá v kompozici rovněž gradaci. Pro daný žánr jde o příznačný jev, jímž je umocňováno napětí. Gradující je především druhá, detektivní polovina. Funkci gradace má také naléhavé opakování prosby hlavní hrdinky s cílem mít vlastního psa z úvodních pasáží knihy.

¹⁹⁴ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 99-100.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 113-114.

Detektivní zápletka k sobě váže obvyklý mystifikační princip vedoucí čtenáře k falešné stopě. Stereotyp je uplatňován na mnoha místech analyzovaného díla a je garantem jednak napínavějšího děje, jednak pointy. Průměrně zkušený čtenář jednotlivé vějičky snadno identifikuje, i když i tak jim mnohdy nelze upřít funkčnost a působivost.

4.2.3.2 Makrokompozice

Co se týče celkové výstavby syžetu, autorka užívá tradičních kompozičních postupů s kauzální motivací – tedy příčina, důsledek. Navzdory tomu a s přihlédnutím k věkové skupině, na kterou kniha cílí, syžet není komponován zcela přímočaře a banálně. Kauzální vztahy mohou být v několika oblastech oslabeny a jejich ozřejmění vyplývá až v průběhu vyprávění. Stejně tak je převládající chronologie narušována občasnými reminiscencemi, upomínáním na prostředí či lyrickými pasážemi.

Druhá linie knihy je detektivní, proto je užíváno stejně tak retrospektivního postupu, kdy Martina se svými kamarády postupuje od domnělého zločinu k jeho příčinám. Detektivní syžet je ze své podstaty v prvním plánu relativně plochý, nicméně autorka jej dovedně pozvedá k hlubším úvahám. Na detektivním základě je vyjevována individuální psychika hrdinů, jejich dynamika a různorodost, která vede čtenáře k reflexi společenských problémů stálých i novodobých. Stálost je spatřována ve střetu generací se vzájemným větším či menším pochopením, problematika vztahu venkovského a městského života. Novost nacházíme v konkrétním, aktualizovaném obrazu zmíněného, jež odráží také ekologický fenomén, fenomén proměny komunikace prostřednictvím nových médií, ale i myšlenkovou a dovednostní odlišnost venkovského člověka ve srovnání s jedincem žijícím ve městě. V popředí ideje vyprávěného tedy nestojí pouhý detektiv, oběť či zločinec, ale zájem o člověka naší doby.

4.2.3.3 Pásmo vypravěče a postav a hledisko prostředí

Celý příběh *Kdo zabil Snížka?* je vyprávěn subjektivním hlediskem přímého vypravěče. Narátor je účastníkem děje coby jedna z postav; prožívá děj, ale zároveň o něm vypráví. Proto můžeme tvrdit, že pásmo vypravěče splynulo s pásmem postav. Síla vyprávění

tkví v akcentovaném vnitřním pohledu, jež je zde velmi bezprostřední, naléhavý a sugestivní a významně se podílí na dojmu autenticity.

Rozlišujeme dvojí podobu přímého vypravěče: pokud je ve funkci vyprávěcího já, volí ich-formu reflexivní a je schopen udržovat význam alespoň částečného odstupu mezi vyprávěnou skutečností a ním.¹⁹⁶ Příkladem je pasáž, v níž Martina charakterizuje spřátelenou rodinu Musilových: „*A taky jsou všichni vegetariáni, a jeho mamka dokonce veganka, to znamená, že nemůže ani sýr a vajíčko, dokonce ani když to vajíčko je od našich slepic, který jsou šťastný a nesedí v malý klicce...*“¹⁹⁷ Druhým modem vyprávění je prožívající já, v němž chybí odstup a vyniká angažovanost.¹⁹⁸ Příkladem je scéna, kdy si Martina uvědomí, co se nejspíš stane s jejím nezvladatelným psem: „*Máma na to řekne, že šel i proti mně, že je to zlej pes a že tady nezůstane, ale já vím, že jí stejně jde jenom o dvojčata. A co s ním chcete udělat? ptám se a chce se mi brečet. A táta řekne, že ho vezmeme k jeho známému myslivci a pak se uvidí.*“¹⁹⁹

Ostatní postavy hovoří pouze v přímé řeči, ale stejně podléhají konečně určujícimu a hodnotícimu hledisku vypravěče: „*Mně se sedí špatně, řekne Kája. Tak jdi domů, řeknu mu ošklivě a on už mlčí. Nemám tušení, co tady budeme dělat, dokud Král neodejde...*“²⁰⁰

Co do širěji pojatého prostředí, děj se odehrává asi během jednoho roku, respektive od podzimu do příští zimy, a je situován do blíže nespecifikované české vesnice v dosahu Prahy (Pražané sem jezdí na chalupy). Přímých sdělení, které by na tyto skutečnosti poukazovaly, je málo a prostředí je vymalováváno postupně, v průběhu celého příběhu. Že však autorka zvláště tematizuje člověka na vesnici, dokazuje již první věta knihy: „*Na vesnici má skoro každé psa a my taky měli Ďapku...*“²⁰¹

Venkov komunikuje na čtenáře určitou opravdovost, upřímnost, tradici. Upomíná na sepětí člověka s krajinou, jíž vděčí za potravu, prostor pro své příbytky, ale z pozice dětí také za tajuplná zákoutí, kde si je možno hrát. Ukazuje tvárnost přírody, pozitivně hodnotí ticho, klid, pohled na temnou večerní oblohu. Prostor také vnáší světlo na polozapomenuté profese

¹⁹⁶ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

¹⁹⁷ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 13.

¹⁹⁸ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

¹⁹⁹ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 36.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 84.

²⁰¹ Tamtéž, s. 11.

lesáka, hajného, statkáře, svým způsobem tematizuje atraktivitu skromnějšího života v užším kruhu blízkých, kterou dává do opozice vůči sice technicky vyspělejšímu, ale možná příliš hlučnému a odosobnělému životu ve velkoměstě.

Na druhé straně je v popisovaném prostředí rovněž odraz určité nejednoduchosti života, nepohodlí. Existence bez vlastního auta, práce okolo chovu zvířat, mnohé pomluvy, „klepy“ a nedorozumění, jež souvisí často s přílišnou upřímností a syrovostí, ale i s chybou prvního dojmu. S částí jmenovaných obtíží je nepochybně možné se setkat i v urbanizovaném prostředí, užší společenství vsi ale doléhá ve svých potenciálně stinných stránkách na člověka nespíš citelněji; od problémů doslova není kam utéct.

4.2.4 Jazyk

Estetická intence slovesného uměleckého díla umožňuje v podstatě užití národního jazyka ve všech jeho vrstvách. V analyzované knize autorka užívá, z hlediska normy, nespisovné obecné češtiny, jíž aktualizuje a spoluutváří významovou podobu díla. Obecná čeština se projevuje všemi typickými znaky – změněná kmenová hláska (bejt, přemejšlím), protetické *v* (vokno), zakončení adjektiv *y* měnící se na *ej* (hezkej, blbej) a podobně; na úrovni syntaktické jsou preferována souřadná spojení kratších vět (příznačný je pro dílo polysyndeton).

Pásmo vypravěče i postav se významněji neliší, obě struktury disponují veskrze týmž znakem. „*Faňa jede se mnou. ,Co chceš jako dělat? Vztít si ho do školy? Nebo co? ,Nevím!‘ křičím na něj, ,nevím, co mám dělat, ale tady ho nechat nemůžu!‘ Vezmu Sněha a chci jet na kole, ale na to on není zvyklej, že by snad běžel podél mého kola, hned vyrazí dopředu a shodí mě z kola. Přitom mi uteče a já si hrozně narazím loket a odřu koleno a roztrhnu na koleni kalhoty. Teče mi krev a já se rozbrečím, ale vzteky, kopu do kola a Sníh už mizí v lese. ,Tak si jdi!‘ křičím za psem a pak znovu nasednu na kolo a jedeme teda do školy. ‘²⁰² Postřehnutelné nuance přisuzujeme spíše konkrétním postavám, mluva se mnohdy podílí na jejich charakteristice. Například Král mluví ze všech nejhruběji: „*Koukejte si toho hajzla hlídat, nebo má smůlu. ‘²⁰³**

²⁰² SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 41.

²⁰³ Tamtéž, s. 32.

Martinin způsob vyprávění se nese v duchu značné subjektivity. Je jím zdůrazněn hrdinčin věk, sociální původ, určitá míra nekonformity, odráží i charakterové vlastnosti, důvtip a emoční citlivost, ale zejména motivovanost ve sdělování toho, jak to vlastně se Snížkem celé bylo. Z expresivního vyprávění lze usuzovat, že autorka chtěla akcentovat dramatickosti a naléhavosti sdělení – využila jazyk ke komunikaci citové atmosféry příběhu – ale stylovou vrstvou se přiblížila i očekávanému publiku. Martinin popis situací je jednoduchý a nesnaží se ani o přílišnou polysémickou mnohavrstevnatost, ani o ornament. Vyprávění je v tomto ohledu velmi popisné, explicitní a, jak se domníváme, na čtenáře neklade větší nárok. Přestože je na první dojem profánní, svou provokativní upřímností se ovšem významně podílí na hlubší, přesažné, tedy i hodnotové potenci tématu. V neposlední řadě jazyk modeluje autentický dojem mluvené řeči s řetězcími se adicemi i syntaktickými zvláštnostmi.

Hrabák uvádí, že jazykové prostředky mají být voleny nenahodile a s ohledem k tomu, aby co nejpřesvědčivěji vyjádřily autorovu intenci i vztah k zobrazovanému objektu.²⁰⁴ Petra Soukupová tomuto požadavku dostává a odhaluje svůj pozitivní vztah k dětským postavám i k dětským čtenářům. Výsledná stylizace zdařile ilustruje sociální a psychologický zřetel a prohlubuje sdělení tématu.

4.2.5 Shrnutí analýzy a interpretace s přihlédnutím k etickému rozměru literatury

Na počátku této kapitoly jsme stanovili za cíl objasnit pomocí literární analýzy a interpretace téma vybraného díla *Kdo zabil Snížka?*. Domnívali jsme se, že širším vyjevením tematické výstavby textu konkrétně identifikujeme hledaný etický rozměr, čímž doložíme metodický přístup vyplývající z druhé kapitoly diplomové práce.

Osou detailnějšího rozpracování jednotlivých významotvorných rovin se stala teze Lederbuchové: „*Na otázku o čem (jaké je) téma určitého textu, lze odpovědět jen takto: je o tom (takové), jak autor hodnotí určitý námět především z aspektu estetického, ale i etického,*

²⁰⁴ HRABÁK, J. *Poetika*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 115.

psychologického, sociálně historického..., respektive jak utváří motivy v jazykovém materiálu, jak je komponuje. ²⁰⁵

Nosné motivy akcentovaly hodnotu přátelství a rodiny. Přátelské vazby jsou patrné mezi Martinou a Snížkem, stejně tak mezi ní a dalšími dětmi z vesnice. Vztahový fenomén není ani zveličen, ani zlehčován. Přátelství je v podstatě neustále podrobováno zkouškám a přehodnocením. Martina je vystavována konfrontaci se Snížkovým handicapem a přestože si je vědoma určité marnosti výcviku hluchého zvířete, odmítá rezignovat. Hledá způsoby, jak se alespoň přiblížit tomu, aby pes respektoval minimální pravidla; načítá k problému fundované postřehy, radí se a podobně. Když doporučené shledává nefunkčním, angažuje se ve zpevnění zahradního plotu, aby zvíře alespoň stále neutíkalo. A když je později naznačeno Sněhovo utracení, nachází útočiště v přátelské pomoci rodiny Musilových. Svěhlavost je pozvednuta na žádoucí opravdovost, cílevědomost, aktivitu a je dána do opozice vůči lhostejnosti.

Když pak Snížek zemře, pro Martinu tímto snaha nekončí. Začíná vyšetřovat, jelikož to svému zvířecímu příteli dluží. Ostatní kamarádi z vesnice jsou více méně vynucenými společníky, což je oběma stranami pocíťováno. Pnutí vede k občasným hádkám, které nabývají na intenzitě s postupujícím, v zásadě spíše bezúspěšným pátráním; ke všemu se množí i problémy s autoritou. Hrdinčina pozitivní kvalita je zároveň její slabinou. I tak jí kluci dokáží odpustit a de facto si odpouštějí mnohdy vzájemně. Hlavním momentem usmíření se stává koulovaná: *„Jdu na autobus a nevím, co udělám nebo co bych jim měla říct, ale u hájenky už jsou oni tři a koulujou se, a když mě uvidí, tak na mě Kája zamává a já po něm hodím sněhovou kouli, kterou rychle umačkám, a Franta po mně taky hodí kouli a Viktor taky, a já je teda taky začnu koulovat, a jako vždycky když se koulujeme, tak vůbec nezáleží, kdo je proti komu, jsme všichni proti všem a všichni spolu.* ²⁰⁶

Motiv rodiny lze interpretovat velmi podobně. Vávrovi jsou příkladem veskrze pozitivním. Tvoří harmonický celek dvou rodičů a tří dětí. Pro rodinu je příznačné řekněme klasické rozvrstvení úloh jednotlivých subjektů: starostlivější matka je na rodičovské dovolené a pečuje o malá dvojčata a o domácnost. Je pracovitá a laskavá, však Martina registruje matčin upadající zájem o ni. Maminka se věnuje hlavně sestrám, které vyžadují permanentní pozornost, a na ni nemá tolik času. Tatínek je symbolem klasického otcovského subjektu, tvrdě pracuje v lese a svou přímostí vyvažuje starostlivější maminku. Je flexibilní a

²⁰⁵ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6, s. 326.

²⁰⁶ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 143.

na změny v rodině dokáže z různých důvodů reagovat klidněji než matka. Oba však v důležitých věcech zastávají stejný názor, jež uplatňují také ve výchovném působení na děti, a jsou si oporou.

Obvyklé klima a zaběhnutý řád bezproblémově fungují až na drobné odchylky, které ale nejsou marginální. Prvním dynamizujícím faktorem je ze strany Martiny přítomnost mladších sester Niny a Julie, s nimiž soupeří o pozornost matky, druhým je spíše ze strany rodičů neovladatelný pes. Oba elementy podmiňují narušení klidu a odkazují k nutnosti vyjít z obvyklých kolejí – ze sebe. Martina, která se vedle sester cítí přehlížená, tráví většinu času se psem, poté o to víc s kamarády. Matka oslabení vztahu s dcerou vnímá, ale teprve na konci příběhu na konflikt reaguje a projevuje svou náklonnost a lásku ve větší míře. Prvním gestem je neafektované vysvětlení skutečné příčiny Snížkovy smrti, druhým je moment, kdy maminka uvazuje dívce šálu a vyprovází ji: „...řeknu, že jdu s klukama ven, a mamka říká: ‚Vem si šálu,‘ ale pak mi ji sama uváže a dá mi pusku a řekne: ‚Mám tě ráda, kočko.‘ A já fakt vím, že mě má ráda, a je mi hrozně hezky.“²⁰⁷ Martina sama ke svým sestrám hlubší vztah zatím nenachází.

Seidlovy líčí vypravěč v mnohém rozdílně. Rodina má v podstatě všechno, nač si vzpomene. Později se ale ukáže, že jsou zatíženi nevěrou pana Seidla, což rodinnými vztahy otřese. Také starý pan Zelenka motiv rodiny aktualizuje o kontrastní vdovství a nepřítomnost blízkých vztahů s jeho příbuzenstvem. Tyto konkrétní podoby rodiny jsou v textu využity jednak za účelem, aby motivovaly děj, ale i k zesílení významu ideálu, jemuž se přibližují více Vávrovi a Musilovi.

Nosné motivy spolu s prostředím vyjevily sociální a psychologický rozměr tématu, kterým může být postavení rodiny na venkově, úcta k tradici a k základním hodnotám. Do popředí vystupuje také ctnost odpovědnosti. Odpovědnost za sebe, blízké, za vztahy s komunitou spoluobčanů, ale také za problémy jiných, za přírodu i svěřený úkol.

K rozvinutí tématu byla zvolena veskrze všední kompoziční výstavba. První polovina příběhu vztahující se ke Snížkovi je psána chronologicky, detektivní část typicky retrospektivně. I přes svou jednoduchost se podařilo Soukupové dosáhnout přesvědčivé a podnětné výpovědi. Rozhodujícím se stal přímý vypravěč, hlavní postava Martiny, a jazyk, kterým vypráví. Jednotlivé situace jsou líčeny s dětskou bezprostředností, což v důsledku

²⁰⁷ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 143.

znamená jednak velmi subjektivní, mnohdy naivní perspektivu vyprávění, ale také perspektivu, již nic neskrývá, je opravdová, čistá, prosta vypočítavosti.

Vztáhneme-li příběh ještě zřetelněji k uvedeným parametrům etického rozměru literatury, konflikt s etickým potenciálem lze najít napříč motivickými rovinami textu. Předně je specifickou realizací kompozičního principu kontrastu. Na úrovni elementárního motivu je přítomen například v provokativním hodnocení úmrtí původního psa: „*Jasně že je mi Ťapky líto, ale už byla stará a nebyl to můj pes. Ted' budu mít svýho psa...*“²⁰⁸ V nosném motivu psa lze na totéž poukázat tehdy, když je naznačeno Sněhovo utracení: zvíře je z mnoha objektivních důvodů problematické, nezvladatelné a neužitečné. Čtenář se může ptát, zda je nezbytné jej utrácet. Neexistuje přeci jen přijatelnější alternativa?

Kontrastní princip tuto funkci zastává i v nejvyšších patrech tématu. Pomocí kontrastu je komponována, respektive významově umocňována složitá individualita každého člověka i složitost celé společnosti.

Prizmatem druhého parametru etického rozměru, z hlediska komunikace hodnot, docházíme k závěru, že kniha nabízí cennou a inspirativní sondu do života některých lidí na venkově. Dětský recipient může ocenit nezměrné možnosti různých aktivit, her i „lumpáren“, které skýtá příroda a hra venku, může se setkat též s příkladem relativně plnohodnotného dětství bez sezení u počítačových her a bez vlastnění posledních technologických výkřiků.

Příběh také vyzdvihuje ideály úplné, harmonické a milující rodiny. Akcentovaná je otevřenost, skromnost, pracovitost i odpovědnost, která souvisí s respektem určitého řádu. Odvaha není nazírána v souvislostech sebezprosazování, jako spíše v pokorném uznání vlastní chyby a schopnosti se omluvit. Na příkladu hlavní hrdinky je možné pochopit dichotomii mnohých lidských vlastností. Její pocity křivdy čtenáře mohou vést i k uvědomění si, že rodiče své děti, především prvorozené, bohužel (či bohudík) vychovávají takříkajíc napoprvé, bez předchozích zkušeností. V lecčem se proto nutně mohou mýlit.

Sylvie Richterová vnesla požadavek na literaturu v intencích Platónových idejí krásy, pravdy a dobra. Konturu pravdy a dobra jsme nastínili výše. Stručně konečně poukážeme i na možnou podobu krásy. Domníváme se, že krása je v díle vyjadřována jednak sémantickým gestem, jenž integruje veškeré významové struktury do konkrétní estetické funkce, jednak je

²⁰⁸ SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8, s. 17.

umocňována i vizuální prezentací knihy. Právě v tomto ohledu dominuje vynikající obrazový doprovod Terezy Ščerbové, držitelky dvou Zlatých stuh za ilustraci.²⁰⁹ Výtvarnice vystihla nevšedními technikami poetickou, místy ponurou a tísnivou atmosféru příběhu a použitím odstínů modré a žluté odkazuje k předpokladu, že pes vidí právě v tomto spektru barev.²¹⁰ Zvláště s ohledem na dětského čtenáře se tato zdařilá doprovodná složka příběhu stává hodnou chvály a oprávněně na sebe vztahuje pozornost.

²⁰⁹ Oceněny byly ilustrace ke knize Marky Míkové *Škvíry* z roku 2014 a ty, které doprovází autorský příběh *Krtník* z roku 2016.

²¹⁰ KLÍMOVÁ, K. Soukupová, Petra Kdo zabil Snížka?. In: *Iliteratura.cz* [online]. Publ. 8.3.2018. [cit. 5.6.2019]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/39569/soukupova-petra-kdo-zabil-snizka>

Závěr

Diplomová práce předkládá systematické poznatky v souladu s vytyčeným tématem. Již v úvodu jsme předestřeli určitá specifika, která se k předmětu práce, tedy i k jeho zpracování váží. Především jde o samo propojení etiky a literatury, které je svým způsobem ojedinelé i problematické, a které predikuje určitý implicitní modus podnětnosti a interpretace. Tento signifikantní atribut je patrný napříč pojednáním.

První kapitola, kterou lze vnímat jako širší uvedení do problematiky, se zabývá podstatou filozofické disciplíny a dokládá značné obtíže, jimž etika čelí, pokud je konfrontována s metodologickými požadavky přírodních věd.²¹¹ Se zřetelem na aplikovatelnost se výstupem pro navazující části práce stalo zobecnění předmětu disciplíny ve smyslu dialogu světa faktů a bytí člověka. Tímto dialogem se etika snaží vést člověka k porozumění, co má ve svém životě činit a především proč.

Eticky jednající člověk se vyznačuje neustálým tázáním se a hledáním *lepšího* a *nejlepšího*, čímž se z něj stává autonomní morální osobnost. V určitém slova smyslu se tyto vlastnosti váží také k uměleckému textu pro dětského či dospívajícího čtenáře, respektive k uměleckému textu jako takovému.

Na podkladu první kapitoly je vystavěna také další část práce s názvem *Etický rozměr literatury*. V ní jsme se snažili v intencích formulovaného hlavního cíle o nalezení funkčních kritérií pro *etický rozměr současné literatury pro děti a mládež*. Teze, které byly prvně užity za obecným účelem obhajoby etického aspektu v procesu umělecké, respektive literární komunikace, jsme integrovali do metodického východiska, s nímž jsme pracovali v dalších kapitolách.

Metodické paradigma obsahuje několikeré hledisko. Vnitřní komponentu zastupuje esteticky zpracovaný konflikt, který recipient vnímá jako etický. Potenciál tohoto provokativního rozporu je v účinku, který podněcuje čtenáře k hlubším reflexím zobrazovaného; znejišťuje domněle jistý terén, odkrývá skryté, jemně rozlišuje, pojmenovává. Čím hlubší je zobrazovaný konflikt, tím více je potencován i etický účinek díla. Tento prvek

²¹¹ Již Aristoteles metafyzicky orientovanou *Etiku Nikomachovu* vyčleňuje z ostatních fyzikálních spisů, a proto ji uvádí slovy: „*Poněvadž tedy toto pojednání nemá účel teoretický, jak bývá u ostatních zkoumání – neboť neuvažujeme, abychom věděli, co ctnost jest, nýbrž abychom se dobrými stali, sice by to nemělo žádné ceny – jest nutno uvažovat o praktických jednáních, jakým způsobem se mají konat;*“ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6, s. 49. (EN 1104b26-29).

je vztažen do příslušných mikrokompozičních struktur tematicko-motivické výstavby textu a je prakticky realizován kompozičním principem kontrastu.

Vnější projevem téhož je kultivace čtenáře, která směřuje od ideové, myšlenkové roviny v podobě podnětu, inspirace až k možným praktickým důsledkům – participaci na hodnotové orientaci čtenáře. Předpokladem je však rovněž pozorný, spolupracující subjekt, který je těmto vlivům otevřen.

Třetí a čtvrtá kapitola ověřuje teoretická východiska, která vzešla zejména z předchozí části. Zatímco třetí kapitola tak činí na pozadí stručného vhledu do současné literatury pro děti a mládež s etickým potenciálem, závěrečná část metodické paradigma konfrontuje v hlubší analýze konkrétního díla *Kdo zabil Snížka?* od české autorky Petry Soukupové.

Čtvrtá část práce, nakonec stejně jako i předchozí, nezapře svůj interpretační charakter a na pozadí analyzovaného díla průběžně vyzdvihuje mnohé nosné antropologické konstanty i obecné kulturní a etické hodnoty – zejména ideál úplné funkční rodiny, přátelství, úcty k životu a radosti z něj; akcentována je také odpovědnost.

Pojetí *etického rozměru ve slovesném umění*, o němž pojednává práce, je do jisté míry zjednodušující a zdaleka nepostihuje veškerý potenciál etiky jako takové. Jeho dominantním projevem je „pouhá“ podnětnost. Domníváme se však, že i přesto je tato koncepce příhodná, neboť se shoduje s tradičně vnímanou představou o elementární filozofii, tedy jako o umění klást otázky.

Seznam použité literatury a zdrojů

Primární literatura

BRAUNOVÁ, P. *Nejhorší den v životě třetíáka Filipa L.* V Praze: Albatros, 2011. ISBN 978-80-00-02817-0.

HERRNDORF, W. *Čik.* Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0671-8.

MRKVIČKOVÁ, I. *Maja a Kim.* Praha: Meander, 2017. Modrý slon. ISBN 978-80-7558-019-1.

PALACIO, R. J. *(Ne)obyčejný kluk.* Praha: Knižní klub, 2013. ISBN 978-80-242-4035-0.

SMOLÍKOVÁ, K. *H.U.S.: Hus úplně světověj.* Praha: Kalich, 2015. ISBN 978-80-7017-218-6.

SOUKUPOVÁ, P. *Kdo zabil Snížka?.* Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-7577-226-8.

ŠČERBOVÁ, T. *Krtník.* Brno: Host, 2016. ISBN 978-80-7491-785-1.

Sekundární literatura

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky.* Vyd. v tomto překl. 3., v nakl. Academia 2. Přeložil Karel Šprunk. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0953-1.

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova.* 3., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-29-6.

BENEŠ, J. *Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku. Návrat domů,* Praha 2008, 218 str., ISBN 978-80-7255-177-4.

BRUGGER, W. *Filosofický slovník.* Praha: Naše vojsko, 2006. ISBN 80-206-0820-6.

FIDELIUS, P. *Kritické eseje.* Praha: Torst, 2000. ISBN 80-7215-134-7.

FROMM, E. *Mít, nebo být?.* Vyd. tohoto překladu 2. Přeložil Jan LUSK. Praha: Aurora, 2014. ISBN 978-80-7299-106-8.

FUCHS, J. *Morálka bez mezí?: Krize etického myšlení.* Praha: Academia Bohemica, 2017. ISBN 978-80-904469-7-7.

HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu.* Přeložil Karel HLAVOŇ. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0970-1.

- HRABÁK, J. *Poetika*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1973. s. 115.
- JANKOVIČ, M. *Cesty za smyslem literárního díla*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1013-2.
- JIRSA, J., CÍBIK, M., DÜWELL, M. et al. *Přístupy k etice III*. Praha: Filosofia, 2016, 360 s. ISBN 978-80-7007-482-4.
- JONAS, H. *Princip odpovědnosti: Pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Praha: Oikoymenh, 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-06-2.
- KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0507-5.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Přeložil Ladislav Menzel. Praha: Svoboda, 1976.
- KLIMENT, A. Ze čtvrtého sjezdu. In: PŘIBÁŇ, M. *Z dějin českého myšlení o literatuře 3 (1958–1969): Antologie k Dějinám české literatury 1945–1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2003. Dokumenty. ISBN 80-85778-34-3.
- KLIMSZA, L. *Hermeneutická etika hodnot*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2013. ISBN 978-80-7464-404-7.
- KRČ, E., ZBUDILOVÁ, H. *Úvod do teorie literatury: Literární terminologie a analýza literárního díla*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-2903-8.
- KREJČÍ, K. *Sociologie literatury*. Praha: Grada, 2008. Sociologie. ISBN 978-80-247-2623-6.
- KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova: Kapitoly z filosofie výchovy*. S.l.: vl. náklad, 1996. ISBN 80-85668-34-3.
- LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.
- LIESSMANN, K. P. *Teorie nevzdělanosti: Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia, 2008. XXI. století. ISBN 978-80-200-1677-5.
- LIESSMANN, K. P. *Chvála hranic: Kritika politické rozlišovací schopnosti*. Praha: Academia, 2014. XXI. století. ISBN 978-80-200-2331-5.

- MACINTYRE, A. C. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. Přeložil Pavla SADÍLKOVÁ, přeložil David HOFFMAN. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené. ISBN 80-7298-082-3.
- MARITAIN, J. *Odpovědnost umělce*. Praha: Triáda, 2011. Delfin. ISBN 978-80-87256-46-6.
- NIEDERLE, R. *Pojmy estetiky: analytický přístup*. Vyd. 2., přeprac. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas Philosophica. ISBN 978-80-210-7131-5.
- NOVÁKOVÁ, L. Fantazie, uvolnění a hledání řádu (Dětská literatura a dospělý čtenář). In: KOUDELKOVÁ, E. *Současnost literatury pro děti a mládež 2006*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006, s. 41-49. ISBN 80-7372-139-2.
- OLŠOVSKÝ, J. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Vyd. 2., rozš. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1266-4.
- RICHTEROVÁ, S. Etika a umění. In: RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5.
- RICHTEROVÁ, S. Krása, pravda a dobro v literatuře a ve společnosti. In: RICHTEROVÁ, S. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. Testis. ISBN 978-80-87377-92-5.
- SLADOVÁ, J. et al. *Umělecká literatura v procesu osobnostní a sociální výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-5101-5.
- SOKOL, J. *Etika a život. Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- SOKOL, J. *Etika, život, instituce: Pokus o praktickou filozofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.
- ŠPINKA, Š., KARFÍKOVÁ, L. et al. *Přístupy k etice. I*. Praha: Filosofia, 2014, 225 s. ISBN 978-80-7007-430-5.
- VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků: Metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-386-4.
- VÁCHA, M. Základní etické pojmy a teorie. In: HEŘMANOVÁ, J. *Etika v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 9-28. ISBN 978-80-247-3469-9.
- WELLEK, R., WARREN, A. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada. ISBN 80-7198-150-8.

Zdroje online

PETROUSEK, M. Emotivismus. In: Sociologický ústav AV ČR. *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 1.5.2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Emotivismus>

CARDAL, R. Zrod metafyziky podle Aristotela. *Distance: Revue pro kritické myšlení* [online]. [cit. 3.5.2019]. Dostupné z: <http://www.distance.cz/rocnik-2006/4-cislo/zrod-metafyziky-podle-aristotela>

ČEŠKA, J. Proliferační efekty fikce. *Česká literatura*. [online]. 2013, roč. 61, č. 4 [cit. 20.5.2019]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/27397114-Proliferacni-efekty-fikce.html>

KLÍMOVÁ, K. Soukupová, Petra Kdo zabil Snížka?. In: *Iliteratura.cz* [online]. Publ. 8.3.2018. [cit. 5.6.2019]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/39569/soukupova-petra-kdo-zabil-snizka>

LIŠOVSKÁ, P. Současnost literatury pro děti a mládež 2016 aneb Podoby příběhů současné literatury pro mládež a mladé dospělé. *Impulsy*. [online]. 2016, roč. 2, č. 3 [cit. 20.5.2019]. Dostupné z: <https://impulsy.kjm.cz/impulsy-pdf/?id=96>

PACOVSKÁ, K. Morální pravidla před Wittgensteinem a po něm. *Filosofie dnes: Časopis pro současnou filosofii* [online]. Hradec Králové [cit. 4.5.2019]. Dostupné z: <https://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php/hen/article/view/42>

Petra Soukupová Kdo zabil Snížka?. In: *Zlatastuha.cz* [online]. [cit. 25.5.2019]. Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/kdo-zabil-snizka-1>

Petra Soukupová. *Petra-soukupova.cz* [online]. [cit. 25.5.2019]. Dostupné z: <http://www.petra-soukupova.cz/zivotopis.html>

ŘEŘICHOVÁ, V., SLADOVÁ, J. Možnosti a limity současné literatury pro děti a mládež v procesu výchovy k hodnotám. *Paidagogos*. [online]. 2017, roč. 1, č. 1 [cit. 15.5.2019]. Dostupné z: <https://www.paidagogos.net/issues/2017/1/article.php?id=3>

SPOUSTA, V. Krize současné společnosti a proměny hodnot na přelomu tisíciletí. *Pedagogika*. [online]. 2008, roč. 58, č. 3 [cit. 23.5.2019]. Dostupné z: http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=1133&edmc=1133

VÁCHA, M. Budoucnost v našich rukou. In: *Česká televize*. Sváteční slovo [online]. [cit. 10.5.2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/880349-svatecni-slovo/314298380020001-svatecni-slovo-kneze-a-biologa-marka-orko-vachy/>

VÁCHA, M. Ranní úvaha Marka Orko Váchy: Umění žít. In: *Radiozurnal.rozhlas.cz* [online]. 13. 7. 2018, [cit. 2019-01-25]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/ranni-uvaha-marka-orko-vachy-umeni-zit-7407443>

Anotace

Jméno a příjmení:	Jan Pořízek
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Etický rozměr současné literatury pro děti a mládež
Název v angličtině:	The ethical dimension of contemporary children's and youth literature
Anotace práce:	Práce se zaměřuje na etický rozměr současné literatury pro děti a mládež. Nejprve poukazuje na specifika morální filozofie jako samostatného vědního oboru, v dalších částech práce vztahuje etiku do oblasti literatury. Hlavním cílem se proto stalo postihnoutí etického rozměru v literatuře daného okruhu. Nalezená metodická východiska jsou ověřována na vybraných příkladech titulů současné knižní produkce pro dětské a dospívající čtenáře. Závěrečná část paradigmata konfrontuje v analýze a interpretaci díla Kdo zabil Snížka? české autorky Petry Soukupové.
Klíčová slova:	Etika, morální filozofie, systém hodnot, umění, literatura pro děti a mládež
Anotace v angličtině:	This thesis explores the ethical dimensions of contemporary children's and youth literature. Firstly, this thesis summarizes information about moral philosophy and also specifics of this particular discipline. Secondly, this dissertation focuses on containment of the ethical dimension in children's and youth book titles, especially in selected work entitled Kdo zabil Snizka? by czech literary author Petra Soukupova. Findings correlate with literary analysis and interpretation of selected work. A partial aim of this thesis is also to study the influence that contemporary children's and youth literature has on the development of the young generation's value system.
Klíčová slova v angličtině:	Ethics, Moral Philosophy, Value system, Art, Children's and Youth Literature
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	80 stran
Jazyk práce:	čeština